

МІНІСТЕРСТВО АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
ВСП «ТЕХНОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ
БІЛОЦЕРКІВСЬКОГО НАУ»

**НОМІНАЦІЯ
НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ
ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ
СТУДЕНТІВ**

**ОСНОВИ ФІЛОСОФСЬКИХ ЗНАНЬ
СЕМІНАРСЬКІ ЗАНЯТТЯ**

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО
МЕТОДИЧНОГО СУПРОВОДУ
САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ
СТУДЕНТІВ ВНЗ I-II РІВНІВ
АКРЕДИТАЦІЇ ВСІХ
СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Біла Церква

Укладач **Єрохіна Надія Миколаївна**, заступник директора з виховної роботи, спеціаліст вищої категорії, викладач-методист.

Рецензент **Матвієнко Валентина Миколаївна**, заступник директора з навчально-методичної роботи, спеціаліст вищої категорії, викладач-методист.

Розглянуто та затверджено
на засіданні предметної комісії
соціально-економічних дисциплін
Протокол № 6 від 18 лютого 2013 року
Голова предметної комісії

_____ Г.М. Коренькова

Заступник директора з методичної роботи

_____ В.М. Матвієнко

Запропонований посібник має на меті допомогти студентам розібратися в непростих проблемах вивчення філософії. Посібник створений з метою ефективного впровадження інтенсивних педагогічних технологій та формування інформаційно-комунікативних компетенцій.

Рекомендується для використання студентами та викладачам I-II рівня акредитації.

Зміст

1. Передмова.....	2
2. Вступ	5
3. План заняття по темі: «Філософія Стародавнього світу»	31
4. План заняття по темі: «Філософія Нового часу»	42
5. План заняття по темі: «Академічна філософія ХІХ століття»	57
6. План заняття по темі: «Духовний вимір людського буття (феноменологія)».....	73
7. План заняття по темі: «Розвиток людського пізнання і людське пізнання розвитку».....	84
8. План заняття по темі: «Особа і суспільство».....	108
9. План заняття по темі: «Цінності в житті людини і суспільстві».....	125
10. Глосарій	141
11. Список використаної літератури.....	151
12. Додаток 1 (мультимедійна презентація до першого семінару)	
13. Мультимедійні презентації (додаються на диску)	

Передмова

Динамічні процеси сучасного суперечливого світу ставлять кожну людину в складні умови соціального життя. Зростаюча напруга, пов'язана зі зміною ціннісних орієнтацій, необхідність пошуку і швидкого знаходження рішень, стресові ситуації – усе це проблеми людського буття, збереження і розвитку особистості, її внутрішнього світу, світоглядної культури.

Призначення посібника – бути в “опозиції” до емпіричної соціальної дійсності, бачити недосконалість світу повсякденної реальності, суспільних відносин, руйнувати установлені стереотипи, шукати шляхи гармонізації людини і навколишнього світу.

Сучасна філософія є узагальненою філософською думкою людства, що ґрунтується на теоретичних надбаннях, здобутих у лоні кожної національної філософії. Ідейною основою сучасної філософії є загальнолюдські пріоритети і цінності. Вивчення філософії стає однією з головних передумов входження кожної молодої людини в загальнокультурний світовий контекст.

У більшості країн світу філософія посідає чільне місце в системі гуманітарних дисциплін, які вивчаються в коледжі. Загальновідомо, що від гуманітарної освіти значною мірою залежить творчий потенціал особистості. Вищий навчальний заклад покликаний вчити студента сміливо висловлювати і захищати власну точку зору. Оволодіння основами філософських знань допомагає студенту стати не просто основами філософських знань допомагає студенту стати не просто “вузьким спеціалістом” у певній галузі, а фахівцем, який уміє мислити і діяти самостійно. “Наскільки людина має відповідати за свої слова та дії, настільки вона мусить філософствувати” (І.Кант).

Проблема прищеплення студентам навичок **самостійного** поповнення знань, формування у них творчого мислення є однією з важливих у навчальному процесі.

В коледжі організація проведення семінарських занять відбувається в двох напрямках: безпосередньо на уроці та в процесі підготовки до занять.

Велика увага приділяється питанням форм і методів семінарів, формуванню навичок їх організації та контролю викладача за результатом праці студентів.

Відповідно до пізнавальної діяльності студентів виділяють такі **види семінарських занять**:

- Просемінар
- Семінар
- Спецсемінар

Ми прийшли до висновку, що керівництво підготовкою та проведенням семінарського заняття студентів зі сторони викладача є важливою складовою частиною його навчаючої діяльності. Воно включає в себе такі основні етапи:

1. Пізнання мети і завдань семінару.
2. Планування, вибір засобів і методів.
3. Організація підготовки до семінарського заняття.
4. Проведення семінарського заняття:
  - Вступна частина;
  - Основна частина;
  - Заключна частина.
5. Коректування та узагальнення матеріалу винесеного на семінарське заняття.
6. Оцінювання учасників семінарського заняття.

Особливої уваги заслуговує робота з підручником, навчальною науковою літературою, довідниками, в процесі якої формується вміння працювати з книгою.

Підвищенню самостійності набуття знань сприяє семінар. Викладачі практикують проведення семінарів як узагальнення, поглиблення знань по вже розглянутих питаннях, так і для вивчення нового матеріалу. Студенти готуються по наперед даному плану і вказаній літературі. Завдання викладача - з'ясувати, чи змогли студенти вияснити суть питання, після чого зробити необхідні доповнення, розставити правильні акценти.

Кількість семінарських занять визначається навчальною програмою з дисципліни, регламентується робочим навчальним планом, забезпечується навчально-методичними засобами конкретної дисципліни: підручниками, монографіями, науковими статтями, методичними розробками, навчальними посібниками, конспектами лекцій, тощо.

Даний посібник покликаний забезпечити високу світоглядну методологічну підготовку студентів, сформулювати їх філософську культуру як теоретичне підґрунтя університетського рівня підготовки спеціалістів та актуалізувати

національну самосвідомість майбутньої суспільної еліти. Запропонований посібник створено на основі найвищих досягнень класичної і сучасної філософії і враховує зростаючий попит на оволодіння філософією як відповідним типом, способом мислення.

Основне завдання посібника – дати систему філософських знань з основних розділів філософії (історії філософії, онтології, гносеології, епістемології, соціальної філософії, філософської культури, філософії науки і техніки), які б розвивали тип свідомості студентів, що виключав би догматизм та ідеологізаторство, базувався на гуманітарних ідеях, загальнолюдських цінностях.

Мета посібника – допомогти студентам зорієнтуватися в сучасній філософській проблематиці. Окреслити напрями розуміння основних філософських питань. Навчити студентів конструктивно мислити, обґрунтовувати свою думку, висловлювати її, дотримуватися вимог введення дискусій.

Вступ

Семінарські заняття як форма навчання мають давню історію, висхідну до античності. Саме слово «семінар» походить від латинського «seminarium» - розсадник і пов'язано з функціями «посіву» знань, що передаються від вчителя до учнів і «проростають» у свідомості учнів, здатних до самостійних суджень, до відтворення і поглибленню отриманих знань. Семінарські заняття носили практичний характер і являли собою школу того чи іншого вченого, під керівництвом якого студенти практично освоювали теоретичний курс дисципліни, методика наукового дослідження. Семінарська форма навчання постійно розвивалася, все більш чітко реагуючи на завдання вищої школи.

У сучасній вищій школі семінар є одним з основних видів практичних занять з різних наук, так як представляє собою засіб розвитку у студентів культури наукового мислення спілкування.

Семінар - це така форма організації навчання, при якій на етапі підготовки

домінує самостійна робота з літературою та іншими дидактичними засобами на

Виділяють три типи семінарів:

йдуть активне обговорення, дискусії з учнів, де вони під керівництвом вчителя роблять узагальнюючі висновки.

ПРОСЕМІНАР

СПЕЦСЕМІНАР

Успіх усього семінару і особливо на етапі його підготовки багато в чому залежить від ефективності самостійної роботи учнів. Іншими словами, семінар вбирає в себе,

інтегрує як частина самостійну роботу учнів.

СЕМІНАР

Семінар у порівнянні з іншими формами навчання вимагає від учнів досить високого рівня самостійності в роботі з літературою - вміння працювати з

декількома джерелами, здійснити порівняння того, як один і той же питання викладається різними авторами, зробити власні узагальнення і висновки. Як вже

зазначалося, при підготовці до семінару і в процесі його проведення до учнів пред'являють більш високі вимоги в плані їх самостійності, ініціативи, рівня

розвитку їхнього вміння працювати з навчальною літературою, що і створює більш сприятливі умови, ніж на звичайному уроці, для організації дискусій, створення

індивідуальної та колективної роботи учнів, підвищує рівень їх осмислення та узагальнення вивченого матеріалу.

Комплексність даної форми занять визначається тим, що в ході його проведення поєднуються виступи учнів і викладача; позитивне тлумачення (розгляд)

обговорюваної проблеми та аналіз різних, часто дискусійних позицій; обговорення думок учнів і роз'яснення (консультація) викладача; поглиблене вивчення теорії та

придбання навиків уміння її використовувати

в практичній роботі.

Оскільки семінар призначений для поглибленого вивчення дисципліни, оволодіння методологією наукового пізнання, то головна мета семінарських занять

- забезпечити студентам можливість оволодіти навичками і вміннями використання теоретичного знання стосовно особливостей досліджуваної галузі.

На семінарах вирішуються такі педагогічні завдання
(за О. М. Матюшкина):

Розвиток творчого професійного мислення

Пізнавальна мотивація

Професійне використання знань у навчальних умовах

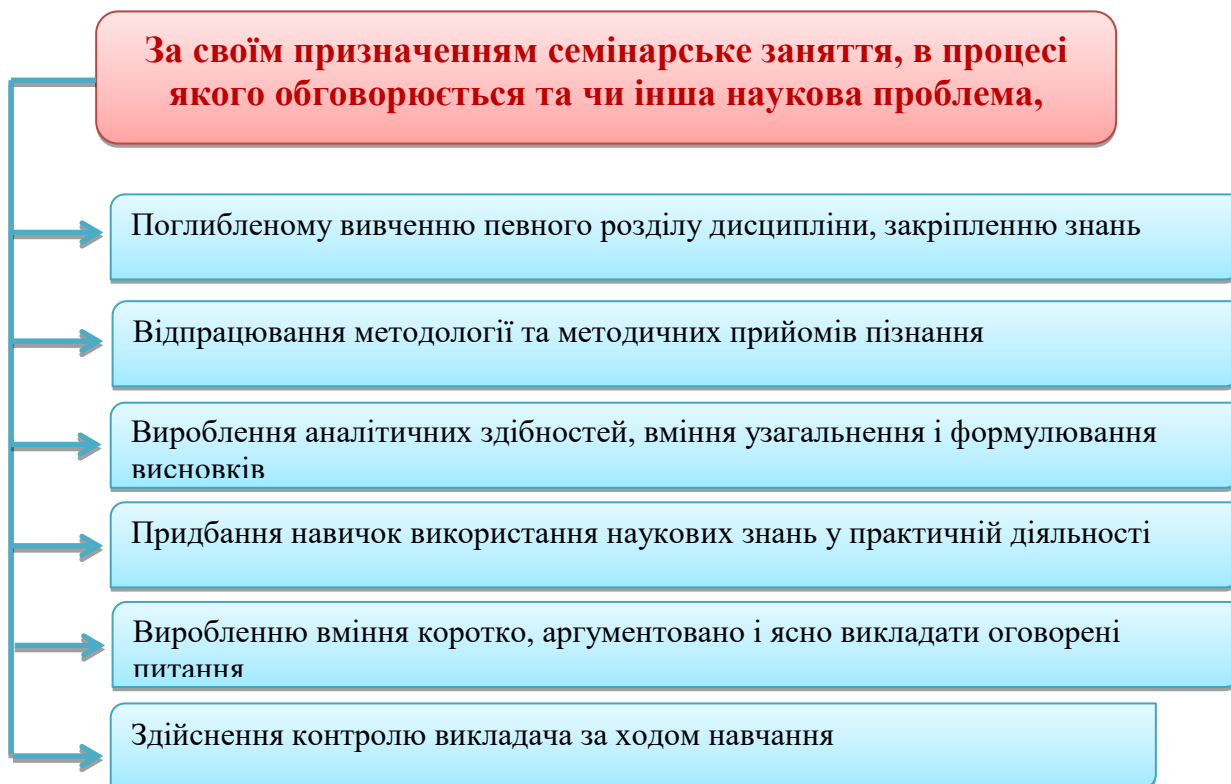
Оволодіння мовою відповідної науки

Навички оперування формулюваннями, поняттями, визначеннями

Оволодіння вміннями і навичками постановки і розв'язання інтелектуальних проблем і завдань, спростування, відстоювання своєї точки зору

Крім того, в ході семінарського заняття **викладач вирішує і такі приватні завдання**, як:

1. повторення і закріплення знань;
2. контроль;
3. педагогічне спілкування.

Семінари виконують багатогранну роль: стимулюють регулярне вивчення студентами першоджерел та іншої літератури, а також уважне ставлення до лекційного курсу; закріплюють знання, отримані студентами при прослуховуванні лекції і самостійної роботи над літературою; розширюють коло знань завдяки виступам товаришів і викладача на занятті; дозволяють студентам перевірити правильність раніше отриманих знань, вичленувати в них найбільш важливе, істотне; сприяють перетворенню знань у тверді особисті переконання, розсіюють сумніви, які могли виникнути на лекціях і при вивченні літератури, що особливо добре досягається в результаті зіткнення думок, дискусії; прищеплюють їм навички самостійного мислення, усного виступу з теоретичних питань, відточують думка, привчають студентів вільно оперувати термінологією, основними поняттями і категоріями; надають можливість викладачу систематично контролювати рівень самостійної роботи студентів над першоджерелами, іншим навчальним матеріалом, ступінь їх уважності на лекціях; дозволяють вивчити думки, інтереси студентів, служать засобом контролю викладача не тільки за роботою студентів, але й за своєю власною як лектора і керівника семінару, консультанта і т.д.

Семінари можуть бути різними як за змістом, так і з побудови, організації роботи. Зазвичай на семінарах обговорюються заздалегідь поставлені питання.

Просемінари - це заняття, що готує до семінару, проводиться на перших курсах.

У вищій школі практикується **3 типи семінарів:**

1. семінар, що має основною метою поглиблене вивчення певного систематичного курсу і тематично міцно пов'язаний з ним;
2. семінар, призначений для ґрунтовного опрацювання окремих найбільш важливих і типових в методологічному відношенні тим курсу або навіть однієї теми семінар дослідницького типу з тематикою;
3. семінар дослідницького типу з тематикою по окремих приватних проблемах науки для поглибленої їх розробки.

Семінар - це продукт педагогічного спілкування студентів і викладачів. Семінарські заняття можуть запам'ятися на все життя за товариську близькість, атмосферу наукового співтворчості, взаєморозуміння. Такий семінар часто переростає в систематичну наукову роботу дружнього колективу.

Спецсемінар - семінар, що проводиться на старших курсах, що представляє школу спілкування початківців дослідників з науковою темою. У ході спецсемінари важливу роль відіграють відповідна орієнтація студентів на групову роботу та її оцінка, використання спеціальних прийомів, наприклад моделювання ситуацій. На підсумковому занятті викладач, як правило, робить повний огляд семінарів та студентських наукових робіт, розкриваючи горизонти подальшого дослідження порушених проблем і можливості участі в них студентів.

Вибір форми семінарського заняття залежить від ряду факторів:

1. від змісту теми та характеру рекомендованих по ній джерел;
  2. від рівня підготовленості та організованості семінарської групи;
  3. від досвіду використання різних семінарських форм на попередніх заняттях.
- Обрана форма семінару покликана забезпечити реалізацію всіх його функцій.

Форми семінарського заняття

	Розгорнута бесіда

	Обговоренн я доповідей і рефератів

	Семінар- диспут

	Семінар – прес- конференція

	Коментован е читання

	Вправи на самостійність мислення, письмова (контрольна)робота

	Семінар- колокви м

Розгорнута бесіда передбачає підготовку студентів з кожного питання плану заняття з єдиним для всіх переліком рекомендованої обов'язкової та додаткової літератури; виступи студентів (за їх бажанням або за викликом викладача).

Доповіді готуються студентами за заздалегідь запропонованої тематики, крім загальних цілей навчального процесу переслідує завдання прищепити студентам навички наукової, творчої роботи, виховати у них самостійність мислення, смак до пошуку нових ідей і фактів, прикладів.

Семінар-диспут у групі або на потоці має ряд достоїнств. Диспут як елемент звичайного семінару може бути викликаний викладачем в ході роботи або ж заздалегідь планується ім. Полеміка виникає часом і стихійно. У ході полеміки студенти формують у себе винахідливість, швидкість розумової реакції і, головне, відстоюємо в суперечці світогляд виходить у них як глибоко особисте.

Семінар - прес-конференція є однією з різновидів доповідній системи. З усіх пунктів плану семінару викладач доручає студентам (одному або декільком) підготувати короткі доповіді.

Коментоване читання першоджерел на семінарі має на меті сприяти більш осмисленою і ретельній роботі студентів над рекомендованої філософською літературою.

Вправи на самостійність мислення зазвичай входять в якості одного з елементів в розгорнуту бесіду або обговорення доповідей.

Колоквіуми-співбесіди викладача зі студентами зазвичай проводяться з метою з'ясування знань з тієї чи іншої теми курсу, їх поглиблення.

Семинар як розвиваюча, активна форма навчального процесу сприяє виробленню самостійного мислення студента, формуванню інформаційної культури.

Підготовка викладача до семінарського заняття

З метою ефективності семінарських занять необхідна ґрунтовна підготовка до їх проведення як з боку кафедри і викладачів, так і учнів. Кафедра на початку семестру (навчального року) повинна забезпечити учнів методичними матеріалами для своєчасної підготовки їх до активних форм занять, у тому числі і до семінарів. Під час лекцій, пов'язаних з темою семінарського заняття, слід звернути увагу учнів на те, що необхідно додатково вивчити при підготовці до семінару (нові офіційні документи, статті у періодичних журналах, знову вийшли монографії і т. д.).

Плани семінарських занять, їх тематика, рекомендована література, мета і завдання її вивчення повідомляються викладачем на вступних заняттях або в методичних вказівках з даної дисципліни.

Перш ніж приступити до вивчення теми, необхідно прокоментувати основні питання плану семінару. Такий підхід викладача допомагає студентам швидко знаходити потрібний матеріал до кожного з питань, не затримуючись на другорядному.

Починаючи підготовку до семінарського заняття, необхідно, перш за все, вказати студентам сторінки в конспекті лекцій, розділи підручників та навчальних посібників, щоб вони отримали загальне уявлення про місце і значення теми в досліджуваному курсі. Потім слід рекомендувати їм попрацювати з додатковою літературою, зробити записи за рекомендованими джерелами.

Записи мають першорядне значення для самостійної роботи студентів. Вони допомагають зрозуміти побудову досліджуваної книги, виділити основні

положення, простежити їхню логіку і тим самим проникнути у творчу лабораторію автора.

Ведення записів сприяє перетворенню читання в активний процес, мобілізує, поряд із зоровою, і моторну пам'ять. Слід пам'ятати: у студента, систематично ведучого запису, створюється свій індивідуальний фонд підсобних матеріалів для швидкого повторення прочитаного, для мобілізації накопичених знань. Особливо важливі і корисні запису тоді, коли в них знаходять відображення думки, які виникли при самостійній роботі.

Важливо розвивати у студентів вміння зіставляти джерела, продумувати досліджуваний матеріал.

На підготовчому етапі семінару низку студентів може одержати завдання - підготувати реферати і виступити з тезами, а потім викладач визначає питання для постановки перед групою.

Пожвавленню семінару, а значить його активізації, підвищення пізнавального та виховного потенціалу сприяють не тільки проблемні ситуації, а й введення в його макроструктуру ігрових прийомів. З цією метою на семінарі правомірно використовувати тести.

З допомогою тестів можна вийти на анонсування майбутніх тем курсу дисципліни. Аналіз помилок на семінарі дає викладачеві матеріал для подальшого вдосконалення і змістовною, та методичної частин семінару, розробки власних тем. Одним із завдань семінарів, як вже говорилося вище, є засвоєння студентами основних понять. У засвоєнні їх вельми ефективно проведення письмових та усних понятійних диктантів. Слід використовувати різні їх види: експрес-опитування, опитування-інверсія, диктант-персоналія, диктант-порівняння, диктант-тест, комбінований понятійний диктант.

Експрес-опитування - це пропозиція розкрити названі поняття. Опитування-інверсія, на відміну від завдання пояснити значення терміна, пропозиція поставити питання. Такий прийом сприяє не просто «впізнавання» терміна, а й вводить його в активний словник студента.

Диктант-персоналія закріплює знання імен учених у зв'язку з їх вченнями.

Диктант-порівняння дозволяє проводити порівняльний та порівняльний аналіз навчального матеріалу.

У рамках методики диктанту-порівняння та диктанту-персоналії можна розглядати і навчальні тексти.

Ерудиція студента найбільш повно виявляється при використанні комбінованого понятійного диктанту.

Володіння понятійним апаратом - необхідна умова засвоєння предмета.

Семинар дозволяє використовувати все різноманіття наявних методичних засобів активізації вивчення дисципліни.

Якщо абсолютна більшість студентів і сам викладач придуть на семінар добре підготовленими, семінар пройде успішно, дасть очікуваний результат.

Методичні рекомендації з розробки та організації семінарського заняття

Семинар є найважливішою формою засвоєння, узагальнення і систематизації знань.

Очевидні три структурні його частини: випереджає (підготовка до заняття), безпосередньо сам семінар (обговорення питань теми в групі) і завершальна частина (післясемінарська робота студентів по усуненню прогалини в знаннях).

План проведення семінарського заняття

I. Вступна частина.

- а. Позначення теми та плану семінарського заняття.
- б. Попереднє визначення рівня готовності до занять.
- в. Формування основних проблем семінару, його загальних завдань.
- р. Створення емоційного та інтелектуального настрою на семінарському занятті.

II. Основна частина.

- а. Організація діалогу між викладачами і студентами та між студентами у процесі вирішення проблем семінарського заняття
- б. Конструктивний аналіз всіх відповідей і виступи студентів.
- в. Аргументоване формування проміжних висновків, і дотримання логіки в послідовному дотриманні подій.

III. Заключна частина.

План проведення семінарського заняття [Додаток 1].

Підготовка студентів до семінарського заняття

Досвідчені викладачі, формуючи атмосферу творчої роботи, орієнтують студентів на виступи оцінного характеру, дискусії, поєднуючи їх з простим викладом підготовлених тим, заслуховуванням рефератів. Викладач дає установку на прослуховування або акцентує увагу студентів на оцінці та обговоренні залежно від тематики і ситуації.

Враховуючи характерологічні якості студентів (комунікативність, впевненість в собі, тривожність), викладач керує дискусією і розподіляє ролі. Невпевненим у собі, некомунікабельним студентам пропонуються приватні, полегшені питання, що дають можливість виступити і випробувати психологічне відчуття успіху .

В організації семінарських занять реалізується принцип спільної діяльності, співтворчості. Згідно з дослідженнями спільної навчальної діяльності процес мислення та засвоєння знань більш ефективним у тому випадку, якщо рішення задачі здійснюється не індивідуально, а передбачає колективні зусилля. Тому семінарське заняття ефективно тоді, коли проводиться як заздалегідь підготовлене спільне обговорення висунутих питань кожним учасником семінару. Реалізуються спільний пошук відповідей навчальної групою, можливість розкриття і обґрунтування різних точок зору у студентів. Таке проведення семінарів забезпечує контроль за засвоєнням знань і розвиток наукового мислення студентів.

Готуючись до семінару, студенти повинні:

При такій підготовці семінарське заняття пройде на необхідному методологічному рівні і принесе інтелектуальне задоволення всій групі.

Методика підготовки студентів до семінарського заняття.

При підготовці, студент повинен правильно оцінити питання, який він узяв для виступу до семінарського заняття. Але для того щоб правильно і чітко відповісти на поставлене питання необхідно правильно вміти користуватися навчальною, і додатковою літературою.

Доповідь - вид самостійної роботи, використовується в навчальних і позакласних заняттях, сприяє формуванню навичок дослідницької роботи, розширює пізнавальні інтереси, привчає критично мислити. При написанні доповіді по заданій темі складають план, підбирають основні джерела.

Підготовка доповіді вимагає від студента великий самостійності і серйозної інтелектуальної роботи, яка принесе найбільшу користь, якщо буде включати з себе наступні етапи:

Вивчення найбільш важливих наукових робіт з даної теми, перелік яких, як правило, дає сам викладач;

Аналіз вивченого матеріалу, виділення найбільш значущих для розкриття теми доповіді фактів, думок різних вчених і наукових положенні; Узагальнення і логічна побудова матеріалу доповіді, наприклад, у формі розгорнутого плану;

Написання тексту доповіді з дотриманням вимог наукового стилю. Побудова доповіді, як і будь-який інший наукової роботи, традиційно включає три частини: вступ, основну частину і висновок. У вступі вказується тема доповіді, встановлюється логічний зв'язок її з іншими темами або місце розглянутої проблеми серед інших проблем, дається короткий огляд джерел, на матеріалі яких розкривається тема, і т.п. У висновку зазвичай підводяться підсумки, формулюються висновки, підкреслюється значення розглянутої проблеми і т.п.

Основна частина також повинна мати чітке логічну побудову.

Реферат - це короткий виклад змісту первинного документа (книги, статті, неопублікованих матеріалів) або результатів науково-дослідних робіт. Робота над рефератами - вельми поширена форма навчальної діяльності, але, не завжди правильно зрозуміла і виконана, знижує її пізнавальну й освітню ефективність.

Реферат - один з видів науково-дослідної роботи студента. У ньому повинно знайти відображення наступне: рівень вивченості теми, бачення проблемних областей, вміння аналізувати і представляти різні точки зору на проблему, формулювати висновки і пропозиції щодо можливого вирішення проблеми, навички роботи з літературними джерелами. Реферат свідчить про інформаційну культуру, інтелектуальному рівні, креативності (здатності до творчості) студента, характеризує його самостійні навички та вміння.

Загальні вимоги до реферату.

- Точність і об'єктивність у передачі інформації з літературного джерела, основної думки автора (не відносити до авторських власні думки);
- Повнота відображення тих елементів змісту, які розкривають тему реферату;

- Доступність і ясність викладу; Реферат повинен дати можливість скласти уявлення: а) про думку автора первинного документа з даної теми; б) про думку автора роботи з цього ж питання. Тобто, реферат повинен містити і концепцію авторів літературних джерел, і концепцію автора реферату.

- **Зміст реферату.**

- 1. План.
- 2. Введення.
Обґрунтування теми (актуальність, теоретична і практична значущість).
Мета і завдання роботи.
- 3. Огляд літературних джерел з аналізом і критичною оцінкою автора реферату (позитивні сторони і спірні положення авторів аналізованих творів).
- 4. Формулювання власного погляду на проблему, яка розглядається.
- 5. Висновки і пропозиції.
- 6. Література.
- 7. Зміст.

На розсуд автора в рефераті можуть бути розроблені окремі тематичні розділи, параграфи, в яких аналізується відповідна література. Кожна глава містить область висновків і перехідний (логічний) місток до наступної глави. А загальні висновки в кінці реферату є сумою висновків окремих глав [2, с.239].

Список літератури в рефераті має важливе значення: він відображає ступінь розробленості теми в літературі.

Список літератури складають:

- 1) за алфавітом авторів або назв статей;
- 2) у хронологічному або назад - хронологічному порядку;
- 3) за тематичним принципом.

Загальні правила бібліографічного опису передбачають необхідний мінімум відомостей, що дозволяє безпомилково відшукати книгу або статтю (обов'язкові елементи опису): прізвище автора, заголовок, підзаголовочні дані, вихідні дані (місце видання, найменування видає органу, рік видання, сторінки).

Як відомо, для активізації діяльності студента важливе значення набуває оцінка реферату, застосування певних критеріїв. Зокрема, нами застосовувалися наступні критерії оцінки:

- 1) ступінь самостійності майбутнього фахівця при підготовці реферату, викладі питань;
- 2) вміння пов'язати теоретичні положення з сучасним життям.

Форма викладу матеріалу реферату.

Форма викладу матеріалу може бути суворо послідовної, цілісної, вибіркової або етюдні.

Строго послідовне виклад - це неквапливе освітлення задумів та ідей в тому порядку, який встановлений за заздалегідь обраної композиції. При цьому спочатку, як правило, розробляється детальний багато структурний план. Потім строго за планом пишеться весь текст. У цьому випадку найважче - план, тому що в ньому закладається логіка викладу матеріалу. Дана форма забезпечує строгість, стрункість, логічність передачі відомостей.

При цілісному викладі матеріалу спочатку текст пишеться у найзагальнішому вигляді, без відшліфування деталей, потім створюється чистовий варіант. Цей спосіб економічний за часом, але вимагає хорошого знання джерел, в яких висвітлюється дана тема.

При вибіркового викладі спочатку оформляють висновки, потім введення або тематичні розділи. Тут найважче - логічна ув'язка фрагментів. Цей спосіб роботи створює атмосферу відносної свободи і дозволяє ретельно опрацювати висновки, теми, розділи.

Етюдні метод роботи передбачає грубі начерки у вигляді окремих, не пов'язаних пропозицій, фактів, прикладів, висловів, цитат, потім чернетку, і, нарешті, чистовик. Головне тут-накопичення матеріалу з даної теми або проблеми і його систематизація.

Вимоги до виступів студентів.

Однією з умов, що забезпечують успіх семінарських занять, є сукупність певних конкретних вимог до виступів, доповідей, рефератах студентів. Ці вимоги повинні бути достатньо чіткими і в той же час не настільки регламентованими, щоб сковувати творчу думку, насаджувати схематизм.

Перелік вимог до будь-якого виступу студента приблизно такий:

- 1) Зв'язок виступи з попередньою темою або питанням.

2) Розкриття сутності проблеми.

3) Методологічне значення для наукової, професійної та практичної діяльності.

Зрозуміло, студент не зобов'язаний суворо дотримуватися такого порядку викладу, але всі аспекти питання мають бути висвітлені, що забезпечить виступу необхідну повноту і завершеність.

Обов'язковою вимогою до виступаючого, особливо на початку семінарського курсу, є зачитування плану виступу, доповіді, реферату. Досвід показує, що багато студентів, змістовно виступивши з якого-небудь питання, часто не можуть стисло викласти основні положення своєї доповіді. На перших семінарських заняттях багато студентів не можуть чітко планувати виступу. Іноді студент при підготовці до семінару складає план не на початку роботи, а вже після того, як виступ ним написано. У таких випадках виступ зазвичай є майже дослівне відтворення фрагментів з навчальних посібників без глибокого їх осмислення. У певній ситуації можна рекомендувати студенту висвітлити лише один або два пункти його доповіді, що формує гнучкість мислення, здатність переключати увагу, швидкість переорієнтацію. Керівнику ж семінару це дозволяє запобігати повторення, виділяти головне, економити час.

Найважливіші вимоги до виступів студентів - самостійність у підборі фактичного матеріалу і аналітичному відношенні до нього, вміння розглядати приклади і факти у взаємозв'язку і взаємозумовленості, відбирати найбільш істотні з них.

Наведені учасником семінару приклади і факти повинні бути істотними, по можливості перегукуватися з профілем навчання і в той же час не бути занадто «спеціалізованими». Приклади з галузі наук, близьких до майбутньої спеціальності студента, зі сфери пізнання, навчання заохочуються керівником семінару.

Виступ студента має відповідати вимогам логіки. Чітке вичленення викладається проблеми, її точне формулювання, неухильно послідовність аргументації саме даної проблеми, без невиправданих відступів від неї в процесі обґрунтування, безумовна доказовість, несуперечливість та повнота аргументації, правильне і змістовне використання понять і термінів.

Методичні особливості проведення

Визначальне значення для всього ходу семінару має правильна методика його проведення. Безсумнівно, що методика різних семінарів (навіть за однієї навчальної дисципліни) має свої особливості, які викладач ретельно продумує при складанні робочого плану. Проте є і деякі загальні положення, які застосовуються для всіх семінарів.

Всі методичні труднощі в проведенні семінарських занять зводяться по суті до невміння розгортати на занятті творчу дискусію і керувати нею так, щоб привести учасників до досягнення мети вивчення теми. Але викладачі у проведенні семінарських занять з розгортанням дискусії потребують методичної допомоги з наступних питань:

- Як домогтися оптимального співвідношення між шириною захвату обговорюваних на занятті проблем (вірніше, їх кількістю) і глибиною їх аналізу та засвоєння?
- Як досягти не формального словесного звіту про прочитане, а роздумів над досліджуваними проблемами, щоб замість завчених або просто вичитаних з книги виступів, були власні роздуми і висновки з прочитаного й осмисленого?
- Як розворушити «мовчальників» і, навпаки, як обмежувати любителів поговорити без серйозних роздумів над тим, про що говорять вони самі і поруч сидять колеги?
- Як поступати при явно неправильних міркуваннях або невірному тлумаченні прочитаного?

При узагальненні ці питання звелися до одного - як розвернути на занятті дискусію? Саме в дискусії бувають розв'язні проблеми оптимального співвідношення між глибиною проникнення в обговорювану проблему і шириною захвату питань для обговорення, бо логіка говорить про необхідність розібратися в одному важливому питанні, ніж десяток зачепити мимохідь, так і не зрозумівши їх до ладу. Саме в дискусії неможливий формальний словесний звіт про прочитане, а обов'язково потрібно висловлювання плодів власних роздумів, які, стикаючись з оригінальними думками інших учасників дискусії, і викликають дискусію. Саме дискусія може розговорити «мовчальників», бо зачепить їх за живе, здатна викликати у будь-якого бажання заперечити комусь чи підтримати найбільш близькі

йому судження.

І нарешті, дискусія дозволяє в інтересах кращого засвоєння використовувати навіть помилкові або явно неправильні, тенденційні висловлювання: не поправляти їх самому викладачеві (це буде по-школярськи), а зробити предметом дискусії («Висловлено така-то думка. Чи є на цей рахунок інші думки? »).

Для успішного проведення семінару з творчою дискусією потрібна цілеспрямована попередня підготовка. І викладач і навчають, повинні налаштуватися на серйозну та глибоку критичний аналіз прочитаної наукової літератури та змісту прослуханої по темі лекції. Викладач дає студентам конкретні завдання на самостійну роботу у формі проблемно сформульованих питань, які вимагатимуть від них не тільки пошуку літератури, але й вироблення своєї власної думки, яке його власник повинен зуміти аргументувати і захищати (відстоювати свої і аргументування відкидати суперечать йому думки своїх колег) .

Можна виділити структурно-логічну схему з проведення семінарського заняття (Додаток 2)

Крім організації підготовки слухачів, викладачеві самому необхідно ретельно підготуватися не тільки за змістом теми, але й з питань методики, вірніше, з методичних питань реалізації змісту. Тут самий, мабуть, важливе питання - це визначення мети заняття. Оскільки семінарське заняття проводиться у формі дискусії, то воно в жодному разі не може обмежуватися примітивною метою «закріпити знання». Іноді викладачі ставлять ще більше усічену мета - «перевірити знання», що взагалі віддає найчистішої води школярства, ставкою на зубріння.

Мета семінарського заняття, проведеного у формі дискусії, може бути такою, щоб її досягнення знаменувало собою формування якихось важливих особистісних рис - переконань, поглядів, вміння аргументовано виступати, аналізуючи і оцінюючи явища природи і соціального життя з позицій науки. Коротше кажучи, слухачі (студенти) повинні вийти після заняття з аудиторії вже не тими, якими увійшли: їх погляди мають стати ширше, переконання міцніше, знання діалектично, гнучкіше, самостійнішими, вони повинні оволодіти вмінням вести діалог, відповідати на репліки, правильно (доказово) висловлювати свої думки.

Тому, мета заняття повинна бути викладачем для себе сформульована цілком чітко, щоб під неї організувати всю іншу частину підготовки: підбір питань для обговорення, рекомендацію літератури для самостійної роботи, призначення доповідача, формулювання теми реферату (якщо він передбачається) і т.п. Таким чином, до цієї частини роботи викладача, особливо майбутнього, треба спеціально готувати.

Дії викладача з підготовки до проведення дискусії на семінарському занятті можна визначити за наступними пунктами:

1. Продумування мети семінару з даної теми.
2. Відбір і формулювання основних питань семінару.

Якщо передбачений реферат, то:

- Формулювання теми реферату та призначення доповідача;
  - Допомога у складанні плану реферату та поради щодо його написання;
  - Надання слова доповідачу для виступу з рефератом.
3. Формулювання додаткових питань семінару для розгортання дискусії на семінарі.
  4. Формулювання практичних завдань для слухачів до семінару.
  5. Слухання реферату та виступів, запитань і реплік слухачів, постановка чергового основного і додаткових питань для обговорення.
  6. Втручання в хід обговорення у формі реплік, зауважень, запитань, поправок, доповнень і роз'яснень.
  7. Підведення підсумків семінару та постановка завдань на майбутнє.
  8. Оцінка ступеня досягнення мети.
  9. Висновки на майбутнє (для вивчення чергової теми).

Якщо до семінару студенти не готували доповідей, то викладач зазвичай пропонує виступити бажаним. Але на випадок відсутності таких необхідно заздалегідь намітити, кого слід викликати в обов'язковому порядку. Якщо ж виступити захотіли кілька студентів, рекомендується надати слово слабші з них. Коли першим виступає сильний, добре підготовлений студент, то його вичерпну відповідь може виключити будь-яку активність з обговорюваного питання. Виступ же слабкого або середнього студента завжди залишає місце для доповнень і

уточнень, а це необхідна умова активності інших студентів. У ході першого виступу потрібно:

а) уважно стежити за мовою студента, запам'ятовуючи або записуючи її переваги і недоліки;

б) не виправляти допущені студентом у ході відповідей недоліки і помилки, крім вимови окремих слів, однак, якщо він відхиляється від суті питання, слід направити його виступ в потрібне русло;

в) не допускати, щоб перший виступ був дуже довгим, інакше може розсіятися увагу інших;

г) нагадувати присутнім, щоб вони зосереджено слухали свого однокурсника і записували, з приводу чого самі будуть виступати на семінарі. Після того як перший студент закінчить свій виступ, не рекомендується ставити йому виникли додаткові питання, їх слід ставити перед усією групою. Перед тим як сформулювати питання, не зайвим залучити увагу групи, звернувшись до неї, приблизно, з такими словами: «Питання всій групі ...».

Постановка ряду питань необхідна і тоді, коли ніхто не висловлює бажання доповнити попередній виступ. Якщо ж такі студенти є, їм слід надати можливість виступити так, як вони хочуть. Це дозволяє бачити, наскільки уважно група слухала першого промовця, і в той же час підвищує загальну ініціативу. У ході семінару необхідно стежити, щоб не було повторень у відповідях, відзначати, які з прогалин, допущені в першому виступі, усунені. Потім слід поставити перед групою ті питання, які були упущені всіма або невірні освітлені. Якщо ж з ним не знайдеться бажаючих виступити, то можна викликати, для відповіді конкретних студентів.

Важче організувати активне обговорення теми, коли група слабо підготовлена. У таких випадках викладач змушений відразу давати навідні запитання, і успіх семінару багато в чому залежить від того, наскільки вміло це буде зроблено [6, с.19].

Додаткові питання не тільки повинні бути чіткими і ясними, а й викликати у студентів прагнення висловитися. З цією метою дуже корисно розгорнути дискусію, для чого звернутися до аудиторії і запитати, чи всі згодні з яким-небудь

невірним (а іноді і вірним) становищем, чи немає іншої думки з цього приводу. Іноді пропозицію висловитися можна адресувати конкретним студентам. Елементи дискусії значно пожвавили семінар.

Підводячи підсумки заняття і оцінюючи виступи студентів, слід виправити допущені ними помилки, вказати недоліки, але зробити це так, щоб мотивувати бажання виступати на наступному семінарі.

Критерії оцінки семінарського заняття

Існує ряд критерій оцінки семінарського заняття, за якими можна визначити продуктивність проведеного заходу.

Критерії оцінки змісту семінарського заняття:

Відповідність
робочій програмі
дисципліни та
якість плану
семінарського

Виразність
постановки мети
семінарського
заняття та
обговорення
дискусійних

Професійна
спрямованість
семінарського
заняття, зв'язок
обговорюваного
матеріалу з профілем

**Критерії оцінки методики проведення
семінарського заняття:**

**Обґрунтованість і правильність вибору використовуваної форми
проведення семінару**

Логічна послідовність побудови семінару

Критерії оцінки організації семінарських занять:

	Відповідність тривалості (кількості годин) семінарського заняття робочій програмі і тематичним планом, наявність плану семінарського заняття	
	Чіткість початку семінарського заняття (відсутність затримки в часі, вхід викладача в аудиторію і т.п.)	
	Чіткість закінчення семінару (завершення семінару, час закінчення, дотримання встановленої тривалості заняття	

Критерії оцінки керівництва роботою студентів на семінарському занятті

	Здійснення контролю підготовки студентами конспектів, таблиць, схем та інших матеріалів, що відображають результати самостійної роботи з літературою до семінару і в ході його проведення
	Мобілізація, організація та активізація діяльності студентів у ході вступного слова
	Мобілізація, організація та активізація діяльності студентів у ході

Дане питання в даний час дуже актуальне, тому що від того, як організований семінар та проведено залежить ефективність засвоєння пройденого матеріалу студентами. У сучасній вищій школі семінар є одним з основних видів практичних занять з різних наук, так як представляє собою засіб розвитку у студентів культури наукового мислення спілкування. Важливим чинником результативності даного виду заняття, його високої ефективності є процес підготовки. Виступи навіть найсумлінніших студентів без направляючої ролі викладача не зможуть почути на самому семінарі. Для успішного проведення семінару потрібна цілеспрямована попередня

підготовка. І викладач і навчають, повинні налаштуватися на серйозну і глибоку роботу.

Тому необхідно навчитися правильно побудувати свою методичну роботу з підготовки та організації, як самого себе, так і всіх студентів.

Мета роботи:

Всебічне вивчення методики організації та проведення семінарського заняття у вищій школі.

Завдання:

1. Визначити поняття «Семінар»;
2. Розглянути форми семінарів;
3. Розглянути методику підготовки викладача і студентів до семінарського заняття;
4. Вивчити особливості методики організації та проведення семінарського заняття;
5. Ознайомитися з критеріями оцінки семінарського заняття.

Об'єкт вивчення:

Семінарське заняття.

Предмет вивчення:

Форми, типи семінарів, їх методика організації та проведення.

ПЛАН ЗАНЯТТЯ

Навчальна дисципліна: Основи філософських знань.

Тема заняття: Філософія Стародавнього світу.

Мета заняття: Узагальнити і систематизувати отримані знання. Формувати навички самостійної дослідницької діяльності та захисту проєктів. Навчити порівнювати між собою провідні ідеї філософських шкіл Стародавнього Світу та навчити виділяти у філософських текстах саме те, що є характерним для філософії Стародавнього Світу. Розвивати самостійність студентів щодо роботи з додатковими джерелами, навички наукового аналізу, порівняння явищ та понять. Виховувати шанобливе ставлення до

надбань людства та повагу до різних думок. Ознайомити студентів з особливостями і характерними рисами західного та східного типу цивілізацій.

Вид заняття: *Семинар.*

Міжпредметні зв'язки: Всесвітня історія, українська література, всесвітня література, культурологія.

Забезпечення заняття: література по темі, роздатковий матеріал, мультимедійне забезпечення

Вислови на дошку: Тисячі шляхів ведуть до істини, і всі вони істинні.

Давньоіндійська мудрість;

Той хто повторює старе і довідається про нове, може бути проводирем.

Конфуцій.;

Якби всім одне і теж здавалося прекрасним і мудрим, то не було б серед людей ворожої суперечки.

Піррон

Література:

- **Основна** - В.Л. Петрушенко. Філософія. Навчальний посібник. „Каравела " 2001 р.

І.Ф. Надольний. Філософія. Курс лекцій. «Вікар» 1998р.

- **Додаткова** - І.Струк. Філософія. Курс лекцій. НМН 1997р.

ХІД І ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ЗАНЯТТЯ

1. Організаційна частина:

- ✓ Перевірка наявності студентів на занятті
- ✓ Перевірка готовності студентів до заняття

2. Актуалізація опорних знань:

- Назвіть особливості античної філософії.
- Визначити особливості становища людини у світі.
- ✓ Особливості історичного формування філософії.
- ✓ Визначте особливості та характерні риси Західного та Східного типу цивілізацій

Основні відмінності між східними та західними типами цивілізацій

3. Повідомлення теми, мети семінару та особливості його проведення.

4. Мотивація навчальної діяльності.

Значимість теми для:

- ✓ Вивчення інших тем і предметів
- ✓ Складання екзаменів
- ✓ Майбутньої професії
- ✓ В сімейному житті та побуті

Викладач: Сьогодні кожен з Вас має під час дискусії довести свою власну точку зору щодо: людини, природи, краси, суспільства, використовуючи погляди видатних античних філософів. На сьогоднішньому занятті ми починаємо складати таблицю, яку ви будете оформляти впродовж всього вивчення курсу. Всю інформацію, яка буде в таблиці, Ви можете використати в процесі підготовки до екзамену.

Таблиця узагальнення матеріалу

Таблиця 1

№	Філософ	Період історії	Національна належність	Напрямок, течія або філософська школа	Філософські поняття, уведені в науковий обіг філософом

4.1 Пропоную провести «Парад філософських шкіл Стародавньої Індії та Стародавнього Китаю» (студенти пропонують музично-театралізовані виступи із супроводом мультимедійних презентацій).

Після презентацій коротке узагальнення. Результати узагальнення пропонують занести у таблицю викладену вище.

Філософія Стародавньої Індії

Джайнізм

Відповідно до їхнього вчення, шлях звільнення від страждань має три перлини – правильна віра як повага до істини, досконале знання як основа правильної віри й правильна поведінка.

Мудреці-джайни вірили, що життя це страждання, а тому його метою має бути звільнення від страждання. Найкращий спосіб – вести аскетичний спосіб життя та нічого не робити.

Буддизм

Сіддхартха Гаутама (Будда) пройшов довгий шлях навчання, вивчав усі відомі на той час філософські погляди й запропонував відмовитися від пошуку відповідей на запитання: чи вічним є світ? Як співвідносяться душа і тіло? Чи є безсмертним той, хто пізнав істину?

Запропонована Буддою істинна поведінка ґрунтувалася на чотирьох основних істинах.

Перша істина – про страждання – стверджує, що життя – це страждання, а тому – зло.

Друга істина – про причини страждання – є відповіддю на запитання: у чому причина людського страждання й нещасного життя? Ця причина полягає в постійному прагненні людини до чогось, що розуміється дуже широко й називається в буддизмі прагненням.

Третя істина – про шляхи подолання страждань – стверджує, що здолати страждання можна через усунення прагнення. Усунення власних бажань називається аскетизмом і є шляхом правильного життя в буддистському вченні.

Четверта істина – про шлях до припинення страждань – стверджує, що правильна життєва дорога та, що веде до нирвани. Це середній шлях, який керується трьома основними принципами – мудрістю, моральністю і зосередженістю. Серединний шлях складається з восьми ступенів і називається восьмикладовим шляхом.

1-ий ступінь – правильне розуміння

2-ий ступінь – правильна поведінка

3-ій ступінь – правильна мова

4-ий ступінь – правильна поведінка

5-ий ступінь – правильний спосіб життя

6-ий ступінь – правильні зусилля

7-ий ступінь – правильний напрям думок

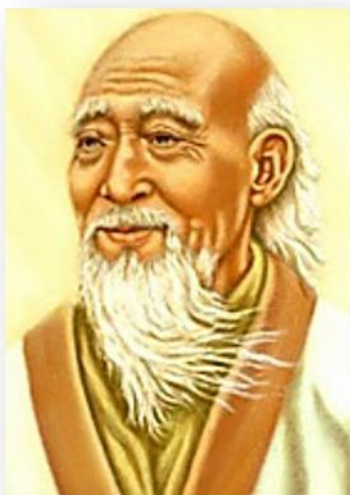

8-ий ступінь – правильне зосередження за допомогою чотирьох істин на шляху до нирвани.

Основна увага в буддизмі приділяється стану «просвітлення» через праведне життя та розуміння істини про вічну змінність усього існуючого. Буддизм сприяє формуванню в неї психології відповідальності за своє життя.

Філософія Стародавнього Китаю

У процесі розвитку китайської філософської думки кожен ієрогліф набував різні значення. **Інь** розглядається як негативне, пасивне, слабе та руйнуюче начало (жіноче); **Янь** – позитивне, енергійне, активне, сильне начало (чоловіче).

Китайський філософ Лаоцзи – основне надбання – «Книга про шлях і його прояви», містить вищу мудрість і керівництво з даоської йоги. Зміст твору розкривається за допомогою двох ієрогліфів – **дао і де**.

Дао – це шлях, яким слідують усі речі. Де – природний потенціал дао, сила, добродійність.

Головні ідеї:

- ✓ Розвиток космосу відбувається відповідно до певних зразків і принципів, які неможливо чітко визначити.
- ✓ До де не можна прагнути, воно виникає спонтанно, природно.
- ✓ Найкращим способом реалізації дао в зовнішньому світі є принцип «у-вей» - ненавмисна активність.
- ✓ Не варто прагнути до надмірної освіченості, підвищення ерудиції чи майстерності, навпаки, треба повернутися до стану «необробленого дерева» або стану «немовляти».
- ✓ Усі протилежності невіддільні, комплементарні, взаємодіють одна з одною.
- ✓ Найкращий принцип вирішення проблем стосовно дао – це відмова від агресії, що не варто розуміти як заклик до здавання і підкорення – потрібно оволодіти ситуацією, не прикладаючи надто багато зусиль.

✓ Присутність у суспільстві жорстких нормативних етичних систем свідчить про те, що в ньому є проблеми, які така система тільки підсилює, будучи не в змозі їх вирішити.

Основний сенс учення Лаоцзи – орієнтація людини й людства в цілому на проникнення в природні ритми та закони Космосу, пізнання їх, злиття з ними, підкорення їм.

Конфуціанство заснував Кон-Фу-цзи, або Конфуцій. Це була школа соціально-етичного спрямування, тобто на першому плані тут – проблеми людських стосунків та норм людської поведінки.

Вчення Конфуція містить ряд основних принципів:

- ✓ жити в суспільстві і для суспільства;
- ✓ поступатися один одному;
- ✓ слухати старших за віком і за званням;
- ✓ підкорятися імператору;
- ✓ стримувати себе, знати міру в усьому, уникаючи крайнощів;

✓ бути людяним.

Велика увага Конфуцій приділяє питанню, яким повинен бути начальник (керівник).

4.2 Викладач: Шановні студенти, пропоную Вам, взяти участь у філософській дуелі «Дебати філософських шкіл Стародавньої Греції». Ви заздалегідь готувалися у четвінках до даної форми роботи. Правила такі:

1. Кожна філософська школа висуває свою тезу та доводить її справедливості.

2. Представники інших філософських шкіл слухають, потім ставлять запитання, враховуючи власні ідеї та теорії. Наприклад: а) Мілетська школа. Теза: «Все полягає в «найпростіших стихіях». б) Піфагорійська школа. Теза: «Початком і кінцем усього світу є Одиниця». в) школа Платоніків. Теза: «Матеріальне буття – буття неістинне, неіснуюче, міфічне».

3. Погляди філософських шкіл або конкретних філософів, кожна четвірка може ілюструвати мультимедійними презентаціями, відеороликами та інше.

4. По закінченню дебатів, висновки обговорюються та заносяться у таблицю узагальнення матеріалу (**Таблиця 1**).

Пропонуємо **основні ідеї філософських шкіл Стародавньої Греції**.

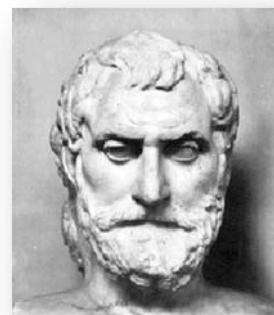
Грецька філософія була одним із проявів ідеалізованого «земного раю людства». На відміну від мудреців Стародавньої Індії грецькі філософи не закликали позбутися власного «Я», а, навпаки глибше пізнали його. У своєму розвитку грецька антична філософія пройшла чотири етапи:

- 1) архаїчний, або досократичний період (VII – VI ст. до н.е.);
- 2) класичний період (V – IV ст. до н.е.);
- 3) період еллінізації Сходу (III – II ст. до н. е.);
- 4) римський період (I ст. до н.е. – V ст. н.е.)

Фалес - засновник мілетської школи, один з найперших видатних грецьких учених і філософів. Фалес залишив велику наукову і філософську спадщину:

- ✓ першоосновою всього суцього вважав воду ("архе");
- ✓ представляв Землю у вигляді плоского диска, який спочиває на воді;
- ✓ вважав, що нежива природа, всі речі мають душу;
- ✓ допускав наявність безлічі богів;
- ✓ вважав центром всесвіту Землю;
- ✓ точно визначив тривалість року - 365 днів;
- ✓ зробив ряд математичних відкриттів (теорема Фалеса та ін.)

Анаксимандр - учень Фалеса:

- ✓ першоосновою всього суцього вважав "апейрон" - вічну, незмірну, нескінченну субстанцію, з якої все виникло, все складається і в яку все перетвориться;
- ✓ вивів закон збереження матерії: все живе, всі речі складаються з мікроскопічних елементів;
- ✓ першим висунув ідею про походження людини в результаті Еволюції від інших тварин

(передбачив вчення Ч. Дарвіна).

Анаксимен - учень Анаксимандра:

- ✓ першопричиною всього суцього вважав повітря;
- ✓ висунув ідею про те, що всі речовини на Землі - результат різної концентрації повітря;
- ✓ проводив паралелі між душею людини ("психе") і повітрям ("пневмі") - "душею космосу";
- ✓ ототожнював божества з силами природи і небесними світилами.

Геракліт з Ефеса - великий давньогрецький філософ-матеріаліст, засновник філософського напрямку (спочатку належав до логічної школи):

- ✓ першоосновою всього суцього вважав вогонь;
- ✓ вивів закон єдності і боротьби протилежностей - ключовий закон діалектики (найбільш важливе філософське відкриття Геракліта);
- ✓ вважав, що весь світ перебуває в постійному русі і зміні ("в одну й ту ж річку не можна увійти двічі");
- ✓ був прихильником кругообігу речовин у природі і циклічності історії;

- ✓ Визнавав відносність навколишнього світу ("морська вода брудна для людини, але чиста для риб",. В різних ситуаціях один і той же вчинок людини може бути і хорошим, і поганим);
- ✓ виступав за матеріальність людської і світової душі.

Піфагорійці - прихильники і послідовники Піфагора - давньогрецького філософа і математика:

- ✓ першопричиною всього суцього вважали число;
- ✓ виступали за пізнання світу через число;
- ✓ вважали одиницю щонайменшої часткою всього;
- ✓ намагалися-виділити "протокатегорії", які показували діалектичну єдність світу (парне - непарне, світле - темне, пряме - криве, праве - ліве, чоловіче - жіноче та ін.)

Елеати - представники елейської філософської школи. Найбільш відомими філософами даної школи були Парменід, Зенон Елейський, Меліс Самоський. Елеати:

- ✓ вивчали проблеми пізнання;
- ✓ жорстко розділяли чуттєве пізнання (думка, "докса") і вище духовне ідеалістичне;
- ✓ вважали все суще матеріальним вираженням ідей (були предвестниками ідеалізму).

Атомісти - матеріалістична філософська школа, філософи якої Демокріт, Левкіпп .

Демокріт вважався основоположником матеріалістичного напрямлення у філософії.

У вченні **Демокріта** можна виділити такі основні положення:.

- ✓ весь матеріальний світ складається з атомів;

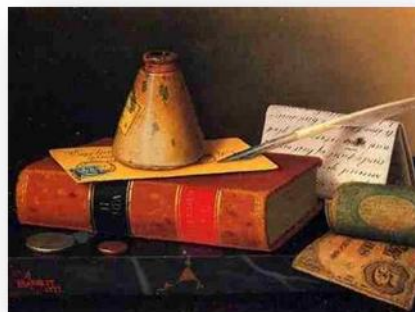
- ✓ атом - дрібна частка;
- ✓ Атом неподільний (дане положення було спростовано наукою тільки в наші дні);
- ✓ між атомами існує простір, заповнене порожнечою;
- ✓ атоми перебувають у вічному русі;
- ✓ існує кругообіг атомів: речі, живі організми існують, розпадаються, після чого з цих же атомів виникають нові живі організми і предмети матеріального світу;
- ✓ атоми неможливо "побачити" шляхом чуттєвого пізнання.

Такі узагальнення робляться по всіх філософських школах, які будуть оглянуті під час семінару. (Викладачеві необхідно чітко розрахувати робочий час і взяти стільки філософських шкіл скільки можна оглянути під час семінару).

5. Підсумки заняття, виставлення оцінок

6. Домашнє завдання:

- а) Опрацювати матеріал семінару, до оформити Таблицю 1
- б) Підготувати повідомлення про філософів Середньовіччя.

ПЛАН ЗАНЯТТЯ

Навчальна дисципліна: Основи філософських знань.

Тема заняття: Філософія Нового часу.

Мета заняття: Узагальнити і систематизувати отримані знання. Формувати навички самостійної дослідницької діяльності та захисту проєктів. Навчити порівнювати між собою провідні ідеї філософів Нового часу та навчити виділяти у філософських текстах

саме те, що є характерним для філософії даного періоду. Розвивати самостійність студентів щодо роботи з додатковими джерелами. Виховувати шанобливе ставлення до надбань людства та повагу до різних думок.

Вид заняття: *Семинар (у вигляді конференції).*

Міжпредметні зв'язки: Всесвітня історія, українська література, всесвітня література, культурологія.

Забезпечення заняття: література по темі, роздатковий матеріал, мультимедійне забезпечення

Вислови на дошку: Знання – це сила.

Френсіс Бекон

Кожний народ тим більше є громадським і освіченим, чим краще в ньому філософствують.

Рене Декарт

Філософія є донька мислення.

Томас Гоббс

Ідеї і поняття не є природженими, вони також мало народжуються разом з нами, як мистецтво і наука.

Джон Локк

Література:

- **Основна** - В.Л. Петрушенко. Філософія. Навчальний посібник. „Каравела " 2001 р.

І.Ф. Надольний. Філософія. Курс лекцій. «Вікар» 1998р.

- **Додаткова** - І.Струк. Філософія. Курс лекцій. НМН1997р.

В.О. Огнев'юк. Філософія. Історія Філософії. Київ «Грамота» 2010

ХІД І ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ЗАНЯТТЯ

1. Організаційна частина:

- ✓ Перевірка наявності студентів на занятті
- ✓ Перевірка готовності студентів до заняття

2. Актуалізація опорних знань:

- Дайте визначення понять: «емпіризм», «раціоналізм».
- У чому полягає метод пізнання Ф. Бекона?

- У чому, на думку Джона Локка, полягає основне завдання філософії?
- Як Девід Юм оцінював роль чуттєвого досвіду?
- Що Бенедикт Спіноза вважав вищими видами пізнавальної діяльності?
- філософія І.Канта;
- ідеалістична діалектика Гегеля;
- антропологічний матеріалізм Фейєрбаха.

3. Повідомлення теми, мети семінару та особливості його проведення.

4. Мотивація навчальної діяльності.

Значимість теми для:

- ✓ Вивчення інших тем і предметів
- ✓ Складання екзаменів
- ✓ Майбутньої професії
- ✓ В сімейному житті та побуті

Викладач: Провівши коротке опитування по темі та визначив значення отриманих знань у майбутньому житті, наголошує, про те, що семінар буде проведений у формі конференції до якої готувалися протягом певного часу. За два заняття до семінару, група розбивається на четвірки. Кожна четвірка отримує завдання:

1. Методологічні пошуки Ф. Бекона та Р. Декарта.
2. Теорія пізнання Т.Г. Гоббса та Дж. Локка.
3. Б.Спіноза та Г.Лейбніц – тотожність і відмінність їх вчень про субстанцію.
4. Французьке Просвітництво XVIII ст. (Ж. Мельє, Ж. Ламетрі, Д. Дідро, Гольбах, Гельвецій).

Отримавши завдання, студенти роз приділяють самостійно, хто в четвірці буде готувати повідомлення, а хто буде готувати мультимедійну презентацію.

Перед початком конференції викладач робить короткий вступ по темі, наголошує на дотриманні регламенту, вимогах до оцінювання та нагадує, що протягом конференції студенти оформлюють Таблицю 1.

Вступне слово викладача: Філософія Нового часу історичними передумовами свого формування має утвердження буржуазного способу виробництва в Західній Європі, наукову революцію XVI—XVII ст., становлення експериментального природознавства.

Вона утверджувала свої засадні принципи в боротьбі з феодальною ідеологією, середньовічною схоластикою, релігією та церквою, продовжуючи духовні пошуки представників епохи Відродження. Найсуттєвішою особливістю філософії Нового часу була орієнтація на

природознавство, тісний зв'язок з проблемами методології наукового пізнання, в якому вона вбачала головний засіб морального й соціального оновлення людства, утвердження людської гідності, свободи та щастя. Головне своє завдання філософія Нового часу вбачала в розробці та обґрунтуванні методів наукового пізнання, концентруючи основну свою увагу навколо методології наукового пізнання та гносеології. На цій основі у філософії XVII ст. формуються два протилежні напрями: емпіризм та раціоналізм.

Інформація, яка може бути занесена у таблицю (в розробці запропонований зразок, але кожний студент може зробити власні висновки.)

Суть основної філософської ідеї Френсіса Бекона - емпіризму – полягає в тому, що в основі пізнання лежить виключно досвід. Чим більше досвіду (як теоретичного, так і практичного) накопичило людство (і окрема людина), тим ближче воно до істинного знання. Істинне знання, за Беконом, не може бути самоціллю. Головні завдання знання і досвіду - допомогти людині домагатися практичних результатів у його діяльності, сприяти новим винаходам, розвитку економіки, панування людини на природі. У зв'язку з цим Беконом був висунутий афоризм, який стисло виразив все його філософське кредо: "Знання - сила".

Бекон висунув новаторську ідею, відповідно до якої головним методом пізнання повинна стати індукція. Під індукцією філософ розумів узагальнення безлічі приватних явищ і отримання на основі узагальнення загальних висновків. Недолік індукції - її недостовірність, імовірнісний характер.

Раціоналістична філософія Декарта. Вчення про субстанції

Декарт - основоположник раціоналізму, видатний французький філософ і вчений-математик. Заслуга Декарта перед філософією в тому, що він:

- Обґрунтував провідну роль розуму в пізнанні;
- висунув вчення про субстанції, її атрибути і модус;
- висунув теорію про науковий метод пізнання і про "вроджені ідеї".

Декарт став автором всесвітньо відомого афоризму, в якому полягає його філософське кредо: "Я мислю, отже, я існую".

Вивчаючи проблему буття, Декарт намагається вивести базове поняття, яке б характеризувало сутність буття. Філософ виводить поняття субстанції.

Субстанція - це все, що існує, не потребує для свого існування ні чого, крім самого себе. Такою якістю (відсутність необхідності для свого існування ні

в чому, крім самого себе) володіє тільки одна субстанція і нею може бути тільки Бог, який вічний, всемогутній, є джерелом і причиною всього.

Будучи Творцем, Бог створив світ, також складається з субстанцій. Субстанції Декарт ділить на два роди:

- ✓ матеріальні (речі);
- ✓ духовні (ідеї).

Цілями пізнання, по Декарту, є:

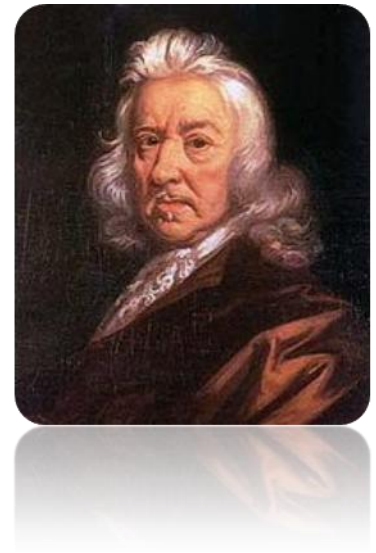
- розширення і поглиблення знань людини про навколишній світ;

- використання цих знань для отримання максимальної вигоди з природи для людини;
- винахід нових технічних засобів;
- вдосконалення природи людини.

В якості кінцевої мети пізнання філософ бачив панування людини над природою.

Томас Гоббс (1588 - 1679), що став учнем і продовжувачем філософської традиції Ф. Бекона:

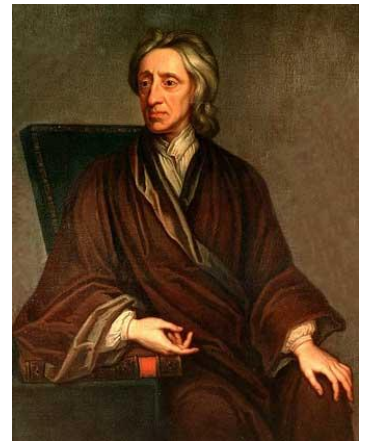
- ✓ рішуче відкидав теологічну схоластичну філософію;
- ✓ метою філософії бачив досягнення практичних результатів у діяльності людини, сприянні науково-технічному прогресу;
- ✓ в суперечці між емпіризмом (дослідним пізнанням) і раціоналізмом (пізнанням за допомогою розуму) виступив на стороні емпіризму;
- ✓ був переконаним матеріалістом;
- ✓ вважав найважливішою філософською проблемою питання суспільства і держави;
- ✓ розробив теорію держави;
- ✓ першим висунув ідею, згідно з якою в основі виникнення держави лежав громадський (спільний) договір.

Основний предмет філософських інтересів Гоббса - гносеологія (учення про пізнання) і проблема держави. Т. Гоббс вважав, що людина здійснює пізнання головним чином завдяки чуттєвого сприйняття. Чуттєве сприйняття - це отримання органами почуттів (очі, вуха і т. д.) сигналів з навколишнього світу і їх подальша переробка.

Джон Локк (1632 - 1704) розвинув багато філософські ідеї Бекона і Гоббса, висунув низку власних теорій, продовжив емпіричну і матеріалістичну традицію англійської філософії нового часу. Можна виділити наступні основні положення філософії Дж. Локка:

- ✓ світ матеріалістичний;
- ✓ в основі пізнання може лежати тільки досвід;
- ✓ свідомість - порожнє приміщення, яке протягом життя заповнюється досвідом;
- ✓ джерелом досвіду виступає зовнішній світ;
- ✓ мета філософії - допомогти людині досягати успіху у своїй діяльності;
- ✓ ідеал людини - спокійний, законслухняний, добропорядний джентльмен, який підвищує свій рівень освіти і домагається хороших результатів у своїй професії;
- ✓ ідеал держави - держава, побудована на основі поділу властей на законодавчу, виконавчу (в тому числі судову) і федеративну (зовнішньополітичну).

Локк став першим, хто висунув дану ідею, і в цьому його велика заслуга.

Бенедикт (Барух) Спіноза (1632 - 1677) став автором найбільш розробленої, повної і обґрунтованої філософської системи Голландії нового часу, послідовником Рене Декарта і яскравим представником європейського раціоналізму.

Предметом філософських досліджень Спінози були:

- ✓ проблема субстанції;
- ✓ теорія пізнання;
- ✓ етика, питання співвідношення свободи і необхідності.

Важлива філософська заслуга Спінози - докладна розробка теорії субстанції, в якій розглядалася суть буття. За основу була взята теорія про субстанції Декарта, з якою Спіноза був в цілому згоден, але намагався подолати її недоліки і створити особисту, більш досконалу. Головним недоліком декартової теорії субстанції Спіноза вважав її дуалізм, вбачаючи в ньому суперечливість, яка полягала в тому, що, по Декарту: субстанція - це сутність, яка для свого існування не потребує ні в чому, крім самого себе; всі сутності (субстанції), що не потребують для свого існування ні в чому, крім самого себе, проте створені кимось (чимось) іншим - вищої і єдиної істинної субстанцією - Богом і в своєму існуванні

повністю залежить від нього. Звідси маємо суперечність між незалежністю субстанцій від усіх інших субстанцій та одночасної залежності їх усіх (і щодо створення, і щодо існування) від іншої субстанції - Бога.

Девіз Спинози: «Не сміятися, не плакати, не проклинати, а розуміти».

Засновником емпіричного (дослідного) напрямку в філософії вважається **Френсіс Бекон** - англійський філософ і політичний діяч - Лорд-канцлер Великобританії.

Суть основної філософської ідеї Френсіса Бекона - емпіризму - полягає в тому, що в основі пізнання лежить виключно досвід. Головні завдання знання і досвіду - допомогти людині домагатися практичних результатів у його діяльності, сприяти новим винаходам, розвитку економіки, панування людини над природою. У зв'язку з цим Беконом був висунутий афоризм, який стисло виразив всі його філософське кредо: "Знання - сила".

Бекон висунув новаторську ідею, відповідно до якої головним методом пізнання повинна стати індукція.

Метод індукції Бекон протиставив методу дедукції, запропонований Декартом, згідно з яким істинне знання можна отримати, спираючись на достовірну інформацію за допомогою чітких логічних прийомів. Гідність індукції Бекона перед дедукцією Декарта - в розширенні можливостей, інтенсифікації процесу пізнання. Недолік індукції - її недостовірність, імовірнісний характер. Визначивши головний метод пізнання - індукцію, філософ виділяє конкретні шляхи, за допомогою яких може проходити пізнавальна у діяльність. це :

- ✓ " шлях павука ";
- ✓ " шлях мурашки ";
- ✓ " шлях бджоли ".

"Шлях павука " - отримання знання з " чистого розуму ", тобто раціоналістичним шляхом. Даний шлях ігнорує або значно принижує роль конкретних фактів, практичного досвіду. Раціоналісти відірвані від реальної дійсності, догматичні і, за Беконом, " тчуть павутину думок зі свого розуму".

"Шлях мурахи " - такий спосіб отримання знань , коли до уваги береться виключно досвід , тобто догматичний емпіризм. Даний метод також недосконалий. "Чисті емпірики " концентрують увагу на практичному досвіді , зборі розрізнених фактів , доказів . Таким чином , вони отримують зовнішню картину знання , бачать проблеми "зовні" , "з боку " , але не можуть зрозуміти внутрішню сутність досліджуваних речей і явищ , побачити проблему зсередини.

"Шлях бджоли" , за Беконем , - ідеальний спосіб пізнання. Використовуючи його , філософ - дослідник бере всі достоїнства "шляху павука " і "шляху мурахи " і в той же час звільняється від їх недоліків. Слідуючи по "шляху бджоли " , необхідно зібрати всю сукупність фактів , узагальнити їх (поглянути на проблему "зовні") і , використовуючи можливості розуму , зазирнути " всередину " проблеми , зрозуміти її сутність.

Френсіс Бекон не тільки показує , якими шляхами повинен відбуватися процес пізнання , але і виділяє причини , які заважають процесу пізнання. Дані причини філософ алегорично називає **" примарами "** (**" ідолами "**) і визначає **чотири їх різновиди:примари роду ;**

- ✓ привиди печери ;
- ✓ примари ринку;
- ✓ привиди театру .

Привиди роду і привиди печери - вроджені омани людей , які полягають у змішуванні природи пізнання з власної. природою.

У першому випадку (примари роду) йдеться про ламанні пізнання через культуру людини (роду) в цілому - тобто людина здійснює пізнання , перебуваючи в рамках загальнолюдської культури , і це відкладає відбиток на підсумковий результат , знижує істинність знання.

У другому випадку (привиди печери) йдеться про вплив особистості конкретної людини (пізнає суб'єкта) на процес пізнання. У підсумку особистість людини (його забобони , омани - " печера") відображається в кінцевому результаті пізнання.

Привиди ринку - невірне , неточне вживання мовного , понятійного апарату : слів , дефініцій , виразів. Привиди театру - вплив на процес пізнання існуючої філософії .

Ф. Бекону належить **ідея класифікації - властивостей людського розуму :**

- пам'ять ;
- уява ;
- розум.

Пам'яті відповідають історичні науки , уяві - поезія , розуму - філософія , що складає основу всіх наук.

Філософію Бекон визначає як науку про :

- ✓ Бога;
- ✓ природу;
- ✓ людину.

Готфрід Лейбніц - німецький вчений-математик, юрист, філософ - вважається останнім видатним представником філософії нового часу і попередником німецької класичної філософії. Лейбніц належав до філософського напрямку раціоналізму. У сфері його дослідження основними були проблеми:

- ✓ Субстанції.
- ✓ Пізнання.

На противагу теорії Декарта і Спінози Лейбніц висунув теорію про монади (або про множинність субстанцій). Основні положення даної теорії (монадологію) наступні:

✓ весь світ складається з величезної кількості субстанцій, що мають єдину природу, дані субстанції називаються монадами (у перекладі з грецької - "єдине", "одиниця");

Всі існуючі монади Лейбніц ділить на чотири класи:

- ✓ "голі монади" - лежать в основі неорганічної природи (каменів, землі, корисних копалин);
- ✓ монади тварин - володіють відчуттями, але нерозвиненою самосвідомістю;

- ✓ монади людини (душі) - володіють свідомістю, пам'яттю, унікальною здатністю розуму мислити;
- ✓ вища монада - Бог. Чим вищий клас монади, тим більше її розумність і ступінь свободи.

Філософія французького Просвітництва XVIII в.

Французьку філософію XVIII в. прийнято називати філософією Просвітництва. Таку назву французька філософія XVIII в. отримала у зв'язку з тим, що її представники руйнували усталені уявлення про Бога, навколишній світ і людину, проявляли новаторство у своїх філософських дослідженнях, відкрито пропагували ідеї народжується буржуазії і, в кінцевому підсумку, ідеологічно підготували Велику французьку революцію 1789 - 1794 рр.

У філософії французького Просвітництва можна виділити три основних напрямки:

- ✓ деїзм;
- ✓ атеїстично-матеріалістичний;
- ✓ утопічно-соціалістичне (комуністичне).

Деїзм - напрям у філософії, прихильники якого:

- Відкидали ідею особистого Бога;
- не погоджувалися з отождненням Бога і Природи (пантеїзму);
- бачили в Богові першооснову, причину всього сущого (але не більше);
- Відкидали можливість втручання Бога в процеси природи і справи людей.

До деїстичному напрямку належали Вольтер, Монтеск'є, Руссо, Кондільяк.

Іншим напрямом філософії французького Просвітництва було атеїстично-матеріалістичне. Атеїсти відкидали саму ідею існування Бога в будь-яких формах, пояснювали походження світу і людини з матеріалістичних і наукових позицій, у питаннях пізнання віддавали перевагу емпіризму.

Представниками атеїстично-матеріалістичної філософії були Мельє, Ламетрі, Дідро, Гельвецій, Гольбах.

Утопічно-соціалістичний (комуністичний) напрям у філософії французького Просвітництва почало формуватися ще в середині XVIII в., але

особливого поширення отримало під час Великої французької революції 1789 - 1794 рр.. і після її завершення. До числа французьких соціалістів-утопістів (комуністів) належали Маблі, Мореллі, Бабеф, Оуен, Сен-Сімон. Основний інтерес соціалісти-утопісти зосередили на проблемі розробки і побудови ідеального суспільства, заснованого на рівності та соціальної справедливості.

Атеїстичні-матеріалістичний напрямок філософії французького Просвітництва XVIII в.

Атеїзм - напрям у філософії, прихильники якого повністю заперечують існування Бога в будь-яких його проявах, а також релігію.

Матеріалізм - напрям у філософії, не визнає самостійного ідеального (духовного) почала у створенні і бутті оточуючого світу і пояснює навколишній світ, його явища, людини з точки зору природничих наук.

Атеїстичні-матеріалістична філософія була поширена у Франції XVIII ст., Напередодні та під час Великої французької революції. Її видатними представниками були Мельє, Ламетрі, Дідро, Гель-вецій, Гольбах.

Жан Мельє - священик за професією, в процесі життя прийшов до повного заперечення Бога і релігії (атеїзму), філософ-матеріаліст:

- Не допускав існування нічого надприродного (у тому числі і Бога);
- Не вірив у наявність ідей, відокремлених від матерії, безсмертя душі;
- вважав, що весь навколишній світ складається з особливої субстанції - матерії;
- матерія є першопричиною всіх речей, всього суцього;
- Пізнання - відображення матерії самої матерією;

Жюльєн Ламетрі (1709 - 1751) також виступав з атеїстично-матеріалістичних позицій:

- ✓ повністю відкидав ідеалізм і теологію;
- ✓ вважав навколишній світ сукупністю різних проявів субстанції - матерії;

- ✓ душа, свідомість, почуття, по Ламетрі, мають природне походження, є властивостями матерії;
- ✓ виступав за повну пізнаваність світу, причому головну роль у по-знанні відводив органам почуттів;
- ✓ був утилітаристом - вважав, що сенс життя людини - особисте щастя;
- ✓ Вважав приватну власність гарантією свободи людини;

Дені Дідро (1713 - 1784) - один з найвидатніших французьких філософів-матеріалістів. Дідро вніс великий внесок у Просвітництво, висунувши ідею створення "Енциклопедії наук, мистецтв і ремесел".

Філософські погляди Дідро близькі до поглядів інших французьких просвітителів-матеріалістів:

- визнавав матерію єдиною існуючою субстанцією, проявом якої вважав всі одиничні речі;
- відкидав духовне начало світобудови, вважав свідомість властивістю матерії;
- ідеалом держави вважав "освічену монархію", а економіку - розділену розумно, з урахуванням інтересів більшості приватну власність

Подібні погляди мали такі філософи-просвітителі, як **Гольбах (1723 - 1789)** і **Гельвецій (1715 - 1771)**. Значення діяльності французьких філософів атеїстичного-матеріалістичного напрямку для філософії і для суспільства в цілому в тому, що вони:

- ✓ чітко виділили два провідних філософських напрямки - матеріалізм і ідеалізм;
- ✓ звільнили філософію від багатьох релігійних забобонів;
- ✓ дали більш реалістичне визначення субстанції - матерія;
- ✓ висунули ідею (поширену в даний час) про свідомість як властивість матерії відображати

саму себе;

- ✓ обґрунтували і розповсюдили теорію матеріалістичного сенсуалізму (в основі пізнання лежать чуттєві відчуття);
- ✓ висунули ідею про те, що всі одиничні речі є різними комбінаціями мікрочастинок;
- ✓ звернули увагу на рух не як на надприродне явище, а як на властивість матерії;
- ✓ обґрунтували ідеї соціальної справедливості;
- ✓ ідеологічно підготували Велику французьку революцію.

Заключне слово викладача: *Філософія Нового часу, розвиваючись у діалозі з наукою, приділила значну увагу дослідженням методу істинного пізнання для підвищення надійності й ефективності науки. Ця філософія досягла нового рівня у розробленні проблем пізнання, в осмисленні субстанції як вихідної підоснови дійсності, у дослідженні людини й суспільних процесів. Філософія Нового часу ввібрала в коло своїх проблем усі сфери людської життєдіяльності, демонструючи широкі можливості людського пізнання. Розвиваючи вихідні ідеї класичного типу філософствування, вона або підносила людський розум, або піддавала його випробуванням, щоб визначити його потенціал. Філософія Нового часу донині залишається школою європейської філософської культури.*

7. Підсумки заняття, виставлення оцінок

8. Домашнє завдання:

а) Опрацювати матеріал семінару, до оформити Таблицю 1

б) Підготувати повідомлення про Німецьку класичну філософію.

ПЛАН ЗАНЯТТЯ

Навчальна дисципліна: Основи філософських знань.

Тема заняття: Академічна філософія України XIX століття.

Мета заняття: Узагальнити і систематизувати отримані знання. Формувати навички самостійної дослідницької діяльності та захисту проєктів. Навчити порівнювати між собою провідні ідеї філософських шкіл України та навчити виділяти у філософських текстах саме те, що є характерним для філософії Стародавнього Світу. Розвивати самостійність студентів щодо роботи з додатковими джерелами, навички наукового аналізу, порівняння явищ та понять. Виховувати шанобливе ставлення до надбань людства та повагу до різних думок, прагнення вивчати свою спадщину. Формувати національну свідомість і самосвідомість, а також моральні цінності.

Вид заняття: Семінар (Прес-конференція).

Міжпредметні зв'язки: Всесвітня історія, українська література, всесвітня література, культурологія.

Забезпечення заняття: література по темі, роздатковий матеріал, мультимедійне забезпечення

Вислови на дошку: Філософія, або любов до мудрості, скеровує все коло справ своїх до тієї мети, щоб дати життя духу нашому, благородство серця, світлість думкам, як голові всього. Коли дух веселий, думки спокійні, серце мирне, - то й усе світле, щасливе, блаженне. Оце є філософія.

Г. Сковорода.

Філософія – це вміння сказати у небагатьох словах речі великого розуму.

Кирило Філософ

Література:

- **Основна** - В.Л. Петрушенко. Філософія. Навчальний посібник. „Каравела " 2001 р.
І.Ф. Надольний. Філософія. Курс лекцій. «Вікар» 1998р.
- **Додаткова** - І.Струк. Філософія. Курс лекцій. НМН1997р.
В.О. Огнев'юк. Філософія. Історія Філософії. Київ «Грамота» 2010р.

ХІД І ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ЗАНЯТТЯ

2. Організаційна частина:

- ✓ Перевірка наявності студентів на занятті
- ✓ Перевірка готовності студентів до заняття

2. Актуалізація опорних знань:

- Розкрити коротко особливості розвитку філософської думки Київської Русі, вихідні ідеї та філософські джерела.
- Проаналізуйте ідеї та представників українського гуманізму XVI ст.
- Назвіть причини появи професійної філософії.
- Визначте особливості філософських курсів Києво-Могилянської академії.

3. Повідомлення теми, мети семінару та особливості його проведення.

Викладач: Шановні студенти, сьогодні семінар буде проходити у вигляді прес-конференції. За місяць Ви отримали завдання, суть якого полягає в наступному:

Кожна четвірка повинна була опрацювати конкретний матеріал, а також підготувати питання своїм опонентам, щодо української філософії XIX ст.

Прес-конференція буде проходити таким чином: творча група (четвірка) дає коротке повідомлення того чи іншого напрямку філософії або конкретного філософа. Після повідомлення представники інших четвірок задають питання щодо представленої теми. Дискусія ведеться протягом визначеного часу. Оцінювання складається з вміння представити матеріал і вміння ставити питання, вести дискусію, вміння заперечувати у разі необхідності, вміння аналізувати відповіді опонентів.

4. Мотивація навчальної діяльності.

Значимість теми для:

- ✓ Знання спадщини свого народу
- ✓ Використання набутих знань при вивченні співзвучних тем з інших предметів
- ✓ Складання екзаменів
- ✓ Формування внутрішнього особистісного потенціалу
- ✓ Використання знань в майбутньому сімейному житті та побуті

Вступне слово викладача: У другій половині XVIII ст. Україна остаточно втратила рештки своєї державної автономії та колишню військову славу. Її територія була поділена на окремі частини: до 80% її входило до складу Російської імперії, а Галичина, Закарпаття, Північна Буковина були включені в імперію Габсбургів. Проте втрата можливостей проявляти зовнішню активність спричинила до певної міри інтерес до самоосмислень, внутрішніх заглиблень, у тому числі - інтерес до власної історії, культури, прояснення історичного становища України та її етнічних самоідентифікацій.

В цей час основними регіонами культурного життя постають Київ, Львів, Слободяниця (Харків та Полтава), Південь (Миколаїв та Одеса), Закарпаття. У

світоглядному плані це був період розроблення та поглиблення ідей просвітництва та ознайомлення із новими віяннями західноєвропейської філософії.

У XVIII-XIX ст. у царині класичної філософської проблематики працювали викладачі Київської духовної академії, а пізніше - і університетів, що функціонували на території України. Частина з них зробила вагомий внесок у обґрунтування та поширення ідей просвітництва.

Слово надається четвіркам, які представляють філософські ідеї:

- Ореста Новицького та Памфила Юркевича;
- Миколи Гоголя;
- Тараса Шевченка;
- Івана Франка та Лесі Українки;
- Пантелеймона Куліша;
- Михайла Драгоманова.

Під час проведення прес-конференції викладач постійно спрямовує студентів щодо теми, допомагає у введенні дискусії, дотримання етики спілкування, працює над формуванням навичок робити аналіз, ставити коректні питання та висловлювати зауваження опоненту. Протягом семінару студенти продовжують заповнення Таблиці 1. Основні моменти, які повинні прозвучати на занятті:

Орест Новицький (1806-1884) був професором філософії Київського університету. В історії української філософії він постав як один із найбільш полум'яних пропагандистів філософії. Спираючись на вчення *Гегеля*, він виклав у праці *"Про дорікання, що робляться філософії в теоретичному і практичному відношенні, їх силу і важливість"* своє бачення сутності філософії.

Філософські погляди

→ Завдання філософії – пізнання дійсності на рівні свідомості у формі ідей;

→ У філософії людська свідомість вперше звертається до себе самої, а звідси випливає неможливість розглядати

→ Філософське знання в контексті практичної корисності; кожне філософське вчення виправдовує себе як органічна частинка цілісного процесу;

→ Філософська думка розвивається від заглиблень у природу - через власне самоусвідомлення - до винайдення абсолютів (Бога), відкриття істини у сфері самоусвідомленої думки та втілення її у практику;

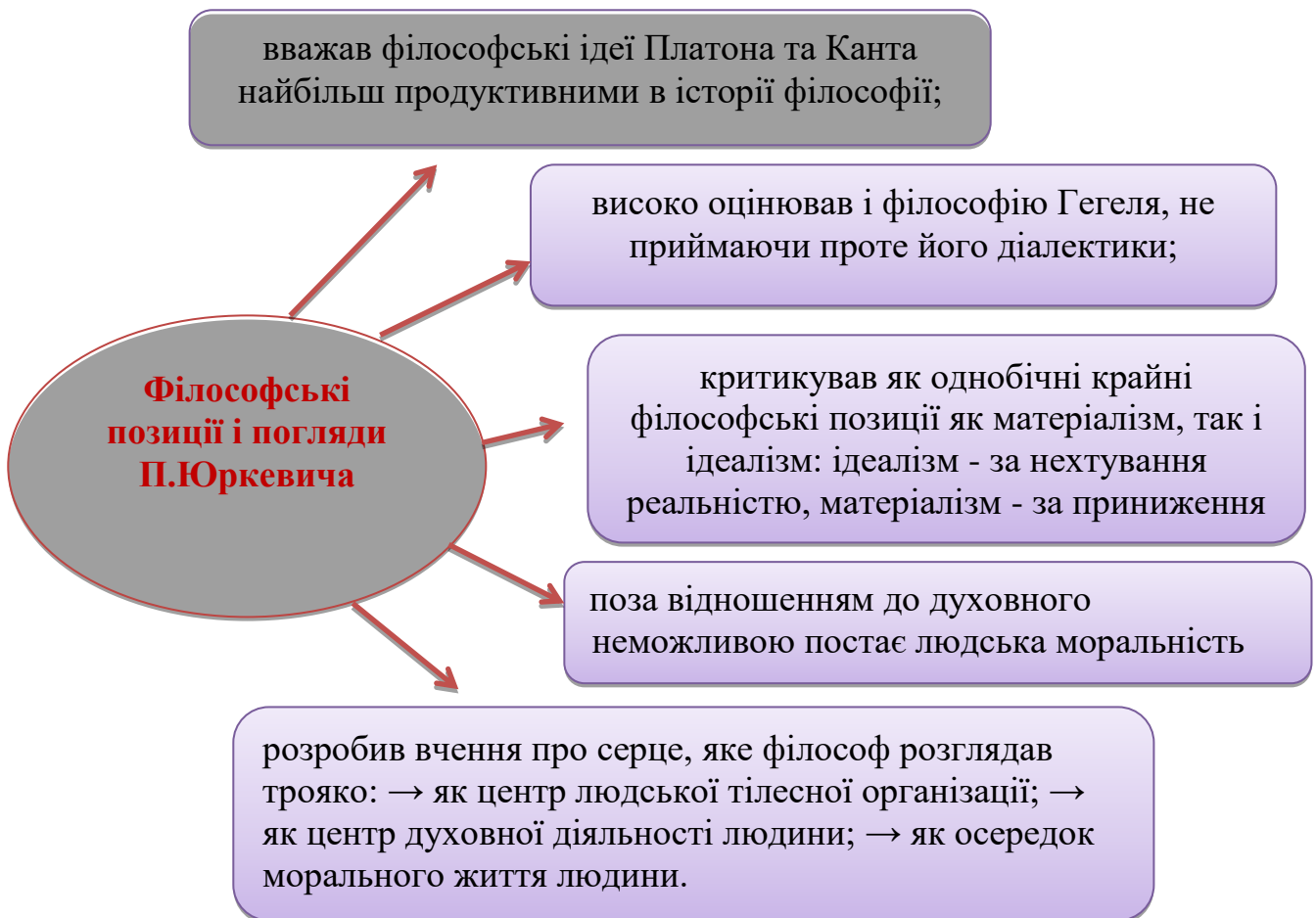
→ Національна філософія повинна взяти все цінне із різних історичних філософій, але усталити все це на власних засадах - на засадах синтезу ідеального і реального, ідей та життя.

За оцінкою деяких філософів, чотиритомна праця О.Новицького "*Поступовий розвиток стародавніх філософських вчень*", в якій викладено його філософські ідеї, була найвищим філософським досягненням того часу.

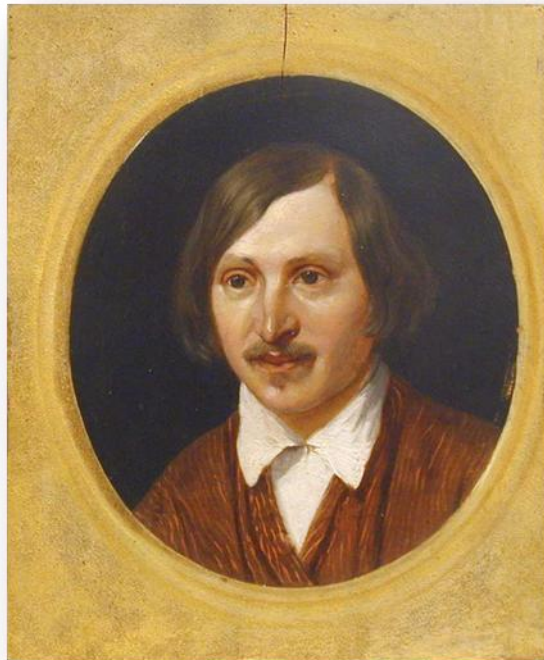
Памфил Юркевич (1826-1874) справив особливий вплив на духовне становлення своїх сучасників, викладав філософію в Київській духовній академії, а з 1863 р. - у Московському університеті, де очолив кафедру філософії. За життя філософа були надруковані 12 його праць, серед них: *Ідея "Серце та його значення в духовному житті людини, згідно з вченням Слова Божого"* *"З наук про людський дух"*, *"Матеріалізм і завдання філософії"*

За оцінкою багатьох дослідників, П.Юркевич являв собою одне із найбільш помітних явищ на філософському горизонті Росії того часу.

У певному сенсі П. Юркевич продовжував лінію "кордо-центризму" (від латинського "corde" - серце), започатковану працями Г. Сковороди. Теоретичний спадок П. Юркевича часто визначають як «філософію серця».

Коли йдеться про українську літературу, першим постає перед нами ім'я **Миколи Васильовича Гоголя (1809-1852)**. Незважаючи на те, що Гоголя зараз інколи подають в рубриці "зарубіжна література", аж ніяк не можна забувати того, що про Україну, її життєві типи, її природний та побутовий колорит як уся Росія, так і Європа (а, може, і весь світ) довідалася саме завдяки знайомству із творами М.Гоголя. Мало хто знає, що окрім письменництва Гоголь ще й викладав історію всесвітньої літератури у Петербурзькому університеті, а також постав відомим через свої оригінальні світоглядні ідеї, які, до речі, викликали певну громадську полеміку. Світоглядні ідеї М.Гоголь виклав у працях "*Вибрані місця із листування із друзями*" та "*Арабески*". Ці праці, як і літературні твори Гоголя, свідчать про його оригінальну світоглядну позицію і, навіть, можна сказати, про його своєрідну філософію, яку можна назвати "філософією непомітного зла".

**Світоглядні ідеї
М.Гоголя**

основою світу є Бог, який надає усякому буттю сенсу та певного призначення

людина є найпершим та найкращим творінням Божім

найпершим життєвим завданням постає якраз усвідомлення свого призначення

це особливо важливо тому, що за душу кожної людини йде нещадна боротьба між Богом і Дияволом

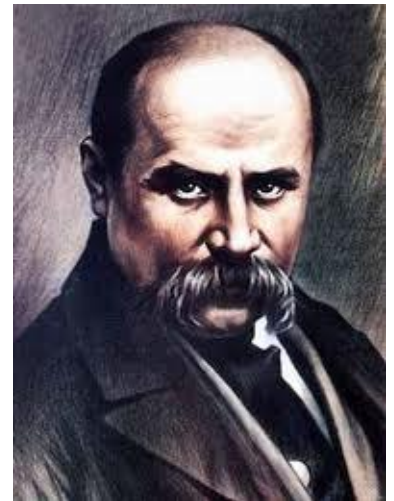
кожна людська душа постає полем розгортання всесвітньої буттєвої драми: якщо вона врятована - добра в світі стає більше, коли загублена - менше

найнебезпечнішим для людини постає так зване "непомітне зло", тобто зло незначне, маленьке (наприклад, незначна брехня), яке людина не вважає його за зло і не бореться із ним

Незначні, нескінченно малі відхилення від добра постають у підсумку великим злом. У знаменитій поемі "Мертві душі" М. Гоголь і зображує таких - мертвих за життя - персонажей. Як відомо, своє особисте призначення М.Гоголь вбачав у здатності "наводити мікроскоп" на непомітне зло та робити його помітним. Але врешті, внаслідок душевних перенапружень, він почав сумніватися у тому, кому він, власне, служить, якщо бачить зло там, де його ніхто не помічає. Це внутрішній розлад привів Гоголя до захворювання та смерті.

Інша велична постать в українській літературі, що відчутно вплинула на культуру та світогляд, - це **Т.Шевченко (1814-1861)**, який звернувся у своїх думках та творчості до пам'яток національної історії. Торкаючись цього явища, поет писав у обґрунтуванні структури альбому "Мальовнича Україна": «У межах моєї Батьківщини... збереглися дотепер численні сліди столітніх потрясінь, що спіткали колись цей край у безперервній боротьбі за віру й незалежність із чужорідними хижими сусідами..., в пам'яті народній живі численні поетичні перекази, що свідчать про шляхетні подвиги предків».

Т.Шевченко, як ніхто інший, влучно та переконливо репрезентував ідею соборності України, єдності усіх її земель всупереч історичній недолі, що роз'єднала різні частини колись єдиного краю, розкидавши їх по різних державах.

Серед інших світоглядних ідей Т.Шевченка варто виділити такі:

- ♦ **Ідея глибинної спорідненості людини із природою:** у творах поета людина і природа живуть єдиним диханням та єдиними почуттями; людина вкорінена в природу, а природа, своєю чергою, є не мертвою, а одухотвореною.
- ♦ **Ідея народу як єдиного суверенна своєї історії та своєї життєвої долі: *ніхто не може вирішувати його долі, він є єдина животворча сила історії.***
- ♦ **Ідея віри у справедливого Бога;** інколи здається, що Шевченко чи то атеїст, чи то еретик, проте в його творах чітко проводиться розрізняння того Бога, що його малюють у церквах та ім'ям якого чиниться насильство, та справжнього Бога, як гаранта здійснення вищої справедливості.

- ♦ *Ідея насильницької народної революції* вона інколи постає основою для звинувачення поета у оспівуванні насильства; проте слід сказати, що ця ідея була дуже поширеною у XIX ст.; тут Шевченко не був ні новатором, ні оригінальним; якщо ж ми поставимо питання про те, чи прийнятна ця ідея зараз, то відповідь, звичайно, буде негативною.
- ♦ У творах Шевченка досить виразно проведена думка про важливу роль у суспільному житті та історії *прогресу знань, науки, освіти*.
- ♦ Нарешті, через усю творчість Шевченка проходить своєрідний *культ жінки-матері*: для поета вона постає уособленням і сили життя, і його чарівної краси.

Іван Франко (1856-1916) - унікальна постать у вітчизняній культурі. Видатний поет, письменник, громадський діяч, публіцист, він був ще й талановитим вченим, доктором філософії.

Докторську дисертацію "*Варлаам і Йоасаф, старо-християнський духовний роман і його літературна історія*" (1896) було виконано у Віденському університеті під керівництвом вченого світової слави, хорвата *Ватрослава Ягіча* (1838-1923) - засновника славістики як наук, завідувача кафедри славістики Віденського університету. Науковий ступінь доктора філософії був присуджений І.Франкові сенатом Віденського університету на початку липня 1893р. Знання, набуті ним під час роботи над дисертацією, співробітництво з провідними вченими Відня поглибили зацікавлення вченого філософською проблематикою і спонукали його до формування власних філософсько-світоглядних ідей.

І. Франко ще на зорі комуністичного руху зумів розглядіти в ньому симптоми можливих соціальних потрясінь. Мислитель геніально прозрівав тоталітарну сутність комуністичного руху: на його думку, "програма державного соціалізму", при всіх можливих її варіантах, «аж надто часто пахне державним деспотизмом та уніформізмом, що проведений справді в життя він міг би статися великим гальмом розвою або джерелом нових революцій».

І.Франко - людина енциклопедичних знань, виняткової працездатності, наділена тонкою інтуїцією вченого. Він полишив по собі незорену епістолярну спадщину, справив потужний вплив на національне самоусвідомлення українців. Він належить до когорти тих діячів, через творчість яких духовно зріла нація робить спробу осмислити себе і виявити свою сутність.

Леся Українка (1871-1913) належала до відомої в Україні інтелігентної родини. Племінниця *М. Драгоманова*, донька письменниці *О. Пчілки*, вона товаришувала з *І. Франком*, *М. Павликом*, *М. Лисенком* та іншими провідними діячами вітчизняної культури. Під їх впливом, а також завдяки наполегливій самоосвіті сформувався її світогляд, який загалом можна визначити як позитивістський. Майбутня поетеса цікавилась філософією, особливо найновішими її течіями, а серед них - і позитивізмом. Під його впливом вона зміцнилась у довірі до науки, людського розуму, раціональному осмисленні дійсності: перш за все - соціальної.

В творах Л. Українки національна проблематика органічно пов'язана із загальнолюдською. У цьому полягає один із засадничих принципів її творчості, зауважений свого часу ще М.Грушевським: "Глибоко національна в своїй основі, всім змістом своїм зв'язана нерозривно з життям свого народу; з переживання нашої людини в теперішню добу, ця творчість переводила їх на ґрунт вічних вселюдських змагань"

Своєрідні світоглядні ідеї були у ХІХ ст. сформульовані в програмних творах представників громадсько-політичного руху, де на першому плані перебуває діяльність **Кирило-Мефодієвського товариства (1846-1847)**, створеного в Києві університетською інтелігенцією. До його складу входили професори, студенти та співробітники Київського університету, серед них: *М.Костомаров, В.Білозерський, П.Куліш, Т.Шевченко* та інші.

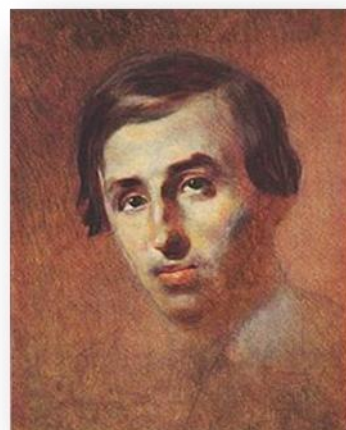
Ідейним натхненником товариства був **Микола Костомаров (1817-1885)**. У його працях "Закон Божий (Книга буття українського народу)" (1846), «Риси народної південноруської історії»(1861), "Південна Русь наприкінці ХVІ ст.» (1842), "Руїна" (1879).

Микола Костомаров
(1817—1885)

Вперше зроблено спробу окреслити національний український характер, ретроспективно оглянути історичний шлях українського народу, визначити його місце в колі інших (в першу чергу - слов'янських) народів, дати нарис такого суспільного устрою, який відповідав би національним прагненням українців. Бажаний суспільний лад уявлявся у виді правової, демократичної, парламентарної федерації слов'янських народів, у якій би реально гарантувались як права окремих осіб, так і права націй. Історичне призначення України, на думку мислителя, полягає у справі об'єднання слов'янського етносу (оскільки Київ історично виник в центрі слов'янського ареалу).

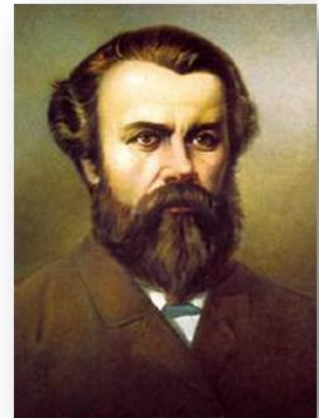
Потужний вплив на сучасників справив соратник М.Костомарова та Т.Шевченка **Пантелеймон Куліш (1819 - 1897)**. Особливе місце у його творчості посідає нарис

"Зазивний лист до української інтелігенції" (1883), у якому у полум'яній, закличній формі окреслено соціальне покликання освічених верств суспільства, зобов'язаних виконати функцію національної еліти. Твір П.Куліша сповнений оптимізму й віри у відродження українського етнічного організму.

За вихідними світоглядними спрямуваннями П.Куліш був: ° людиною глибоко релігійною; ° дещо абсолютизував фатальний хід процесів дійсності; ° у поглядах на Україну він романтизував її минуле; ° звинувачував урбанізацію у

Діяльність кирило-мефодіївців була кваліфікована владою як небезпечна для існуючого державного ладу. Усі учасники товариства постали перед судом і отримали суворі вироки. Найважче покарання припало на долю Т. Шевченка - заслання в солдати на двадцять років у казахські степи із суворою забороною писати вірші й малювати картини.

Важливий внесок у розвиток соціальної філософії, зокрема, філософії української національної ідеї зробив видатний діяч української культури, історик і етнограф **Михайло Драгоманов (1841-1895)**. В основі його світогляду лежить суміш ліберально-демократичних, соціалістичних й українських патріотичних елементів з позитивним філософським підґрунтям.

ПЛАН ЗАНЯТТЯ

Навчальна дисципліна: Основи філософських знань.

Тема заняття: Духовний вимір людського буття (феноменологія).

Мета заняття: Узагальнити і систематизувати отримані знання. Розглянути проблему свідомості, як властивості людини, що забезпечує її доцільну діяльність та особливий, предметно-зумовлений спосіб орієнтування в світі. Проаналізувати зв'язок свідомості з найважливішими особливостями людини, людського способу життя та філософським її осмисленням.

Вид заняття: Семінар у вигляді дискусій.

Міжпредметні зв'язки: Всесвітня історія, українська література, всесвітня література, культурологія, біологія.

Забезпечення заняття: література по темі, роздатковий матеріал, мультимедійне забезпечення

Вислови на дошку: Свідомість так само первісна, як і матерія.

П'єр Тейяр де Шарден

Людське буття неможливе без звернення до свідомості, без «свідомого виміру».

Жан-Поль Сартр

Свідомість є, з одного боку, усвідомлення предмета, а з другого боку, усвідомлення самої себе: свідомість того, що для неї є істинне, і усвідомлення свого знання про це.

Георг Гегель

Література:

- **Основна** - В.Л. Петрушенко. Філософія. Навчальний посібник. „Каравела " 2001 р.

І.Ф. Надольний. Філософія. Курс лекцій. «Вікар» 1998р.

- **Додаткова** - І.Струк. Філософія. Курс лекцій. НМН1997р.

В.О. Огнев'юк. Філософія. Історія Філософії. Київ «Грамота» 2010р.

ХІД І ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ЗАНЯТТЯ

3. Організаційна частина:

- ✓ Перевірка наявності студентів на занятті
- ✓ Перевірка готовності студентів до заняття

2. Актуалізація опорних знань:

- Довести, що свідомість завжди є особистою і неповторною, дає людині змогу діяти універсальним чином.
- Довести , що свідомість дає можливість творити новий світ, різноманітні уяви про навколишнє середовище.
- Показати, що свідомість органічно пов'язана із самосвідомістю людини.

3. Повідомлення теми, мети семінару та особливості його проведення.

Вступне слово викладача: Однією з найбільших таємниць світу є людська здатність усвідомлювати, розуміти дійсність, тобто людський інтелект. Він

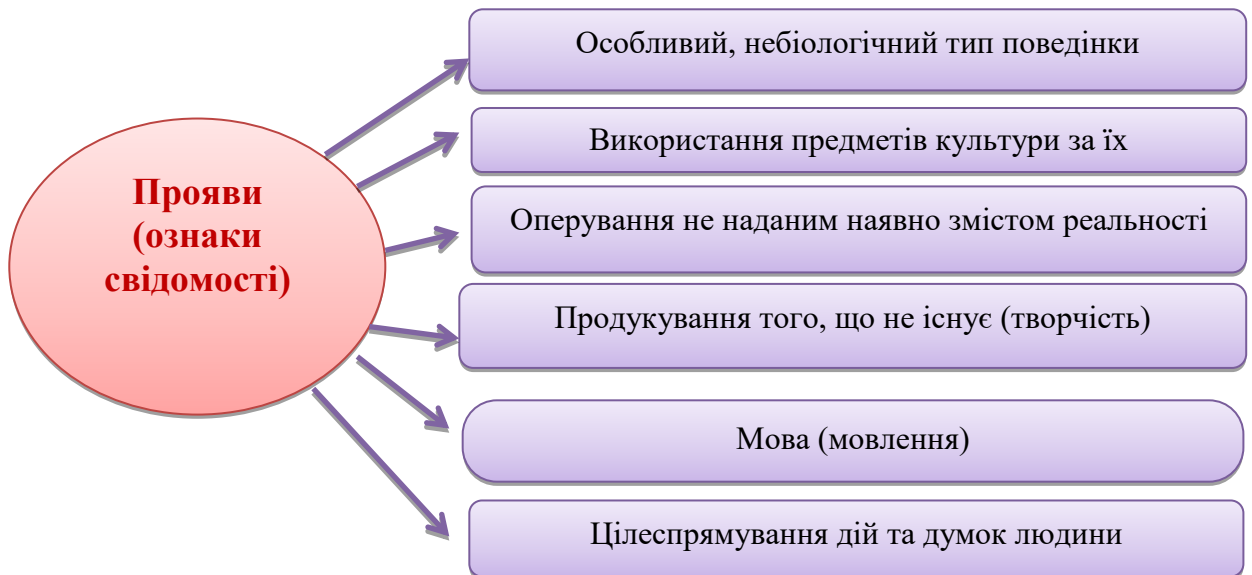
вражає своєю красою та могутністю, невичерпність та універсальністю. В цілому якісні особливості людського інтелекту окреслюють терміном свідомість, тому питання про сутність свідомості, її виникнення та можливості століттями хвилювало кращих представників людства, надихало на пошук та творчі злети. Музика, поезія, усе мистецтво, наукові розвідки глибин суцього та інші напрями інтелектуальної діяльності прагнуть розкрити можливості людської свідомості та неповторно-чарівний внутрішній світ людини.

Перші уявлення про свідомість виникли у прадавні часи, коли люди дійшли висновку, що процеси, які відбуваються в їхніх головах, відмінні від процесів природи, що їхнє бачення світу, а відповідно і місце в ньому, відрізняється від тваринного. Такі особливі властивості приписували душі як прояву чогось надприродного. Упродовж тисячоліть людство шукало відповідь на запитання, у чому полягає сутність свідомості, як вона виникає і від чого Проблема свідомості та її суттєві ознаки.

- 2.** Аналіз та оцінка основних концепцій походження свідомості.
- 3.** Ідеальне в змісті свідомості. Онтологічний статус свідомості. Свідомість і мова.
- 4.** Структура і функції свідомості.

Студенти аналізують перше питання спираючись на різні думки філософів. Під час дискусії викладач постійно коригує та допомагає усвідомити інформацію, яка розглядається. В кінці робиться висновок, який занотовується в зошиті.

Пропоную варіант висновку: Свідомість як форму відображення дійсності наділяють здатністю лише відтворювати та перекомбінувати наявні форми буття.

Найпершою ознакою свідомості можемо вважати *особливий тип людської поведінки*.

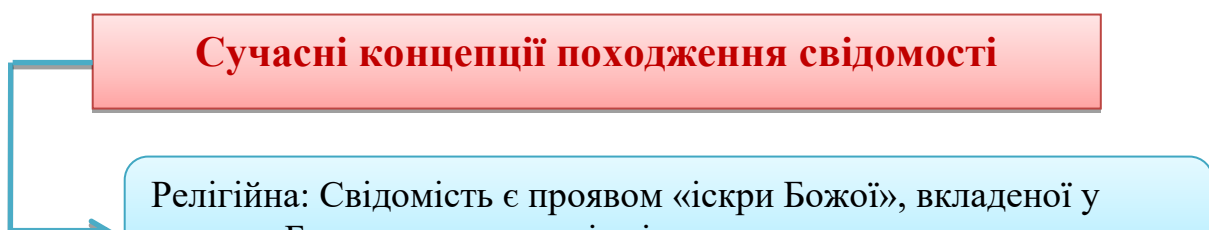
Про небіологічний тип людської поведінки свідчать як спрямованість, так і змістова наповненість людських дій: їх здійснюють *на основі соціокультурних процесів із використанням штучних знарядь та засобів життєдіяльності*, що їх людина створила сама.

При розгляді ознак свідомості нам не уникнути запитання: а як же людина може засвідчити наявність у її свідомості того, що не існує? Насамперед реальними діями, реальним творенням нових речей: коли майстер вчить учня, він досить часто не стільки розповідає йому "теорію" власних дій, а просто залучає його до діяльності, діями демонструє свій досвід.

Великим дивом свідомості постає те, що, хоча вона не фіксується ніякими приладами та індикаторами, вона здатна фіксувати себе сама. Ця унікальна здатність називається ***самосвідомістю або саморефлексією людської свідомості*** (чи думки). Можна сказати, що для людини (розвиненої, сформованої) питання про існування чи не існування свідомості постає як питання про її *самоідентифікацію*, і, звичайно, те, що не перебуває у людському способі буття, таку *самоідентифікацію* (тобто внутрішню фіксацію свідомості) здійснити не здатне.

5. Аналіз та оцінка основних концепцій походження свідомості.

Після обговорення питання викладач пропонує зробити висновки:

Безумовним позитивнішим моментом теологічної концепції постає те, що вона зводить людську свідомість до трансцендентного, абсолютного, вищого, не обмежує її аспектами існування людини та її виживання.

Дуалістична концепція може бути виправдана внаслідок того, що між свідомістю та буттям справді пролягають настільки різкі межі, що звести їх одне до одного або до якогось спільного кореня майже неможливо. І. Кант із цього приводу колись писав: «Існують два основні стовбури людського пізнання, що зростають, можливо, з єдиного, загального, але нам не відомого кореня...».

Концепція єдиного інформаційного поля фіксує факт існування такого відношення, до того ж вона по-своєму переконливо, із посиланнями на новітні данні науки, пояснює зв'язок свідомості із мозком людини. Вона стверджує, що людський мозок можна уподібнити до складного приймача: його деталі необхідні для прийому радіохвиль, але вони не мають нічого спільного із їх змістом. Соціальне середовище та соціальна діяльність виконують функції "настроювання" мозку на необхідні параметри дії, тому поза ними свідомість не виникає (сучасні вчені *Я.Прибрам та Дж.Екклз*).

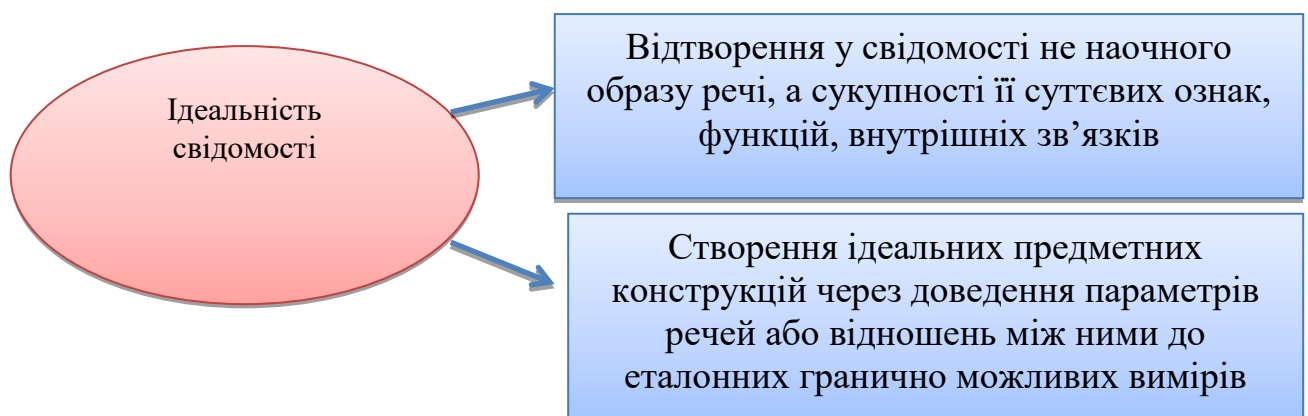
Концепція пристосування не підходить до людини, адже людина не стільки пристосовується до зовнішніх природних умов, скільки змінює їх, засоби діяльності, свої знання та навички.

"Трудова теорія" не пояснює, чому при наявності "праці із знаряддями" історичний процес формування свідомості був фактично або взагалі відсутній, або загальмований на дуже тривалий час.

Отже, перегляд основних концепцій походження свідомості дозволяє зробити висновок про те, що жодна з них не може пояснити усіх складностей свідомості як явища людського буття, проте кожна з них виділяє та акцентує справді дуже важливі риси свідомості, а тому ми повинні брати до уваги їх всі, розуміючи та оцінюючи їх як своєрідні елементи (фрагменти) єдиної мозаїчної картини: хоча вся картина і не складається, проте наявні її фрагменти дають можливість уявити її собі досить повно та виразно.

Викладач: зробивши підсумки по другому питанню, пропоную по обговоренню третього питання. Студенти, які заздалегідь готувалися до обговорення пропонують свої версії. В обговоренні бере участь вся група. Викладач фіксує кожну відповідь або запитання. Після дискусію разом з студентами роблю висновки, які занотовуються в зошиті.

Висновки:

Отже, свідомість та основний носій її предметного змісту — знання — постають сферою (або процесом) ідеального освоєння світу. Тому усілякі конкретно-наукові

дослідження свідомості в кращому • випадку будуть прояснювати нам умови, форми, механізми функціонування свідомості, а не її сутність.

Ідеальність свідомості, як правило, розуміють у двох основних значеннях:

* відтворення у свідомості не наочного образу речі, а сукупності її суттєвих ознак, функцій, внутрішніх зв'язків; при тому вважається, що характеристики речей фіксуються в нервових процесах за допомогою систем сигналів;

* створення ідеальних предметних конструкцій через доведення параметрів речей або відношень між ними до еталонних, гранично можливих вимірів.

Отже, ідеальне в такому значенні — це єдність необхідних і суттєвих ознак певного класу речей на противагу несуттєвим чи змінним • характеристикам реальних його представників.

Отже, **ідеальність свідомості** (мислимих чи уявних предметів) виявляється у тому, що основне, вирішальне у внутрішньому світі людини не має просторово-часових визначень, не може бути безпосередньо зафіксованим органами чуття іншої людини. Навпаки, воно постає *позачасовим і позапостороннім*, як таке, що сягає *абсолютних* (максимальних) вимірів суцього. Якраз тому прийнято говорити, що думка людини найшвидша, найбагатша і т. ін.

Отже, завдячуючи праці, свідомість людини з ідеальної форми існування переходить у матеріальну, у внутрішню здатність чуттєво-предметної речі нести в собі людське значення, бути предметом культури.

Розуміння ідеального значення предметів культури називається *розпредметненням*. Іншими словами, *розпредметнення* — це перенесення внутрішніх, ідеальних, суттєвих, смислових характеристик речей із предметно-об'єктивної форми існування в ідеальну чи суб'єктивну, тобто інтелектуально-конструктивну на засадах еталонних вимірів суцього. *Розпредметнення* як здатність діяти відповідно до опредметнених у речах ідеальних можливостей — це обов'язкова умова соціально-культурного існування людини. У цьому контексті життєдіяльність людини розуміють як безконечний ряд опосередкувань предметного (матеріального та ідеального) свідомого *опредметнення* та *розпредметнення*.

Мова є прямим та найгнучкішим способом прояву свідомості. Вона виконує багато

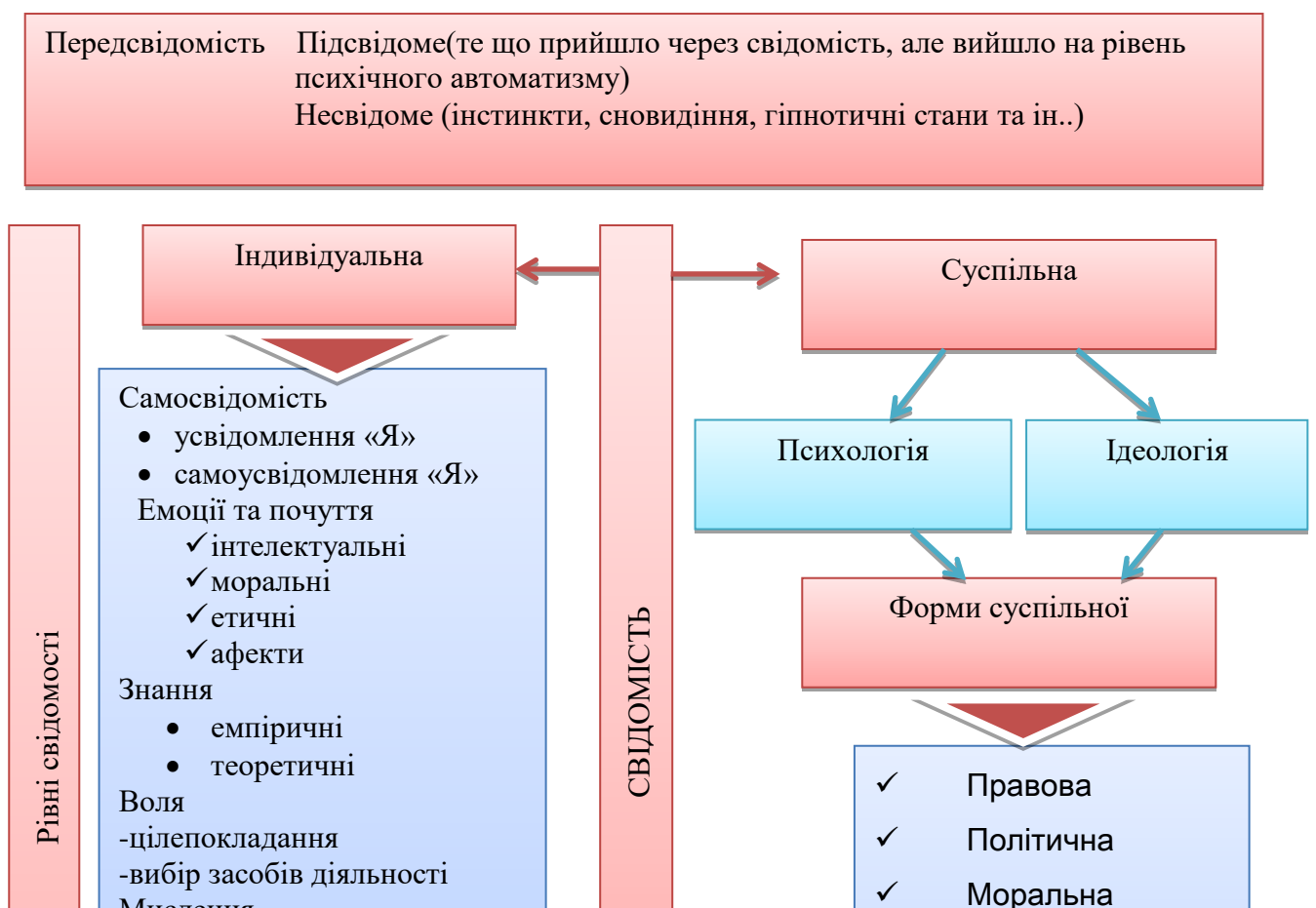
функцій, а саме:

- ✓ позначає, називає предмет, явище чи дію, виділені людиною із тотальності суцього;
- ✓ є засобом мислення, засобом виразу предметного змісту знання; об'єктивує ідеальну за своїм способом існування свідомість;
- ✓ є засобом спілкування людей, обміну досвідом, переживаннями, почуттями;
- ✓ зберігає та передає інформацію для прийдешніх поколінь, тим самим сприяючи соціально-історичному розвитку;
- ✓ є засобом управління як поведінкою людини, так і колективними діями.

Свідомість неможна звести до інформації, тоді як комп'ютери та електронні машини працюють лише на основі опрацювання інформації. Оскільки електронні машини працюють лише з формалізованою інформацією, остільки їх, за наявності незаперечних переваг у сфері операціональних можливостей, очевидно, не можна ототожнювати з діями свідомості.

Викладач: *Переходимо до огляду четвертого питання. Дає можливість висловитися всім бажającym, в процесі обговорення корегую думки студентів, спрямовую до теми*

4. Структура і функції свідомості.

Людська свідомість — це унікальне явище дійсності. Будучи внутрішнім фактором людської життєдіяльності, за своїм змістом та можливостями вона

виходить далеко за межі життєвих потреб. Завдяки свідомості людина вибудовує у своєму знанні цілий універсам, що має внутрішню систему зв'язків та підпорядкувань. Свідомість пов'язана з продукуванням всеохоплюючих, еталонних, універсальних систем відліку та предметних орієнтацій, завдяки яким людина створює поняття, принципи, ідеї, тобто такі форми знання та мислення, що мають всезагальний та необхідний характер.

За статусом буття свідомість є ідеальною (на противагу фізичному, чуттєво-матеріальному). Це означає, що вона формує завершені, кінцеві та еталонні предметні характеристики реальності, набуваючи здатності вимірювати та оцінювати будь-що. З іншого боку, це означає, що свідомість не має просторово-часових вимірів.

Могутність та унікальність свідомості яскраво виявлена в її складній будові та в розмаїтості її життєвих функцій.

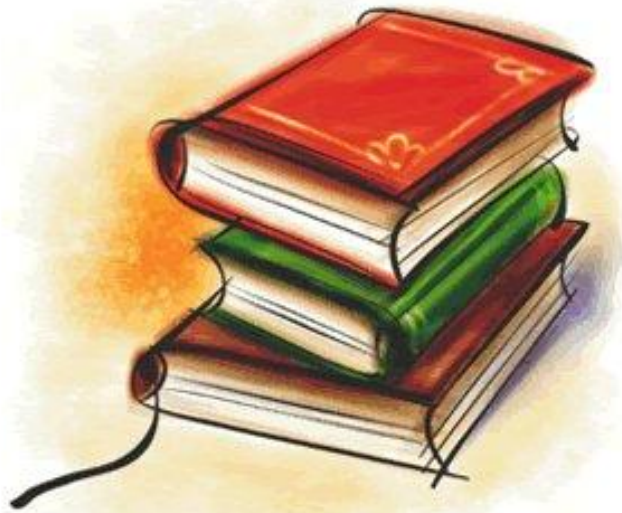
Викладач: Дякую всім за роботу і пропоную виставити колегіально всім учасникам семінару оцінки.

3. Підсумки заняття, виставлення оцінок

4. Домашнє завдання:

а) Опрацювати матеріал семінару, дооформити записи у зошиті

б) Підготувати матеріал до наступного семінару за індивідуальними завданнями, які ви отримали на початку вивчення курсу.

ПЛАН ЗАНЯТТЯ

Навчальна дисципліна: Основи філософських знань.

Тема заняття: Розвиток людського пізнання і людське пізнання розвитку.

Мета заняття: Розкрити головні риси науково-філософського розуміння процесів руху і розвитку об'єктивного світу і навчити в практичній діяльності застосовувати ці знання. Розвивати вміння вести дискусію, аналізувати, робити висновки.

Вид заняття: Семінар у формі теле-рев'ю.

Міжпредметні зв'язки: Всесвітня історія, українська література, всесвітня література, культурологія.

Забезпечення заняття: література по темі, роздатковий матеріал, мультимедійне забезпечення

Вислови на дошку: Пізнання є процесом ідеального освоєння світу... Будь-яке наше пізнання починається з досвіду.

Іммануїл Кант

Усі люди за своєю природою прагнуть здобувати знання.

Арістотель

Знання і могутність людини співпадають, адже незнання причини утруднює дію.

Френсіс Бекон

Література:

- **Основна** - В.Л. Петрушенко. Філософія. Навчальний посібник. „Каравела " 2001 р.
І.Ф. Надольний. Філософія. Курс лекцій. «Вікар» 1998р.
- **Додаткова** - І.Струк. Філософія. Курс лекцій. НМН1997р.
В.О. Огнев'юк. Філософія. Історія Філософії. Київ «Грамота» 2010р.

ХІД І ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ЗАНЯТТЯ

1. Організаційна частина:

- ✓ Перевірка наявності студентів на занятті
- ✓ Перевірка готовності студентів до заняття

2. Актуалізація опорних знань:

- Розкрити загальні риси науково-філософського розуміння процесів руху і розвитку об'єктивного світу і виробити вміння приймати і застосовувати отримані знання.
- Визначити роль і значення діалектики як наукового методу та допомогти прослідкувати органічний зв'язок діалектики з життєдіяльністю.
- Довести, що без певних вирішень пізнавальної проблематики навряд чи можливі виправдані, обґрунтовані філософські вчення та дослідження.
- Довести, що філософські проблеми пізнання служать орієнтирами для наукових пошуків, а також для життєвого людського самоутвердження.

3. План семінару:

- Діалектика, як вчення про всезагальний зв'язок та розвиток.
- Категорії, принципи діалектики.
- Роль законів діалектики у житті людини.
- Поняття пізнання та його види. Рівні та форми пізнання.
- Проблема істини в пізнанні. Істина та якісні характеристики знання.

4. Повідомлення теми, мети семінару та особливості його проведення.

Вступне слово викладача: На початку заняття в стислій формі характеризуємо місце і значення даних проблем в курсі філософії, зазначаю, що у діалектиці закладені головні ідеї, щодо вчення про всезагальний зв'язок і розвиток і у явищах, процесах взагалі у різних сферах життєдіяльності.

Семінар буде проходити у формі теле-рев'ю. Всі Ви заздалегідь отримали завдання і ми переходимо до роботи. Я надаю слово ведучій.

Ведуча: Доброго дня, шановні пані і панове. Я – (І.П.) оголошую, що сьогодні у нас в програмі:

- «Година Пік» - дасть можливість Вам зустрітися з відомими філософами науковцями, які розкриють проблему «Діалектика, як вчення про всезагальний зв'язок та розвиток» №1

Година Пік

(телепередача розроблена студентами)

Діалектика і метафізика як два методи пізнання

Добрий день, в ефірі програма "Час Пік" сьогодні у нас в студії людина яка пройшла довгий шлях створити в свій час відому на весь світ "Філософську енциклопедію" це кандидат філософських наук Дзюман Інна Сергіївна і один з найкращих філософів сучасності яка створила власну концепцію сприйняття світу Хміль Олена Петрівна. Темою сьогоднішньої програми буде висвітлення діалектики і метафізики як двох окремих видів пізнання. Всім відомо, що діалектика - це вчення про всезагальні зв'язки і розвиток явищ, тобто це фундаментальний метод пізнання для всіх наук. Інна Сергіївна - Що ж уявляє собою діалектика як філософський метод... Дякую. За Гегелем діалектика це метод пізнання, але тільки для пізнання природи. Яка ж буває діалектика? Метафізика це антипод діалектики, як метод пізнання. Олена Петрівна, що з точки зору метафізики являє собою пізнання? Існує негативна діалектика, що вона уявляє собою на думку німецького філософа Адорно і французького філософа Сартра (вони мали спільну думку на цей рахунок). Добре. Що відображають закони діалектики? (Інна Сергіївна). Діалектика і метафізика два методи пізнання, Будь ласка Олена Петрівна, що є джерелом розвитку цих двох філософських методів? Які ж напрямки розвитку цих теорій? Інна Сергіївна, яких принципів дотримується діалектика?

Діалектика має свої категорії і закони. (Олені Петрівні). Остання категорія причина-наслідок. Поясніть її будь ласка.

Ведучий конференції: шановні телеглядачі у ефірі "Година Пік"

(музичний супровід готує Четвірка, яка готувала цю програму). Він пропонує ряд питань гостям, як знаходяться в студії. Гості - слідуєча четвірка.

- проблемні питання, які будуть задаватися, напередодні обговорюються викладачем!

Приблизні питання, які можна використати під час проведення цієї сюжетно-рольової гри.

1. Що таке філософський метод?
2. У чому полягає його сутність?
3. Чи можна вважати діалектику вченням про всезагальні зв'язки?
4. Чи є метафізика об'єктивно обумовленою для природознавчих наук і філософія ХУІІ-ХУІІІ ст.?
5. Як діалектика і метафізика розглядають проблему розвитку?
6. Що таке матеріал у т. з. діалектики і метафізики?
7. Чи визначає волюнтаризм об'єктивний характер законів розвитку.

Матеріал, який можна використати для узагальнення по першому питанню:

Діалектика - визнана в сучасній філософії теорія розвитку всього суцього і заснований на ній філософський метод. Діалектика теоретично відображає розвиток матерії, духу, свідомості, пізнання і інших аспектів дійсності через: закони діалектики; категорії; принципи. Головна проблема діалектики - що таке розвиток? Розвиток - загальна властивість і найголовніша ознака матерії: зміна матеріальних та ідеальних об'єктів, причому не просте (механічне) зміна, а зміна як саморозвиток, результатом якого являється перехід на більш високу ступінь організації. Розвиток - вища форма руху. У свою чергу, рух - основа розвитку.

Рух також є внутрішньою властивістю матерії і унікальним явищем навколишньої дійсності, оскільки рух характеризується цілісністю, безперервністю і одночасно наявністю протиріч (рухоме тіло не займає постійного місця в просторі

- в кожен момент руху тіло знаходиться в визначеному місці і одночасно вже не знаходиться в ньому). Рух також є способом зв'язку в матеріальному світі.

Дякую.

Отже ми розглянули діалектику і метафізику як два окремі методи пізнання. І виявили, що діалектика має багато визначень і всі вони дають різні уявлення про її сторони, а метафізика в свою чергу являється антиподом діалектики. Тобто для метафізики характеру однобічність, абсолютизація і прямолінійність. Хоча діалектика і метафізика це дві окремі філософські теорії але вони не можуть існувати друг без друга (і звичайно вступають в суперечки). Дякую, Інна Сергіївна і Олена Петрівна за ваше цікаве висвітлення цих філософських теорій.

До побачення!

Ведучий телепередач: Робить підсумки телепередачі "Година Пік".

Викладач: Зосереджує увагу на головних питаннях теми, видаляє аспекти. Допомагає виправити помилки, якщо вони були.

Ведучий телепередач: В ефірі цікава пізнавальна гра "Зоряна година». Бажаємо гарного відпочинку але просимо, не забувайте, що кожен з вас набирає бали до модулю.

Ведучий IV четвірки: Отже, пропонуємо Вам гру "Зоряна година".

Зоряна година

(питання до «Зоряної години» готують дома, а також і правильну відповідь)

У грі приймають участь 3 студенти III-IV четвірки. Четвертий студент є ведучим. їм допомагають отримати додаткові бали всі студенти, які поділені на 3 підгрупи. За кожен правильну відповідь студента отримує зірочку, а за правильну відповідь підгрупи його болільників він отримує додатковий бач.

Гра проводиться в 3 тури.

Перший тур проходить у вигляді розминки, (питання 1 туру).

Другий тур включає в себе більш складні завдання і по підсумкам другого туру виявляються пара фіналістів.

Третій тур: ведучий виставляє на стіл табличку з словом "метафізика", а гравці за 1хв. повинні скласти з цього слова максимум слів філософського характеру. Переможець третього туру стає переможцем гри.

За кожен правильну відповідь студент отримує зірочку. Переможцям і учасникам вручаються призи. Під час цієї гри особлива увага приділяється принципам діалектики.

В кінці гри викладач проводить аналіз підготовки групи, вказує на недоліки і надає слово ведучому.

Ведуча телепередач: шановні телеглядачі сьогодні всі наші програми присвячені одній проблемі: "Розвитку людського пізнання і людське пізнання розвитку".

Міні – конференція

По питанню: роль законів діалектики у житті людини

Викладач підводить підсумки, зосереджує увагу на головних проблемах, висловлює критичні зауваження.

Ведуча: Шановні юні друзі! У нашій програмі міні-конференція на тему: «Роль законів діалектики у житті людини». Представники четвірки роблять міні-відповіді, які розкривають суть проблеми. Деякі доповіді оговорюються з викладачем напередодні.

Викладач: Пропоную матеріал по узагальненню другого і третього питання, який студенти занотують в зошити.

Серед способів розуміння діалектики розвитку - законів, категорій, принципів - основоположними є закони діалектики. **Закон** - це об'єктивні (не залежні від волі людини), загальні, ста-більні, необхідні, повторювані зв'язки між сутностями і всередині сутностей. Закони діалектики відрізняються від законів інших наук (фізики, математики та ін.) своєю загальністю і універсальністю, оскільки вони:

✓ охоплюють всі сфери навколишньої дійсності;

✓ розкривають глибинні основи руху та розвитку - їх джерело, механізм переходу від старого до нового, зв'язки старого і нового.

Виділяються три базових закони діалектики:

- ✓ Єдності і боротьби протилежностей;
- ✓ перехід кількостей в якість;
- ✓ заперечення заперечення.

Закон єдності і боротьби протилежностей полягає в тому, що все суще складається з протилежних начал, які, будучи єдиними по своє природі, перебувають у боротьбі і суперечать один одному (приклад заходів: день і ніч, гаряче і холодне, чорне і біле, зима і літо, молодість і старість і т. д.). Єдність і боротьба протилежних начал - внутрішнє джерело руху і розвитку всього сущого. Особливий погляд на єдність і боротьбу і протилежностей мав Гегель, що вважається основоположником діалектики. Їм були виведені два поняття - "тотожність" і "відмінність" і показаний механізм їх взаємодії, що приводить до руху. За Гегелем, кожен предмет, явище володіють двома головними якостями - тотожністю і відмінністю. Тотожність означає те, що предмет (явище, ідея) дорівнює самому собі, тобто даний предмет є саме цей даний предмет. У той же час в тотожній самому собі предметі є те, що прагне вийти за рамки предмета, порушити його тотожність. Протиріччя, боротьба між єдиними тотожністю і відмінністю призводить, за Гегелем, до зміни предмета - руху. Приклади: існує ідея, тотожна самій собі, в той же час в ній самій закладено відмінність - те, що прагне вийти за рамки ідеї; результат їхньої боротьби - зміна ідеї (наприклад, перетворення ідеї в матерію з точки зору ідеалізму) . Або: існує суспільство, тотожне самому собі, але в ньому є сили, яким тісно в рамках даного суспільства; їх боротьба призводить до зміни якості суспільства, його оновленню.

Можна також виділити різні види боротьби:

- ✓ боротьба, що приносить вигоду обом сторонам (наприклад, постійне змагання, де кожна сторона "доганяє" іншу і переходить на більш високу якісну щабель розвитку);
- ✓ Боротьба, де одна сторона регулярно бере гору над іншою, але переможена сторона зберігається і є "подразниками" для перемагаючої,

завдяки чому перемагає сторона переходить на бо-леї високий щабель розвитку;

- ✓ Антагоністична боротьба, де одна сторона може вижити тільки за рахунок повного знищення іншої.

Крім боротьби **можливі інші види взаємодії:**

- сприяння (коли обидві сторони надають зустрічну допомогу один другому без боротьби);
- солідарність, союзництво (сторони не надають один одному прямого сприяння, але мають спільні інтереси і діють в одному напрямку - лінії);
- Нейтралітет (сторони мають різні інтереси, не сприяють один одному, але і не борються між собою);
- мутуалізмом - повна взаємозв'язок (для виконання якої-небудь справи стоку повинні діяти тільки разом і не можуть діяти автономних один від одного).

Другим законом діалектики є закон переходу кількісних змін у якісні.

Якість - тотожна буттю визначеність, стабільна система певних характеристик і зв'язків предмета.

Кількість - обчислюються параметри предмета або явища (число, величина, обсяг, вага, розмір і т. д.).

Міра - єдність кількості і якості. За певних кількісних змінах обов'язково змінюється якість. При цьому якість не може змінюватися нескінченно. Настає момент, коли зміна якості призводить до зміни запобіжного (тобто тієї системи координат, в якій раніше відбувалася зміна якості під впливом кількісних змін) - до корінної трансформації сутності предмета. Такі моменти отримали назву "вузлів", а сам перехід в інший стан розуміється у філософії як "стрибок".

У природі не завжди вдається визначити вузловий момент. Перехід кількості в принципово нову якість може відбутися:

- ✓ різко, одномоментно;
- ✓ непомітно, еволюційно.

Закон заперечення заперечення полягає в тому, що нове завжди заперечує старе і займає його місце, але поступово вже само перетворюється з нового в старе і заперечується все більш новим.

Приклади:

- ✓ зміна суспільно-економічних формацій (при формаційному підході до історичного процесу);
- ✓ "естафета поколінь";
- ✓ зміна смаків в культурі, музиці;
- ✓ еволюція роду (діти - частково батьки, але вже на новому щаблі);
- ✓ щоденне відмирання старих кров'яних клітин, виникнення нових.

Заперечення старих форм новими - причина і механізм поступального розвитку.

Однак питання про спрямованість розвитку - дискусійний у філософії.

Виділяються такі основні точки зору:

- розвиток - тільки поступальний процес, перехід нижчих форм до вищих, тобто висхідний розвиток;
- розвиток може бути як висхідним, так і спадним;
- Розвиток хаотично, не має ніякої спрямованості.

Практика показує, що з трьох точок зору найбільш близькою до істинної є друга: розвиток може бути як висхідним, так і спадним, хоча загальна тенденція все ж висхідна.

Приклади:

- ✓ організм людини розвивається, міцніє (висхідний розвиток), але потім, розвиваючись далі, вже слабшає, старіє (низхідний розвиток);
- ✓ Історичний процес йде по висхідному напрямку розвитку, але зі спадами - розквіт Римської імперії змінився її падінням, але за $\neg$ тим було нове розвиток Європи по висхідній (Ренесанс, новий час і т. д.).

Таким чином, розвиток швидше йде не лінійним чином, а по спіралі, причому кожен виток спіралі повторює колишні, але на новому, більш високому рівні.

Основними принципами діалектики є:

- ✓ принцип загального зв'язку;
- ✓ принцип системності;
- ✓ принцип причинності;
- ✓ принцип історизму.

Загальний зв'язок означає цілісність навколишнього світу, його внутрішню єдність, взаємопов'язаність, взаємозалежність всіх його компонентів - предметів, явищ, процесів.

Зв'язки можуть бути:

- зовнішні та внутрішні;
- безпосередні та опосередковані;
- генетичні та функціональні;
- просторові і тимчасові;
- випадкові і закономірні.

Найбільш поширений вид зв'язку - зовнішні і внутрішні. Приклад заходів: внутрішні зв'язки людського організму як біологічної системи, зовнішні зв'язки людини як елементи соціальної системи. Системність означає, що численні зв'язки в навколишньому світі існують не хаотично, а впорядковано. Дані зв'язку утворюють цілісну систему, в якій вони розташовуються в ієрархічному порядку. Завдяки цьому навколишній світ має внутрішню доцільність. Причинність - наявність таких зв'язків, де одна породжує іншу. Предмети, явища, процеси навколишнього світу чимось обумовлені, тобто мають або зовнішню, або внутрішню причину. Причина, у свою чергу, породжує наслідок, а зв'язки в цілому іменуються причинно-наслідковими. Історизм передбачає два аспекти навколишнього світу:

- ✓ вічність, незнищенність історії, світу;
- ✓ його існування і розвиток в часі, яке триває завжди.

Категорія діалектики - найбільш загальні поняття, якими оперує філософія для розкриття суті діалектичних проблем.

До **основних категорій діалектики** належать:

- сутність і явище; форма і зміст;
- причина і наслідок;
- одиничне, особливе, загальне;
- можливість і дійсність;
- необхідність і випадковість.

Ведуча: Переходимо до огляду четвертого питання, яке звучить так: « Поняття пізнання та його види. Рівні та форми пізнання.»

Воно буде проходити у вигляді брейн-рингу. Але спочатку короткий аналіз питання зроблять два студенти. (Пропоную зміст питань, які студенти опрацювали самостійно і представляють на семінарі).

Проблеми *пізнання* досліджує розділ філософії (або філософська наука) під назвою **«гносеологія»** (давньогрец. "гносис" — пізнання; "логос" — учення, наука).

Гносеологія була більше характерною для часів класичної філософії, оскільки розглядала пізнання з позиції відстороненого спостереження, а ***епістемологія*** - це більше явище некласичної філософії.

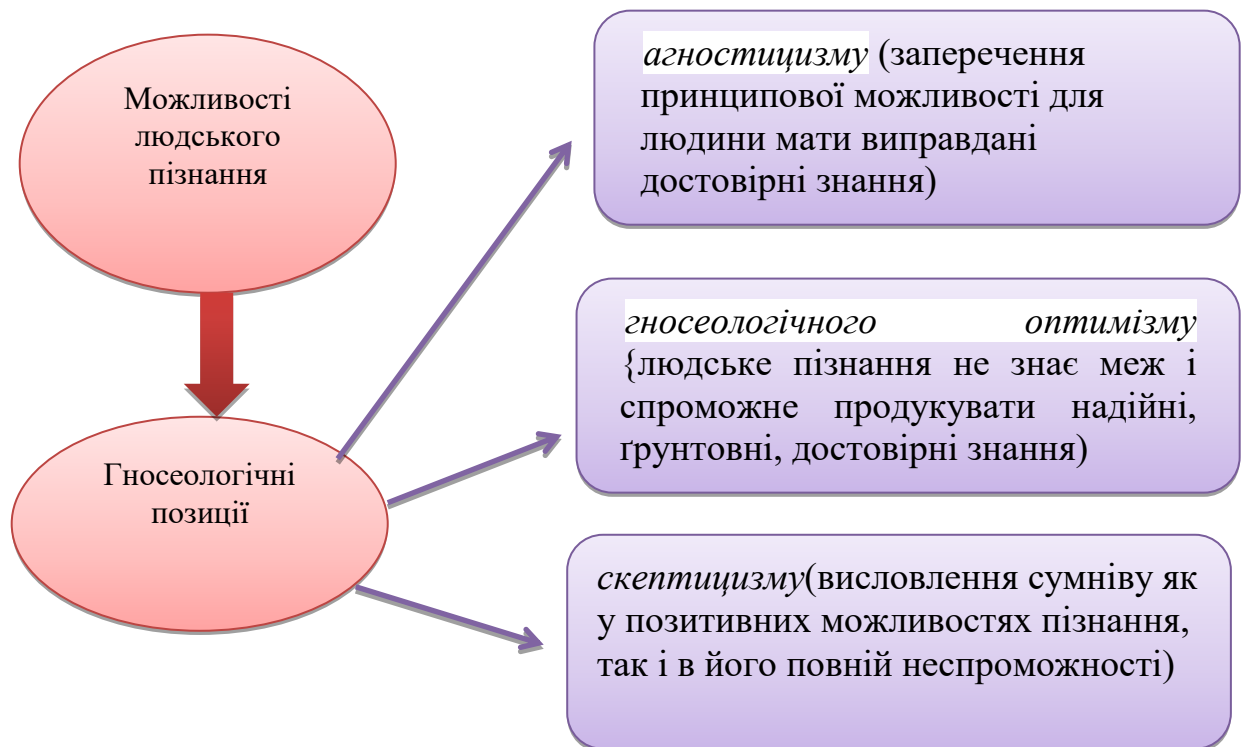
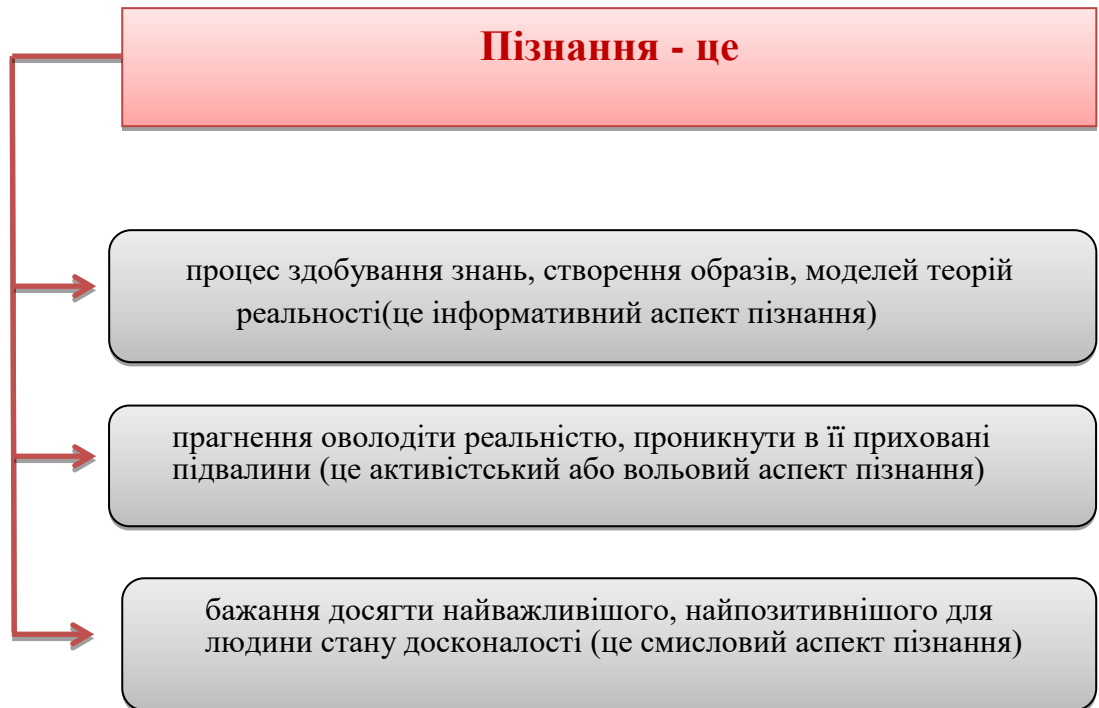
Першим питанням гносеології є визначення природи пізнання: що є пізнання, що штовхає людину до пізнання, чи приречена людина пізнавати? У найзагальнішому розумінні пізнання постає як ***процес взаємодії свідомості та дійсності***. Але результатом такої взаємодії V можуть бути враження, почуття, певні емоції.

Суб'єкт пізнання — це людина, що постає вихідним пунктом життєвої та пізнавальної активності, що здобуває знання, вибудовує теорії та концепції. ***Об'єкт пізнання*** — фрагмент будь-якої реальності, який не збігається у цей момент з інтелектом, що пізнає, та на який спрямована пізнавальна активність. .

Таке розуміння суб'єкта та об'єкта засвідчує:

- ✓ по-перше, що об'єктом пізнання може бути будь-що, що пізнання може набувати характеру самопізнання;

✓ по-друге, що суб'єкт та об'єкт співвідносні

Отже, можна констатувати: пізнання неможна розглядати однобічно; у реальному виявленні пізнання — це органічний елемент людської життєдіяльності, що розвивається від незнання до знання, від неповного та непевного знання — до повнішого та надійнішого, від видіння туманного, затьмареного - до проясненого.

Необхідно виділити у суспільному та індивідуальному розвитку **пізнання двох основних стадій**:

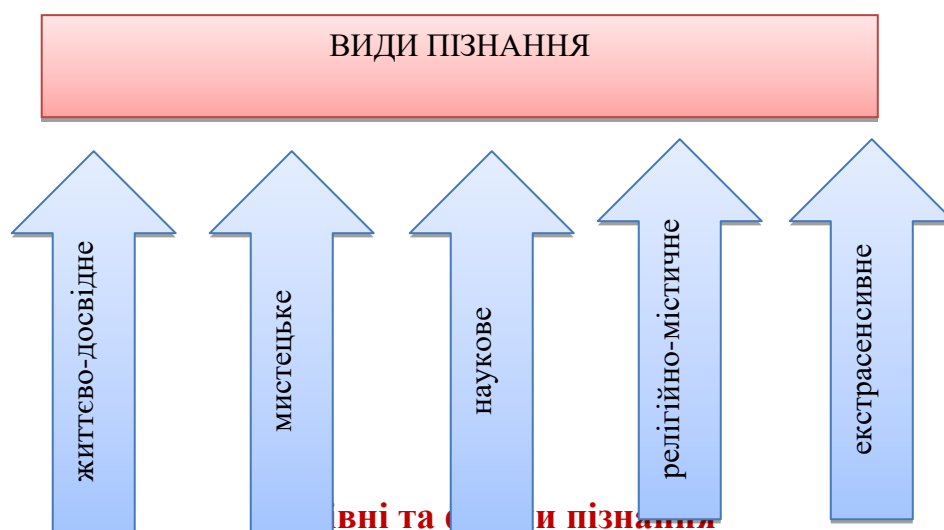
а) стихійної, яка є досить консервативною, належним чином не усвідомленою;
б) активно – дійової, яка є усвідомленою, свідомо організованою та спрямованою на спеціальне продукування знань.

Окреслена багатоаспектність пізнання знаходить своє виявлення у різних видах пізнання:

- ✓ **життєво-досвідне пізнання**, постає безпосереднім, прямо вписаним у процеси повсякденної людської життєдіяльності; воно є дуже різноманітним за проявами, але нерозчленованим ні за змістом, ні за формами існування: тут емоції переплетені зі знанням, бажанням тощо;
- ✓ **мистецьке пізнання** окреслює реальність не відсторонено, а через переживання: Воно більше передає не предметні окреслення дійсності, а людське ставлення до неї. За змістом воно умовне, тобто надає простір проявам уяви, фантазії, суб'єктивним схильностям людини. Завдяки цьому художнє пізнання інколи випереджає хід подій, окреслює їх більш багатогранно, багатобарвно та життєво;

- ✓ **наукове пізнання** культивується спеціально через усвідомлення ролі знання; воно є спеціалізованим та спеціально організованим, контролює свій хід, намагаючись досягти максимального ступеня достовірності знання;
- ✓ **релігійно-містичне пізнання** часто окреслює джерела своїх відомостей як божественне об'явлення, особливе просвітлення, і хоча ці джерела залишаються для нас багато в чому таємничими та недосяжними ні для контролю, ні для свідомого використання, немає сенсу заперечувати особливу значущість для людини того, що викладено у священних текстах і релігійних настановах; сама історія людства переконливо це доводить;
- ✓ **екстрасенсивне пізнання**. Цей вид пізнання використовують у суспільстві, але природа його для науки поки що незрозуміла.

Отже, можна зробити висновок, що пізнання у своїй дійсності постає як багатогранний та складний процес, в якому знаходять своє виявлення як духовні здібності людини, так і її найважливіші життєві зацікавлення.

Рівень пізнання	Об'єкт пізнання (завдання)	Форми пізнання	Результат пізнання
Чуттєвий	Окремі властивості та ознаки речей	Відчуття Сприйняття Уявлення	Створення образу реальності
Раціонально-логічний	Зв'язки, функції, відношення речей	Поняття Судження Умовиводи	Створення понять, уявлень, теорій, концепцій

Синтезувальний	Синтез абстрактного мислення та наочного даного	Експеримент Досвід Практика	Підвищення рівня достовірності знання. Вихід на нові обрії пізнання та діяльності

Чуттєве пізнання (сьогодні частіше вживається термін "перцептивний досвід"): це є фіксація *окремих властивостей та ознак речей* органами чуття людини відповідно до їх внутрішніх можливостей.

Чуттєвий рівень пізнання ще не творить знання, але дає пізнанню такий його компонент, поза яким пізнання неможливе.

Воно має цілу низку очевидних недоліків:

- ✓ відчуття мають свої межі, тобто далеко не все ми можемо бачити, відчувати й т. ін.;
- ✓ відчуття мінливі, нестійкі, відносні;
- ✓ самі відчуття не дають нам надійного критерію для розмежування суттєвого та несуттєвого.

Названі недоліки надолужуються подальшим рівнем пізнання: **раціонально-логічним (або абстрактним) мисленням**. Форми абстрактного мислення досить чітко виражають його особливості:

- **поняття** — це слова (терміни), що фіксують суттєві характеристики, як звичайно, класу предметів (але інколи - і окремих унікальних предметів);
- **судження** — це речення, які зв'язують між собою поняття так, що хід мислення у суттєвих моментах збігається з процесами реальності;
- **умовиводи** — сукупність речень (суджень), пов'язаних між собою законами логічного виведення. Згадаємо, що є два основні типи умовиводів: *індуктивний* (рух думки від часткового до загального) та *дедуктивний*.

Отже, пізнання розвивається від чуття до абстрактного мислення та до їх синтезу; у процесі якого людина знову отримує чуттєві враження, переходить до нових міркувань і т. ін., тобто процес пізнання розвивається спіралеподібно, воно еволюціонує, нарощується, маючи певну внутрішню ритміку.

Викладач: Шановні студенти, зараз Ви приймете участь у пізнавальній грі – «Брейн-ринг». До змісту якого входить матеріал всіх вище розглянутих питань.

Брейн-ринг

Четвірки займають свої місця і отримують іграшки для подачі сигналу. На обміркування відповіді надається 1хв; четвірка, яка готова дати відповідь, подає сигнал. Якщо відповідь не вірна, то іншим четвіркам надається 0.5 хв на відповідь. Якщо відповіді не дано, то питання знімається.

Для обговорення виносяться питання 1,2,3 рівня, які оцінюються відповідно 1,2,3 бали. Четвірка, яка набрала найбільшу кількість бале стає переможцем.

Питання I рівня.

1. Що таке закон?
2. Як звучить поняття "Розвиток" в обробці 3-ого закону?
3. Назвати передумови формування філософської теорії розвитку?
4. Прояв сутності в взаємодії з оточуючим світом.
5. Спосіб існування і вираження об'єкту.
6. Представити діалектику в виді систем.
7. Розкрити сутність 3-ого закону діалектики.
8. Що спільного і в чому відмінність між діалектикою об'єктивною і суб'єктивною?
9. Що являється дійсною реальністю одиничного і загального?
10. Як Ви розумієте демографічну проблему, в чому її сутність сьогодні?
11. Визначити рухомі сили розвитку суспільства.
12. Що таке розвиток?

Питання II рівня.

1. Порівняти дві концепції філософії. З врахуванням поняття "Розвиток".
2. Як співвідносяться між собою "можливість і необхідність", "дійсність і випадковість"?
3. Чому між змістом і формою існує протиріччя?
4. Як пов'язані поняття: "істина", "Віра", "Хибний погляд"?
5. Як Ви розумієте прогнозування і передбачення?
6. Порівняйте питання: "Об'єкт пізнання" і "Об'єктивна реальність"?
7. Як Ви розумієте такий вираз: "Діалектичний шлях пізнання походить від живого спостереження, до абстрактного мислення - і від нього до практики?"

8. Чи вірно, що тільки практика є закінченням процесу пізнання?
9. Чому протиріччя між природою і суспільством набуло в ХХ ст. глобальний характер?
10. Як пов'язані поняття: "Розвиток", "ПРОГРЕС", "РЕГРЕС"?

Питання III рівня.

1. Розкрити сутність 1-ого закону діалектики.
2. Розкрити сутність 2-ого закону діалектики.
3. Дати визначення про живу і неживу природу. Розкрити їх взаємозв'язок і відмінність.
4. Атомна енергетика: чи можливі варіанти?
5. Існують різні думки по визначенню категорії: "ЧАСТИНА І ЦІЛЕ":
  - ✓ *ціле - це сума частин;*
  - ✓ *ціле - суми частин. (сума частин розуміється як їх механічне з'єднання і цільно передумовлюється, що сума частин не утворює цілісності).*
6. Визначити рівні живої і неживої природи.
7. Пояснити категорію "СУТНІСТЬ І ЯВИЩЕ" на прикладі своєї професії.
8. Розкрити значення принципів розвитку, взявши за основу свою спеціальність.
9. Як вирішується протиріччя між розумінням істини як знання, незалежного ні від людини, ні від людства і тим, що істину здобуває людина?
10. В японській культурі існує своєрідна наглядна метафора пізнання - "сад каміння", в м. Кіото - 15 чорних необроблених каменів, розкиданих на білому піску. Людина ж, з якої б точки не дивився, бачить тільки 14, причому кожний "свої" 14. Так багато сторіч назад японський монах Соамі виразив думку - яку?
(Що люди сприймають одне і те ж по різному, що завжди існує щось не побачене, невраховане.)
11. Чорний ящик: в ящику предмет, який пояснює одну із категорій, вона близько пов'язана з поняттям "фанатизм".
12. Чорний ящик: знаходиться дещо, пояснює категорію "Зміст І ФОРМА", невід'ємний атрибут чоловіків.
13. Як розглядається теза Гегеля: "Теза → антитеза → синтез" в законі "ЗАПЕРЕЧЕННЯ ЗАПЕРЕЧЕННЯМ".

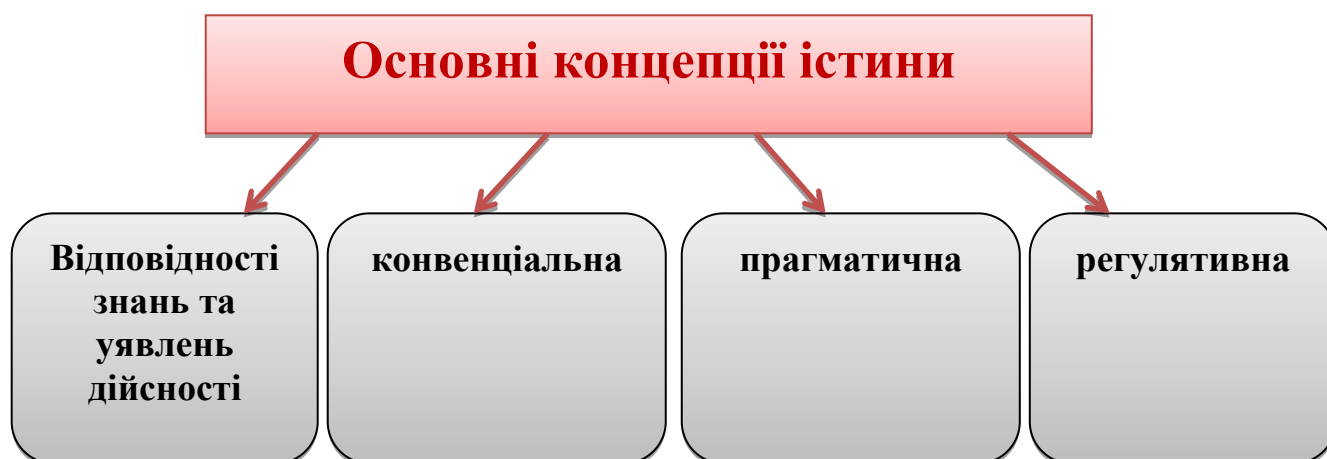
Викладач: підвожу підсумки «Брейн-рингу», аналізую помилки. І надаю слово ведучій для розгляду п'ятого питання.

Ведучий: В ефірі передача «Критична точка» і з Вами Анатолій Стогній. Сьогодні ми розглянемо питання: «Проблема істини в пізнанні. Істина та якісні характеристики знання.»

На розгляд виносяться проблеми:

- Основні концепції істини, ставлення до них науковців.
- Чи існують критерії істини.
- Сутність наукового пізнання.
- Методологія наукового пізнання.

Викладач: При огляді даного питання розглядаються різноманітні точки зору навколо, яких ведуться дебати. Роль викладача – коригувати процес дискусій. Пропоную матеріал по узагальненню до п'ятого питання, який студенти занотують в зошити.

Отже, істина постає не як щось застигле, вічне, незмінне, а як процес функціонування інтелектуального складника суспільно-історичного життя

Істину як багатогранний інтелектуальний процес нелегко збагнути у всій повноті, тому нерідкісними, а, скоріше, типовими, постають односторонні підходи до неї, які можуть виливатись:

- ✓ у позицію **догматизму** — перебільшення значення сталого, незмінного елемента в пізнанні, прагнення вважати здобуті знання абсолютною істиною;
- ✓ у позицію **релятивізму** — перебільшення значення мінливості знань, проголошення усіх знань відносними;

- ✓ у позицію **утилітаризму** — зведення до рангу істини тих знань, які на даний момент виявились виправданими і корисними;
- ✓ у позицію **нормативного ставлення до істини** - істина недосяжна, проте важливим є не її отримання, а лише рух до неї.

Наукове пізнання постає як усвідомлене та свідомо організоване, тобто як знання про те, як продукувати, нагромаджувати та поліпшувати знання.

Форми емпіричного пізнання	описи
	зведення
	протоколи

Отже, наукова теорія є найбільш розвиненою та досконалою формою наукового пізнання. Щоб спростувати наукову теорію, недостатньо мати факти, що їй суперечать; слід висунути нові гіпотези, аксіоми, створити конкурентну теорію або суттєво змінити принципи наявної.

Отже наш екскурс у методологію наукового пізнання свідчить про те, що сучасна наука постає дуже насиченою та різноманітною, а водночас - і складною, за арсеналом тих засобів, які вона застосовує з метою підвищення достовірності та ефективності людських знань.

Ведучий: Під час всього заняття працював прес-центр, який виконував дві функції:

- ✓ Пропонував огляд нових статей з теми.
- ✓ Оцінював роботи четвірок на занятті за схемою:

№ п/п	Прізвище	Якість відповіді	Використання лексичного матеріалу	Культура мовлення	Зауваження	Оцінка

Приписка: Якщо на занятті залишився вільний час, можна провести графічний диктант, який додається.

Графічний диктант

1. Розвиток проходить по колу - затверджує діалектика.
2. Абстрактні системи - продукти діяльності людського мозку.
3. Системний аналіз передбачає розкриття цілісності об'єкту.
4. Еклектика - свідоме використання, для обґрунтування тих чи інших положень, таких доведень, які по формі виглядають як правильні, а по сутності - невірні.
5. Суб'єктивна діалектика - діалектика розвиваючого світу.
6. Загальне те, що присутнє багатьом предметам.
7. Необхідність - стійкий вагомий зв'язок подій, обумовлений всім ходом життя.
8. Процес розвитку - це нескінченне подолання випадковостей.
9. Фанатизм - це випадковість.
10. Основа принципу послідовності - причинно-наслідковий зв'язок.
11. Сократ розглядав діалектику як мистецтво знаходження істини шляхом тлумачення і узгодження протилежних думок.
12. Гегель - діалектика - це метод іронії.
13. Буття стійке і незмінне - елейська школа.
14. Одним з першовідкривачів рухомого характеру буття був Геракліт.
15. Гегель представив діалектику як тезис + антитезис = синтез.

16. Давні діалектичні вчення базувались на наукових знаннях.
17. Платон проаналізував рух людської думки і виразив її цілісний, закономірний розвиток в поняттях "абсолютної ідеї".
18. Діалектика - матерія, косне утворення.
19. Метафізика - вчення про всезагальний зв'язок і розвиток явищ. Метод пізнання для всіх наук.
20. Форма пізнання світу – категорії.
21. Структура діалектики включає 5 компонентів.

5. Підведення підсумків заняття, виставлення оцінок.

6. Домашнє завдання: Підготувати на залік з модулю творчі проекти з теми: «Діалектика – метод пізнання для всіх галузей» (на прикладі своєї професії).

ПЛАН ЗАНЯТТЯ

Навчальна дисципліна: Основи філософських знань.

Тема заняття: Особа і суспільство

Мета заняття: Розкрити сутність поняття «особистість»; ознайомитись із різними тлумаченнями понять «людина», «індивід»; визначити основні ознаки особистості; з'ясувати сутність людини в різних вимірах; розвивати вміння формувати особисті судження та аргументи з проблеми; з'ясувати, які існують соціальні ролі особливості; розвивати вміння самостійно мислити; виховувати активну життєву позицію.

Вид заняття: Семінар.

Міжпредметні зв'язки: Всесвітня історія, українська література, всесвітня література, культурологія, правознавство.

Забезпечення заняття: література по темі, роздатковий матеріал, мультимедійне забезпечення

Вислови на дошку: *Життя повинно мати сенс, щоб бути благом і цінністю.*

М.Бердяєв

Література:

- **Основна** - В.Л. Петрушенко. Філософія. Навчальний посібник. „Каравела " 2001 р.
І.Ф. Надольний. Філософія. Курс лекцій. «Вікар» 1998р.
- **Додаткова** - І.Струк. Філософія. Курс лекцій. НМН1997р.
В.О. Огнев'юк. Філософія. Історія Філософії. Київ «Грамота»
2010р.

ХІД І ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ЗАНЯТТЯ

- 1.Організаційна частина:
- 2.Перевірка наявності студентів на занятті
- 3.Перевірка готовності студентів до заняття

4.Актуалізація опорних знань:

- Висловити власні думки з приводу походження людини.
- Пояснити поняття людина – індивід – індивідуальність – особистість.
- У чому полягає феномен людини.
- Дайте обґрунтування вислову на дошці.

5.План семінару:

- Проблема людини, особистості в філософії. Громадська природа людини
- Потреби, інтереси, соціальні норми, діяльність, життєва позиція особистості
- Поняття суспільства
- Основні сфери суспільного буття
  - а) економічна;
  - б) соціальна;
  - в) політична;
  - г) духовна.

а. Повідомлення теми, мети семінару та особливості його проведення.

Вступне слово викладача: *Сьогодні семінар буде проходити у вигляді конференції, під час якої Ви повинні навчитися висловлювати свою думку та аргументувати її.*

Уявіть собі, що всі Ви відомі вчені, знамениті майстри своєї справи. До сьогоднішнього заняття ви готовилися четвірками. Отже, Нобелівський комітет прийняв рішення присудити престижну премію «Звільнення від здачі модуля» тієї групи вчених (четвірки), яка буде найбільш активною, цікавою в своїх думках і проявить максимальний інтерес до визначеної теми.

Попередній розгляд людського буття збагатив нас певними знаннями щодо самої людини:

1. Людина є щось більше, ніж те, що вона знає про себе.
2. Людина є щось більше, ніж вона є.

Буття людини у світі не є чимось спостережуваним, речовинним, принципово вимірюваним. Це самоочевидність, яку не можна спостерігати безпосередньо. Це щось на кшталт світла: ми бачимо за допомогою світла, але не саме світло. Отже, за своїми характеристиками людське буття не може не перевищувати звичної для нас просторово-часової системи. Уже сполученість його з небуттям означає набуття ним нових вимірів, знаменує його подальше смислове розгортання й зростання.

Справді, досвід осмислення людини з позиції позитивних засад її буття надзвичайно розмаїтий і навіть суперечливий. У цьому неважко пересвідчитися, достатньо лише ознайомитися з тими визначеннями людини, які існують в європейській культурній традиції. Ось деякі найбільш відомі з них, які, проте, відрізняються одне від одного.

- «Людина — це мірило всіх речей». (*Протагор*)
- «Людина — це щось двоноге, без пір'я, наділене розумом». (*Платон*)
- «Людина — це політична (дослівно — полісна) істота». (*Арістотель*) «Людина — це слабка душа, обтяжена трупом». (*Епіктет*) «Людина — це образ Божий і вмістилище гріха». (*Загальна християнська традиція*)
- «Людина — це мисляча річ». (*Декарт*)
- «Людина — це тростина, але мисляча». (*Паскаль*) «Людина — це істота, здатна на неможливе». (*Гете*)
- «Людина — це соромлива істота». (*Соловйов*)
- «Людина — це канат, натягнутий між твариною та надлюдиною». (*Ніцше*)
- «Людина — це істота, постійно не задоволена собою й здатна себе переростати». (*Бердяєв*)
- «Людина — це здійснюване завдання, постійна гуманізація з провалами в озвіріння». (*Шелер*)
- «Людина — це пастух буття». (*Хаудеггер*)
- «Людина — це істота, приречена на блукання й схилення». (*Фуко*) «Людина — це єдина істота, яка знає, що вона є». (*Ясперс*) «Людина — це істота, яка виробляє знаряддя праці». (*Франклін*)
- «Людина — це істота, яка продукує символи». (*Кассіпер*) «Людина — це істота, укорінена в надлюдському ґрунті». (*Франк*)

Як бачимо, погляд на людину та її буття — це складне філософське мислення, яке, по суті, передбачає вибір: ким або чим саме буде вважати себе людина? Від цього вибору залежить її поведінка, її дії, міжлюдські стосунки, особисті відносини, сенс її життя.

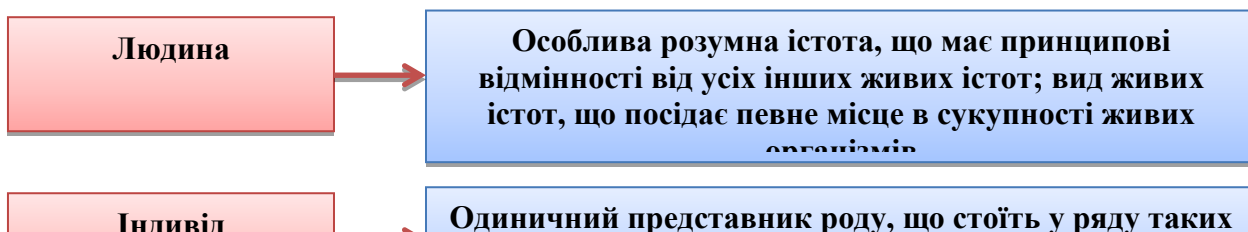
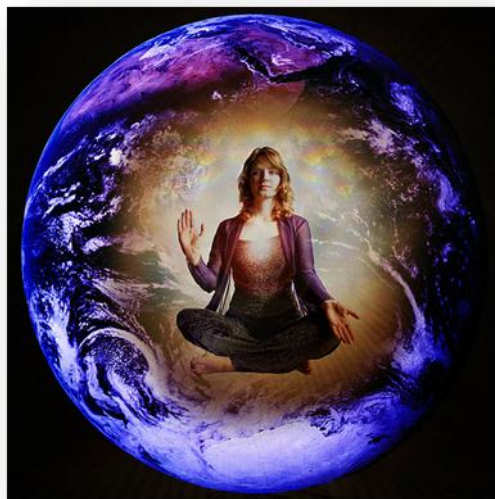
Нарешті ми переходимо до розгляду першого питання: «Проблема людини, особистості в філософії. Громадська природа людини». Проводиться обговорення студентами визначеної студентами. Після обговорення викладач підводить підсумки і пропонує занотувати основні моменти

Здавна (починаючи з давньоіндійської, старокитайської, античної філософії) проблема людини займала розуми філософів. Дана проблема стає ще більш актуальною в ХХ столітті, коли новими факторами життя людини стала науково-технічна революція і людська особистість ризикує нівелюватися " в лещатах " інформаційно-техногенного суспільства.

Людина - особлива істота , явище природи , що володіє , з одного боку , біологічним початком, з іншого боку , духовним - здатністю до глибокому абстрактного мислення , членороздільної мови (що відрізняє його від тварин) , високої навченості , засвоєнню досягнень культури , високому рівню соціальної (громадської) організації.

Для характеристики духовного початку людини протягом багатьох століть використовується поняття " особистість" - сукупність вроджених і набутих духовних властивостей людини, її внутрішній духовний зміст .

Особистість - це вроджені якості людини , розвинені і придбані — ні в соціальному середовищі , сукупність знань , навичок , цінностей , цілей.

Викладач: Дякую за роботу. Ми переходимо до розгляду другого питання: **«Потреби, інтереси, соціальні норми, діяльність, життєва позиція особистості».**

У попередньому питанні ми з Вами з'ясували, що людина - це соціально - біологічна істота , причому в умовах сучасної цивілізації в силу виховання , законів , моральних норм соціальне начало людини контролює біологічне. Я прошу Вас висловити власні думки з приводу вище означеного питання.

Після обговорення викладач робить коротке узагальнення, яке пропонує занотувати в зошитах.

Велике значення для перетворення біологічного індивіда в соціально-біологічну особистість має практика , праця . Тільки займаючись яким-небудь певним справою , причому таким , яке відповідає схильностям і інтересам самої людини і корисно для суспільства , людина може оцінити свою соціальну значимість , розкрити всі грані своєї особистості.

За якостям, їх наявності, розвиненості розрізняють людей. Через якості можна дати характеристику особистості людини. Значною мірою якості формуються під впливом сім'ї і провип.

	негативні якості	якості
гуманізм;	чванливість;	воля;
людяність;	цинізм;	рішучість;
честь;	грубість;	мудрість;
совість;	дармоїдство;	вміння;
скромність;	боягузтво;	установки;
великодушність;	нігілізм;	переконання;
справедливість;	інші негативні риси.	патріотизм.
вірність;		
інші якості.		

Людина, як правило, поєднує в собі всі види якостей; одні якості розвинені більше, інші - менше. Характерною рисою кожної людини, особистості є наявність потреб та інтересів.

Потреби - це те, в чому людина відчуває необхідність. Потреби можуть бути:

- ✓ біологічними (природними) - у збереженні життя, харчуванні, розмноженні та ін;
- ✓ духовними - прагнення збагатити внутрішній світ , долучитися цінностей культури ;матеріальними - забезпечити гідний рівень життя;соціальними - реалізувати професійні здібності , отримати належну оцінку з боку суспільства.

Потреби - основа діяльності людей , стимул до скоєння тих чи інших дій. Задоволення потреб - важливий компонент людського щастя .

Значна частка потреб (крім біологічних) формується суспільством і може бути реалізована в суспільстві.

Кожному суспільству відповідає певний рівень потреб і можливість їх задовольнити . Чим більше розвинене суспільство , тим вище якість потреб .

Інтереси - конкретне вираження потреб , зацікавленість в чому-небудь . Спільно з потребами інтереси - також двигун прогресу.

Серед інтересів виділяються:

- ✓ особисті (індивідуальні) ;
- ✓ групові ;
- ✓ класові (інтереси соціальних груп - робітників , вчителів , банкірів , номенклатури) ;
- ✓ суспільні (всього суспільства , наприклад , в безпеці , правопорядку) ;
- ✓ державні ;
- ✓ інтереси всього людства (недопущення екологічної катастрофи та ін.)

Також інтереси можуть бути :

- ✓ матеріальними і духовними ;
- ✓ нормальними і ненормальними ;
- ✓ довготривалими і найближчими ;
- ✓ дозволеними і недозволеними ;
- ✓ загальними і антагоністичними .

Особливим аспектом нормального життя людини (особистості) у суспільстві є наявність соціальних норм .

Соціальні норми - загальноприйняті в суспільстві правила , регулюючи поведінку людей.

Соціальні норми мають життєво важливе значення для суспільства:

- ✓ підтримують порядок , рівновагу в суспільстві;
- ✓ пригнічують приховані , в людині біологічні інстинкти , " окультурувати " людини;
- ✓ допомагають людині прилучитися до життя суспільства , соціалізуватися .

Видами соціальних норм є:

- ✓ норми моралі;
- ✓ норми групи ,
- ✓ колективу;
- ✓ спеціальні (професійні) норми ;
- ✓ норми права .

Норми моралі регулюють найбільш загальні варіанти поведінки людей. Вони охоплюють велике коло суспільних відносин , визнані всіма (або більшістю) ;

механізмом забезпечення виконання потрібних моральних норм є сама людина (його совість) і суспільство, яке може піддати осуду порушника норм моралі.

Групові норми - особливі норми, що регулюють поведінку членів вузьких колективів (ними можуть бути норми дружній компанії, колективу, норми злочинного угруповання, норми секти і т. д.).

Спеціальні (професійні) норми регламентують поведінку представників тих чи інших професій.

Норми права відрізняються від всіх інших соціальних норм тим, що вони:

- ✓ встановлюються особливими уповноваженими державними органами;
- ✓ мають загальнообов'язковий характер;
- ✓ формально - визначені (чітко сформульовані у письмовій формі);
- ✓ регулюють чітко визначене коло суспільних відносин (а не суспільні відносини взагалі);
- ✓ підкріплені примусовою силою держави (можливістю присування насильства, санкцій з боку спеціальних державних органів у встановленому законом порядку по відношенню до осіб, їх переступили).

Життя людини і суспільства неможлива без діяльності - цілісних, системних, послідовних, спрямованих на певний результат дій. Основним видом діяльності є праця.

У сучасному розвиненому суспільстві праця - одна з найвищих соціальних цінностей. Праця при відчуженні людини від засобів і результатів праця втрачає свою мотивацію і соціальну привабливість, стає тягарем для людини і негативно впливає на особистість. Навпаки, що приносить користь людині і суспільству праця сприяє розвитку потенціалу людини.

Праця зіграв виняткову роль у формуванні і розвитку людської свідомості, здатності людини, в

еволюції в цілому.

Людина, що живе в суспільстві , взаємодіючи з іншими індивідами , займає певну життєву позицію.

Життєва позиція - ставлення людини до навколишнього світу , виражається в його думках і вчинках.

Виділяються дві основні життєві позиції :

- ✓ **пасивна (конформістська)** , спрямована на підпорядкування оточуючому світу , пунктах вашого обставинам .
- ✓ **активна** , спрямована на перетворення навколишнього світу , контроль над ситуацією.

У свою чергу , конформістська життєва позиція буває:

- ✓ **авторитарно** - конформістська (людина в своїй поведінці орієнтується на поведінку і погляди якогось окремого , дуже впливового й авторитетного людини , як правило , керівника колективу) ;
- ✓ **групова** - конформістська (окрема людина , як і інші члени групи , жорстко дотримується норм , прийнятих в групі) ;
- ✓ **суспільно** - конформістська (окремий індивід підпорядковується нір мам суспільства і "пливе за течією") ; дану поведінку особливо було властиво громадянам тоталітарних держав.

Активна життєва позиція також має свої межі :

- ✓ активне , самостійне поведінка по відношенню до інших індивідами , але підпорядкування лідеру групи;
- ✓ підпорядкування нормам суспільства , але прагнення лідирувати в групі , колективі ;
- ✓ ігнорування суспільних норм і активне прагнення " знайти себе " поза суспільством - в банді злочинців , серед хіпі , в інших асоціальний - : них групах;
- ✓ нежиття норм суспільства , але прагнення самостійно і з допомогою інших змінити всю навколишню дійсність (приклад: революціонери - Ленін та інші).

Для нормального входження людини в суспільство , для його адаптації, гармонійного існування самого суспільства необхідно виховати особистості .

Виховання - це прилучення індивіда до соціальних норм , духовної культури , підготовка його до праці і майбутнього життя.

В якості вихователя , прикладу для наслідування може виступити від - слухну осіб: вчитель у школі , авторитетний одноліток , командир , начальник , представник світу культури , харизматичний політичний діяч.

Величезну роль у вихованні особистості з боку сучасного суспільства мають засоби масової інформації , а також досягнення духовної і матеріальної культури (книги , виставки , технічні і т. д.).

Основні цілі виховання:

- ✓ підготувати людину до життя в суспільстві (передати йому матеріальну , духовну культуру , досвід) ;
- ✓ розвинути суспільно кошовні якості особистості;
- ✓ стерти або притупити , нейтралізувати осуджені в суспільстві якості;
- ✓ навчити людину взаємодії з іншими людьми;навчити людину праці.

Викладач: дякую всім за роботу і ми переходимо до розгляду третього питання: **«Поняття суспільства»**. Студенти активно обговорюють питання, викладач корегує відповіді, надає допомогу у разі, якщо студенти не можуть дати правильної відповіді.

Після обговорення робиться узагальнення викладачем і відповідні записи в зошитах.

Суспільство - система діяльності і життя людей , об'єднаних територій проживання , епохою , традиціями і культурою.

Суспільне буття має дві сторони:

- ✓ **об'єктивну** - тобто те , що існує незалежно від свідомості і волі людей (умови життя , потреби людей , стан матеріального

виробництва і т. д.;

- ✓ **суб'єктивну** - свідомість і воля людей , їх ставлення до суспільства , прагнення, погляди.

На долю , розвиток суспільства впливають як об'єктивні умови його існування , так і суб'єктивні - воля і свідомість людей.

Основними сферами життя суспільства є:

- ✓ економічна ,
- ✓ соціальна ;
- ✓ політична ;
- ✓ духовна .

Викладач: Шановні студенти переходимо до розгляду останнього питання, яке розглядається не тільки в курсі філософії, а й під час вивчення економічної теорії, соціології, політології, психології спілкування. Пропоную Вам аналізувати питання використовувати знання з інших дисциплін. Після завершення обговорення коротке узагальнення записується в зошити.

Економічна сфера - базова , визначальна в житті суспільства. Вона включає в себе :

- ✓ виробництво;
- ✓ розподіл;
- ✓ обмін ;
- ✓ споживання матеріальних благ (зміст економічної сфери) .

Економічна сфера існує в наступних формах:

- ✓ економічний простір;
- ✓ діяльність інститутів управління економікою;
- ✓ спосіб виробництва матеріальних благ.

Спосіб виробництва матеріальних благ має дві складові:

- ✓ продуктивні сили ;
- ✓ виробничі відносини .

Продуктивні сили - люди з їх знаннями , вміннями , трудовими навичками і засоби виробництва.

Засоби виробництва включають в себе все, за допомогою чого виконується виробництво:

- ✓ знаряддя праці ;
- ✓ сировина та матеріали ;
- ✓ будівлі , споруди;
- ✓ транспорт і т. д.

Виробничі відносини - відносини між людьми в процесі виробництва.

До них належать :

- ✓ відносини власності , особливо на засоби виробництва. Це визначали елемент виробничих відносин - оскільки той , хто володіє засобами виробництва , на ділі є господарем економіки і диктує умови , в той час як всі інші , які не являються власниками засобів виробництва , змушені пропонувати свої трудові послуги власникам за заробітну плату ;
- ✓ відносини обміну діяльністю на основі поділу праці;
- ✓ відносини з приводу розподілу вироблених матеріальних благ.

Значення матеріального виробництва (економічної сфери життя суспільства) в тому, що воно :

- ✓ створює матеріальну базу існування суспільства ;
- ✓ сприяє вирішенню проблем, що стоять перед суспільством;
- ✓ безпосередньо впливає на соціальну структуру (класи , соціальні групи);
- ✓ впливає на політичні процеси ;
- ✓ впливає на духовну сферу - як безпосередньо (на утримання) , так і на інфраструктуру , носій духовної сфери (школи , бібліотеки , театри , книги).

Соціальна сфера - система внутрішнього устрою суспільства (соціальні групи , нації , народності), заснована на поділі праці , власності на засоби виробництва і національному факторі .

Основними елементами соціальної структури суспільства є:

- ✓ класи;
- ✓ страти ;
- ✓ стани (засновані не тільки на економічному поділі , а й на традиціях) ;

- ✓ люди міста і села ;
- ✓ представники фізичної та розумової праці ;
- ✓ соціально - демографічні групи (чоловіки , жінки, старі , молодь) ;
- ✓ національні спільності .

По відношенню до соціальної сфери суспільства є два основних підходи:

- ✓ класовий , згідно з яким все суспільство ділиться на великі групи - класи;
- ✓ поширений в марксистській філософії ;
- ✓ стратифікаційний , згідно з яким суспільство складається з всіляких невеликих соціальних груп, демографічних і т. д. , взаємодоповнюють один одного і взаємодіють між собою ; підхід , властивий західній філософії .

Особливе значення має соціальна мобільність - можливість переходу з однієї соціальної групи в іншу (наприклад , селянина - до числа робітників, робітника - до числа інтелігенції , інтелігента - до числа підприємців і т. д.).

Соціальна мобільність - основа нормального існування загального, самореалізації кожної людини , його щастя.

З іншого боку , висока соціальна мобільність характерна для демократичних , динамічно розвиваються товариств , а також для любих товариств, що знаходяться в смузі революцій або реформ.

Існують різновиди і серед соціально мобільних товариств Заходу , а саме:

- ✓ країни з найвищим рівнем мобільності - США , Італія , Японія ;
- ✓ країни з середнім рівнем мобільності - Канада , Великобританія ;
- ✓ країни з у край низьким рівнем мобільності - Голландія , Швейцарія , Данія .

У країнах з низьким рівнем соціальної мобільності при високому рівні не демократія, високому рівні життя перехід з однієї страти в іншу або неможливий , або в край скрутний. Це пояснюється компактністю суспільства , маленькими розмірами , жорсткої взаємопов'язаними членів , силою традицій , " зайнятістю " місць у суспільстві .

Вищим рівнем об'єднання соціальних груп є громадянське суспільство - суспільство, члени якого вважають себе громадянами єдиного цілого , усвідомлюють загальні завдання , поважають закони , моральні традиції.

Тенденцією розвитку сучасного суспільства є :

- ✓ перетворення його у все більш однорідне , згладжування протиріч , різниці між стратами ;
- ✓ ускладнення структури , дроблення страт до мікрорівня - так названих " малих груп " .

Політична сфера суспільства - сукупність установ і організацій, які виражають інтереси соціальних груп , здійснюють г керівництво суспільством.

Елементами політичної системи суспільства є:

- ✓ держава і державні органи ;
- ✓ політичні партії ;
- ✓ громадські організації ;
- ✓ профспілки ;
- ✓ інші інститути .

Всі елементи політичної системи мають свої функції , але в той же час взаємопов'язані.

Головним елементом політичної системи суспільства є держава - система органів, які здійснюють державну владу.

Основними функціями держави є:

- ✓ представницька (представляти інтереси різних політичних , соціальних груп);
- ✓ регулятивна - підтримувати порядок у суспільстві , керувати процесами);
- ✓ охоронна - охороняти громадян як від зовнішньої , так і від внутрішній загрози;
- ✓ зовнішньополітична ;
- ✓ інтеграційна .

Основне питання політичного життя - питання про владу.

Основними елементами духовного життя суспільства є:

- ✓ духовна діяльність ;
- ✓ духовні цінності;
- ✓ духовні потреби людей ;
- ✓ духовне споживання ;

- ✓ індивідуальна свідомість ;
- ✓ суспільну свідомість.

Духовна діяльність - діяльність свідомості , в процесі якої виникають думки і почуття , образи і уявлення про людину , матеріальні і духовному світі.

В результаті духовної діяльності виникають духовні цінності , наприклад , моральні, релігійні підвалини , наукові теорії , художніх творах .

У ході духовної діяльності духовні цінності поширюються і споживаються (сприймаються , засвоюються , людьми) відповідно до їх духовними потребами .

Спілкування між людьми , взаємообмін духовними цінностями називається духовними відносинами .

Індивідуальне свідомість людини - сприйняття їм окремих сторін буття.

Суспільна свідомість - виникає з суспільної практики людей , їх виробничої , сімейно-побутової та іншої діяльності сукупності почуттів , настроїв , ідей , теорій , художніх і релігійних образів , різних поглядів , що відображають все розмаїття буття.

Елементами суспільної свідомості є:

- ✓ буденне, і теоретичне свідомість ;
- ✓ суспільна ідеологія та психологія;
- ✓ форми суспільної свідомості .

Буденна свідомість - безпосереднє сприйняття суспільством і його членами навколишньої дійсності.

Теоретичне свідомість - вища узагальнене сприйняття буття.

Суспільна психологія - почуття, інтереси , прагнення, цілі , ідеали, звичаї , традиції , потреби та інтереси людей і суспільства в цілому.

Громадська ідеологія - система поглядів , установок , прийнятих у суспільстві , відображає інтереси соціальних верств , суспільно - політичний лад .

Формами суспільної свідомості є:

- ✓ політичне ;
- ✓ правове ;
- ✓ моральне ;
- ✓ наукове ;

✓ релігійне .

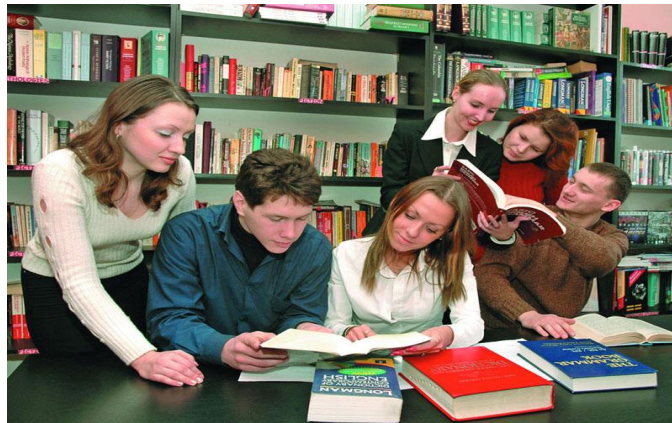
По закінченню семінару викладач проводить бліц-опитування.

1. Що нового я дізнався вивчивши тему.

2. Про що я хотів би дізнатися більше з цієї теми

7. Підведення підсумків заняття, виставлення оцінок.

8. Домашнє завдання: підготуватися до захисту модуля.

ПЛАН ЗАНЯТТЯ

Навчальна дисципліна: Основи філософських знань.

Тема заняття: Цінності в житті людини та суспільства

Мета заняття: визначити вплив природного та соціального середовища на формування людини; розвивати вміння критично аналізувати різні точки зору на певну проблему; виховувати повагу до загальнолюдських цінностей; прагнення до самовдосконалювання; формувати толерантність.

Вид заняття: Семінар.

Міжпредметні зв'язки: Всесвітня історія, українська література, всесвітня література, культурологія, правознавство.

Забезпечення заняття: література по темі, роздатковий матеріал, мультимедійне забезпечення

Вислови на дошку: Як можна пізнати себе?
Не шляхом споглядання,
але лише шляхом діяльності.
Спробуй виконати свій обов'язок
і ти пізнаєш, що в тобі є.
Й.Гете

Література:

- **Основна** - В.Л. Петрушенко. Філософія. Навчальний посібник. „Каравела " 2001 р.
І.Ф. Надольний. Філософія. Курс лекцій. «Вікар» 1998р.
- **Додаткова** - І.Струк. Філософія. Курс лекцій. НМН1997р.
В.О. Огнев'юк. Філософія. Історія Філософії. Київ «Грамота»
2010р.

ХІД І ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ЗАНЯТТЯ

1. Організаційна частина:
2. Перевірка наявності студентів на занятті
3. Перевірка готовності студентів до заняття
  - а. Актуалізація опорних знань:
    - Висловити власні думки з приводу походження людини.
    - Пояснити поняття людина – індивід – індивідуальність – особистість.
    - Розкрити поняття моральності або аморальності вчинків.
    - Проаналізувати твердження про унікальність та неповторність людини.
  - б. План семінару:
    - Сутність духовного життя суспільства.
    - Буденна і теоретична свідомість.
    - Суспільна психологія й ідеологія.

- Форми суспільної свідомості.
- Особливості духовної культури суспільства.

4. Повідомлення теми, мети семінару та особливості його проведення.

Вступне слово викладача: *Шановні студенти, сьогоднішнє семінарське заняття буде проходити у формі круглого столу. Всі Ви заздалегідь отримали завдання і сьогодні кожний має можливість взяти участь у дискусії.*

Отже, феномен людини. **Феномен** — поняття, що означає яке-небудь особливе, унікальне, неповторне явище у своїй цілісності, єдності з його суттю. Таким унікальним явищем у Всесвіті є Людина. Феноменальність людини полягає в особливій тілесній організації людей, наявності душі, свідомості, суспільному характері існування і взаємодії з навколишнім світом за допомогою діяльності — матеріальної і духовної. Людина... Хто вона така? На перший погляд, це питання зовсім просте. Хто ж не знає, хто така людина? Адже на рівні здорового глузду кожен із нас впевнено виділяє людину з навколишнього середовища, її відмінність від інших істот здається цілком очевидною. Але в тому й річ, що те, що здається нам найбільш знайомим, насправді виявляється й найбільш складним, щойно ми робимо спробу зазирнути у глибину його сутності, як це намагається робити філософія, виходячи за межі «очевидності» і прагнучи осягнути сутність.

Людина — унікальне творіння Всесвіту. Вона важкодоступна для вивчення, незбагненна, загадкова. Ні сучасна наука, ні філософія, ні релігія не можуть повною мірою розкрити сутність людини. Називаючи ті чи інші якості людини, філософи шукають серед них визначальні, принципово важливі, виділяють серед них то одні, то інші.

Викладач: *Таким чином переходимо до розгляду першого питання: «Історичний розвиток філософських уявлень про цінності».*

Студенти висловлюють власні думки, спираючись на вивчений та опрацьований самостійно додатковий матеріал, аналізують та доповнюють один одного, роблять висновки.

Після обговорення питання, робиться короткий підсумок, який можна представити у вигляді:

Основою еволюції філософських уявлень про цінності була давня теоретична традиція, що подавала відношення людини до світу в дихотомії знання та цінностей. Віддавна світ ціннісних переживань перебував у центрі філософських досліджень, головним чином у його етичних, естетичних та релігійних проявах. В античну, середньовічну епохи філософи розробляли ціннісну феноменологію, не піднімаючись до аналізу власне категорії "цінність", її логічного змісту. Принциповим поштовхом до розвитку теорії цінностей стала філософія раціоналізму, що з'явилась у XVII ст. Раціоналізм гостро поставив питання про природу вихідних визначень буття, його підлеглість законам і раціональну пізнаваність світу.

Поворотним пунктом у розвитку проблеми цінностей стала філософія І.Канта, його вчення про регулятивні принципи практичного розуму, за яким вищі цінності буття мають не онтологічні, а виключно регулятивні підстави до існування. Цим самим Кант першим розмежував поняття буття і блага, протиставивши сферу моральності як свободи сфері природи, яка має підлягати закону, необхідності.

Людину завжди хвилювало питання: чи може вона спираючись на власний розум, гармонійно, досконало влаштувати своє життя, чи вона мусить визнати існування вищих від розуму цінностей, які треба сприймати як закон.

Фундаментальною для теорії цінностей є проблема природи, способу буття цінностей, їх способу функціонування в суспільстві. Вже Кант вважав, що цінності самі по собі не мають буття, їм притаманна лише значущість, вони суть вимоги, звернені до волі, цілі, поставлені перед нею. Але тоді проблематичним видавалось саме існування цінностей, їх імперативний характер щодо поведінки суб'єкта.

У XX ст. розвиток теорії цінностей пішов шляхом суб'єктивізації та трансценденталізації проблеми. Цінності витлумачували як потойбічні духовні

феномени, вічні трансцендентні сутності, закладені Богом як потенційна довершеність у предмети довколишнього світу. Деякі напрямки різко психологізували їхню природу, ототожнивши їх із суб'єктивною оцінкою.

Важливе значення проблема формування цінностей має для розвитку України в умовах формування її державності, в атмосфері руйнування колишніх пріоритетів у політиці, економіці, особливо в духовному житті нації; віднайти чіткі методологічні підстави до формування нової духовності народу, гуманістичних засад образу України в ХХІ ст.

Викладач: *Переходимо до розгляду другого питання : «Цінності в структурі соціуму» до якого ви готувалися. Епіграфом для даного питання можуть стати слова Василя Симоненка: «Бо ти на землі – людина,*

І хочеш того чи ні –

Усмішка твоя – єдина,

Мука твоя – єдина,

Очі твої – одні.»

В ході дискусії, студенти визначають місце цінностей у своєму власному житті, в мікро-групах та в суспільстві в цілому. При розгляді даного питання доцільно звернути увагу студентів щодо традицій і звичаїв в сім'ях даних студентів. Зробити акцент на те, що формування особистості її цінностей в першу чергу відбувається у власній родині. Головним при розгляді даного питання є прищеплення любові до батьків, свого роду, своєї країни.

Після обговорення питання викладач робить узагальнення, яке пропонує студентам коротко занотувати в зошитах.

Матеріал, який можна використати при узагальненнях:

Цінності в житті суспільства виступають соціально-значимими орієнтирами діяльності суб'єктів, одним із факторів розгортання політичної історії. Вони є чимось більш високим, ніж звичайна зацікавленість людини. Саме через культурні цінності людина задовольняє свої потреби, і саме існування цінностей відрізняє людину від тварини. Цінності становлять фундамент культури, і предметним полем формування цінностей є культура.

Культура є цементом будівлі суспільного життя, а цінності — осередком духовного життя суспільства. Культура встановлює, що таке цінність, що — антицінність. Люди, що поділяють однакові-цінності, становлять соціальні групи, об'єднуючись у політичній, економічній боротьбі, спрямовуючи, таким чином, історію в певному напрямі.

Суспільні цінності формуються поступово, через відбір певних видів поведінки і досвіду людей. Спочатку вони з'являються як сукупність звичок, прийомів людського побуту, специфічні форми поведінки, що передаються від покоління до покоління як ознаки власне людського способу життя. Підсумком і метою тривалого прищеплювання ціннісних якостей є формування людської психології, ментальності, способу життя членів у потрібному, характерному для даного типу суспільства напрямі.

Суб'єкт-об'єктна природа цінностей. Існування культурних цінностей характеризує саме людський спосіб буття, рівень виділення людини з природи.

Цінності допомагають людині будувати соціально привабливий світ можливої дійсності, підносячи їх над буденністю. Ціннісні виміри давали змогу усвідомити дві площини реальності — ідеальну і реальну. Отже, суспільні цінності хоч і виростили з реальних соціальних потреб, поступово набували ідеалізованих рис.

Ціннісна свідомість творить власний світ, світ емоційних переживань, ціннісних образів. У ціннісній формі людина не об'єктивує, а суб'єктивує зовнішню дійсність, привласнюючи її, наділяючи людськими смислами, стверджуючи тотожність з собою. Тому цінністю є лише те, що усвідомлюється, переживається як цінність.

Цінності як структурний елемент діяльності. Свій ціннісний світ людина вибудовує в процесі предметно-практичної діяльності. А будь-який акт діяльності включає в себе ідеальний момент, під час якого складається задум дії, її ідеальна мета, план реалізації, а також життєвий смисл цієї діяльності, загалом те, задля чого здійснюється вся дія.

Мета — це ідеальний, спонукальний імпульс до активної діяльності, в якій відтворюється ідеальний образ задоволеної потреби, що спонукає людину до діяльності.

Важливу роль у ціннісному ставленні до дійсності відіграють емоційні переживання, пристрасті. Завдяки емоційному переживанню відбувається внутрішнє освоєння життєвих ситуацій, надається їм особистісний смисл.

Об'єднані в єдиний комплекс потреби, інтереси й емоційні переживання утворюють єдиний феномен цінності. Можна визначити цінність як об'єктивну значимість явищ, ідей, речей, зумовлену потребами й інтересами соціального суб'єкта.

І ціль, і цінність виступають регуляторами діяльності. **Ціль** - ідеально містить у собі майбутній результат діяльності, таким чином спрямовуючи й організовуючи весь діяльний процес. Цінність же зберігає елемент нездійсненності, недосяжності і завдяки цьому духовної піднесеності.

Викладач: *По завершенні роботи переходимо до розгляду третього питання: «Логічні елементи категорії цінності». Студенти висловлюють власні думки, та спираючись на отримані під час вивчення теми знання. Важливим моментом є вміння студентів робити власні висновки, аналізувати виступи своїх одногрупників, дотримуватися культури ведення дискусії. По завершенню обговорення викладач робить підсумок і пропонує студентам основні моменти занотувати.*

Ціннісний світ людини складається з ціннісних образів. На відміну від пізнавального образу, спрямованого на відображення світу таким, який він є, основою, вихідною, власною формою буття цінності є чуттєве переживання. Воно не може бути виражене в об'єктивних характеристиках. Атрибутами його є закличність, наказовість, бажаність, але не об'єктивність, всезагальність і необхідність. Емоційно ціннісний образ розкриває сферу потягів, прагнень, спонук, тобто сферу воління.

"Ціннісний образ — завжди певний синтез, результат специфічного узагальнення, цілісність культурних смислів, яка ніколи до кінця не розщеплюється понятійним аналізом і тому виглядає більш невиразним, ніж чітке і понятійне узагальнення".

Цінність — явище соціальне, тому не може бути однозначно істинною чи хибною. Важливими характеристиками цінності є об'єктивна значущість та суб'єктивна норма, на

які теж не можна поширювати поняття істини. Критерії ціннісного вибору завжди відносні, зумовлені поточним моментом, історичними обставинами, тому що переводять проблему істини в моральну площину.

Цінність конститується для свідомості індивіда в акті оцінки, є підсумком оцінювання, встановлення значимості явища. Цінність і оцінки становлять єдиний комплекс: цінність

— це характеристика оцінюваного, а **оцінка** — процес встановлення наявності чи відсутності цінності.

Оцінка передбачає існування підстави або критерію, згідно з яким відбувається оцінювання. Такою підставою служить потреба, щодо якої визначається цінність предмета, або норматив, норма, що порівнює предмет з ustalеним взірцем. Отже, акт оцінки передбачає порівняння двох реальностей — духовної і матеріальної.

Залежно від взірця оцінювана річ може виявитись гарною чи поганою. Спіноза казав, що "гарна споруда — всього лише погані руїни". Взірцем, згідно з яким здійснюється оцінювання, виступають утворення нормативного характеру. До них належать стандарти, правила, закони, команди, директиви, технічні норми, моральні заповіді. Існування таких стандартів надає оцінці узаконеного, санкціонованого характеру. Мова, слова також можуть розглядатись як нормативне утворення. Назвати річ — значить підвести її під певне поняття, взірець. Назвати звичну річ іншим ім'ям — значить підвести її під інший взірець, тобто інакше оцінити. Тому вивчення мови є процесом засвоєння стандартних уявлень про світ.

Викладач: Шановні студенти ми переходимо до розгляду наступного питання: *«Ієрархія цінностей людського буття»* і звертаю Вашу увагу на те, що активність кожного - це шлях до високої позитивної оцінки. Ми з Вами маємо можливість розглянути цінності людського буття, визначити їх значення і сутність. Після обговорення робить коротке узагальнення. Матеріал, який пропонується, можна скоротити.

Основна форма, в якій функціонують цінності, — ідеал. Особливістю ідеалу є його нездійсненність. У цьому проявляється абсолютність ідеалу, його безкінечність,

принципова недосконалість. Саме завдяки безкінечності ідеалу можлива Ціннісна ієрархія, певна градація, що визначається відповідністю ідеалу; ідеал же не має ступенів.

Прийомом конструювання ідеалу є ідеалізація, що абстрагується від полярності позитивного і негативного. **Ідеал** є завжди мисленим запереченням існуючого недосконалого етапу дійсності, і як ідеалізоване відображення має й свої обмеження. Формуючись у запереченні дійсності, він до певної міри відбиває історично обмежене уявлення про бажане життя.

Ідеал є гранично вираженою цінністю, організуючим, цільовим началом людської життєдіяльності. В ідеалі риси цінності більш загострені, чіткіше виявлений момент доцільності, імперативності, спонукальності. Найяскравіше в ідеалі виражена його закличність, імперативність; він виступає цементуючим началом життя, його організуючою силою, що перетворює буття людей у структурно-упорядковане ціле, цілеспрямований процес.

Дослідники зазначають, що в ідеалі виражена особистісно зорієнтована ідея. Ця ідея носить особистісний характер. Вона має мати в свідомості індивіда таке всебічне обґрунтування, щоб він сприймав її за істину.

Свою діяльність людина будує у відповідності з нормативами і цінностями. Без усвідомлення людиною змісту цінностей, якими вона керується, неможливо визначити цілі її діяльності.

В історії культури було багато систем ціннісних орієнтацій, які на основі домінуючих цінностей об'єднувались у різні типи. Загально визнаними є такі типи: етико-релігійний, образно-естетичний, утилітарний, науково-теоретичний, політичний.

Домінування в кожному з типів певного виду цінностей модифікує сукупний зміст таких систем, на які орієнтовані певні соціально-культурні групи, з визначеними установками та способом життя.

Етизм — це система, що найбільшою мірою виражає загальнолюдський зміст. Цей тип орієнтації будується на ідеалах добра, гуманності, справедливості, для нього характерний високий рівень суспільної активності, відповідальності за долю інших людей.

Для естетизму найбільш властива орієнтація на естетичні цінності в житті людини. Це однобічна життєва орієнтація, привабливість якої — у здатності відірватись від світу турбот і відповідальності. Естетизм може бути аморальним, спрямованим проти етичних основ життя суспільства.

Ціннісній орієнтації утилітаризму характерне домінування господарського, прагматичного підходу до всіх цінностей. Ця орієнтація вимірює всі цінності користю, тобто знецінює їх, зводячи навіть людину до її вартості.

Науково-теоретична орієнтація спрямована на пошук абстрактних сутностей в поясненні життя. В поясненні світу вона апелює до теоретичних доказів і претендує на універсальність свого світобачення.

Політична орієнтація пов'язана з прагненням до влади, до кар'єри. Вона притаманна шанобливим людям, що задля досягнення своїх цілей уміють об'єднувати інших.

Ціннісні орієнтації можуть формуватись у будь-якій сфері життєдіяльності. Філософія розглядає лише ті орієнтації, що виражають сутність людини універсальним чином. Ці універсальні цінності є загальнолюдськими властивостями людини у її відношенні до світу.

До таких базових, загальнолюдських цінностей належать цінності добра (блага), свободи, користі, істини, правди, творчості, краси, віри. Підсумковою цінністю є благо як єдність істини, добра і міри. Благо виступало вищим життєвим орієнтиром людини, узагальнювало в собі і вищу мету її існування, і спосіб життя. Усвідомлення себе частиною соціуму, свого неповторного буття в ньому виражалось у цінностях сенсу і свободи. Пафос перетворення світу орієнтував людину на користь, а подолання перешкод — на цінність добра. Пізнання об'єктивного світу і суб'єктивного світу інших людей формували цінності істини й правди. Пізнання і перетворення світу обумовлювали ставлення до світу на основі творчості. Цілісний погляд на світ обумовлював, підносив людський дух до мудрості, а зв'язок з соціумом формував цінності краси і віри.

Порівняно із звичайними цінностями вищі цінності мають скоріше орієнтаційний, ніж регулятивний характер, в них більше споглядальності. Вищі цінності — це місткі, емоційно-образні узагальнення провідних соціокультурних орієнтацій, що визначають усі сфери життя людини. До них відносяться цінності суспільного устрою, спілкування, діяльності, самозбереження, цінності особистих якостей, а також загальнолюдські цінності.

У житті індивіда вищі цінності визначають сенс його існування, з якого випливає вся мотивація даного суб'єкта. Завдяки цим цінностям людина долучається до вищої інстанції, що наповнює сенс її існування, надає йому конкретики.

Потреба в сенсі — це потреба в інтегральному розумінні світу, універсальному пояснювальному принципі. Без такого внутрішнього ідейного смислу людина не відчуває своєї цілісності, не може керувати творенням самої себе. Людина без сенсу, без вищої цілі є засобом для цілей інших людей.

Викладач: *Шановні студенти ми переходимо до обговорення наступного питання: «Цінності як ядро світоглядної проблематики», яке має важливе значення для кожної людини. Після дискусії викладачем робиться узагальнення матеріалу.*

Від свого початку філософія формувалась як наука про світ і про людину. Ці дві теми філософських роздумів ішли паралельно, взаємодоповнюючи і взаємозбагачуючи одна одну.

Якщо жити, то як, для чого — філософи намагалися збагнути сутність людини, причину її страждань. Вищою цінністю життя стародавні філософи вважали природу, але не ту природу, що оточує нас, не природне середовище, а істинну природу — споконвічний закон буття.

Сократ перший проголосив, що добродійність є знанням. Ця теза мала декілька наслідків: 1) відтепер розум, а не традиція чи авторитет став суддею моральності людини; 2) спираючись на розум, людина мусила свідомо і відповідально ставитись до свого життя; 3) людина змушена була виробити, сформуванати свою систему цінностей, моральний кодекс, з точки зору якого оцінювати життя світу, — і це головне.

У цьому й полягала та світоглядна революція, яку констатував Сократ: відтепер не світовий закон визначав спосіб життя індивіда, а особистість мусила виробити і

протиставити природному хаосу свій моральний закон. Сократ гранично чітко поставив перед філософією нову моральну проблему: або мораль виводити із природи, і тоді загинуть людськості в хаосі тваринних інстинктів неминуха, або моральний закон протиставити природі як свідомо визнану і раціонально обґрунтовану ідеальну норму. Сократ перший осягнув, що природу людини не можна пізнати так само, як природу неодухотворених предметів. Предмет — самодостатній, бо його сутність відома і дорівнює його існуванню. А сутність людини завжди перебуває поза її безпосереднім фізичним існуванням і обіймає цілий спектр того, чим вона могла, чим хоче, чим може бути. Народившись, людина ще має стати собою. Вона постійно шукає саму себе, в кожен момент свого існування випробовує і перевіряє образ свого "Я".

Сократ зафіксував важливу ознаку моральної поведінки людини: різницю між тим, чим людина є насправді і тим, що вона думає про себе, тобто між реальними мотивами і свідомим мотивуванням, між дійсними ціннісними установками особи і вербально сформульованими цілями, оцінками своєї поведінки.

Для Сократа очевидно, що пізнання свого блага для людини практично досяжне. Сказати, що людина знає свою добродієність, але не дотримується її, — значить припустити, що вона діє не як людина, нехтує собою, своєю користю. А це неможливо.

Таким чином, мораль Сократ усвідомлював як силу, що стоїть над особистістю, визначаючи сенс її діяльності. Для формування людської особистості важливо не те, що дане природно (прагнення до задоволень, користі, щастя), а те, що підноситься надлюдиною, визначаючи її моральну вищість над природою — моральний закон. Сократ закликав людей до самопізнання, але його сподівання на здатність людей самосвідомо контролювати свої моральні засади не виправдались.

Моралістичних проповідей виявилось замало, щоб повернути людей до пошуку морального ідеалу. Потрібен був конкретний, зрозумілий, близький до розуміння звичайного рівня людини і не надто віддалений у часі моральний взірець.

Такий ідеал запропонувала християнсько-іудейська філософія. Навіть злочинець міг сподіватись знайти милосердя в небесного отця. Християнство проголосило, що смерті

немає: "Для тебе немає іншої загибелі, крім забуття, що ти загинути не можеш" (Августин Блаженний). Християнська релігія знімала з людини моральний тягар займатись самопізнанням: тепер душею людини володів Бог. Релігія суворо засудила як диявольське навіження раціоналістичну мораль філософів і будь-які сподівання на розум, на здатність людини власним розумом улаштувати своє життя.

Але з часом віра в абсолютність божественного закону похитнулась. Інститути влади, економічний порядок, станова мораль, що спиралась на нього, виявили свою неспроможність. Соціальна справедливість релігійного світовлаштування піддавалась сумніву.

Насправді ж проблема ціннісного вибору між законом і природою, між вірою і розумом є проблемою критеріїв. В родовому суспільстві найвищим авторитетом був авторитет традиції, вона визначала, що є істинним, що красивим, що справедливим. Її замінив авторитет віри. Релігійний закон визначав, що може бути істинним, що — хибним, що є добро, що — зло, що — краса, а що — потворність. Ціннісний підхід визначав основні життєві орієнтації людини, детермінував гору і низ, рух вперед і назад. Втрачаючи ціннісні орієнтації, людина відчувала запаморочення, втрату світоглядної координації. Стан надзвичайно небезпечний як для життя окремої людини, так і для існування суспільства.

Людській природі значною мірою властиве прагнення до ідеалу, до реалізації свого ідеального проекту. "Життя взагалі не буває. Життя — неминуча необхідність здійснити саме той проект буття, котрий і є кожним з нас... Життя в самому прямому розумінні цього слова — драма, бо воно є жорстока боротьба з речами (включаючи й наш характер), боротьба за те, щоб бути дійсно тим, що міститься в нашому проекті". (Х.Ортега-и-Гассет. Естетика. Філософія культури. — М., 1991. - С. 439).

У своєму ідеальному самопроекуванні людина має спиратись на авторитет безпомилкової і саме тому вищої інстанції. Пошуки нових ціннісних детермінант у XVII ст. збігаються із швидким розвитком математичних наук. Цей розвиток стимулювався астрологічними й алхімічними дослідженнями вчених тієї епохи. Відомо, що і Ньютон, і Кеплер ґрунтовно займались цими дослідженнями. На той час у Європі відчувався великий брак готівки, і тому можновладцями всіляко заохочувалися дослідження вчених алхіміків. З цих дослідів математика поставала як наука для втаємничених осіб, яка давала

таку велику владу над матерією, що оволодіння нею сприймалось як долучення до кола духовної аристократії, до людей із своїм етичним кодексом, авторитетами і нормами життя.

Так, під впливом різноманітних чинників — і духовних, і політичних, і економічних протягом багатьох століть формувалось нове світовідношення — раціоналістичне.

Місце віри повільно, але неухильно посідав абсолютний авторитет розуму.

Галілео Галілей визнавав безпомилковим авторитет розуму, в розумі, на його думку, людина зрівнювалась з Богом.

Цим було проголошено верховенство розуму в справах людських і божественних, бо навіть і творчість Бога раціоналісти оцінювали, керуючись міркуваннями інтелектуальної досконалості.

Револуція, проголошена Галілеєм і Декартом, відкривала неосяжні обрії перед допитливим розумом. На засадах розуму мала будуватись нова теорія пізнання, нова етика, мистецтво, соціологія. Філософія набула теоретично-методологічного спрямування, за сфери впливу в якому сперечались емпіризм і раціоналізм, в етиці активно розроблялась теорія розумного егоїзму, в мистецтві панував класицизм, що за античними взірцями виробив канон краси абсолютної і неперевершено! для всіх часів і народів. Невідповідність художнього твору цьому канону розцінювалась як втрата будь-якої естетичної цінності витвору мистецтва.

Від Декарта бере свій початок критична функція філософії, її самоусвідомлююча інтенція. Філософи XVII—XIX ст. формулювали настійну вимогу піддавати критиці розуму всі духовні й інтелектуальні настанови, соціальні й політичні інституції.

Спрямовуючи весь свій критичний пафос на повалення влади закону, в даному випадку релігійного закону, усталеної норми витлумачення світу, філософи несамохіть збільшували ціннісний статус природного в людській культурі. Саме природна інтенція ставала тією абсолютною позитивною нормою, якої так не вистачало раціоналістичному світовідчуттю.

Ще від античних часів розвивалась ця натуралістична традиція піднесення природного як витoku моральності людини.

За часів Середньовіччя природне вперше було ототожнено з тілесним, плотським, тобто гріховним, і тому позбавлялось будь-якої цінності, окрім цінності відчуження

божественного ідеалу в невластиву йому форму. Відродження реабілітувало позитивний ідеал природного, який від часів реформації починає наповнюватись новим, досі небаченим змістом.

Технологічна революція, що бере свій початок від XVII ст., радикально оновила поняття природи в людській свідомості. Індустріалізована, складно розгалужена технологія розірвала всі зв'язки людини з природою, замінила її штучним урбанізованим оточенням. Саме відтоді природа стає природним оточенням, а світ — "картиною"¹ (М.Хай деггер). Природа віддаляється, залишаючись лише картинкою, а людина в пошуках абсолютних настанов знаходить природу лише в своїй душі. Самопізнання, пізнання людської душі усвідомлюється як універсальний ключ до пізнання основоположних істин. "Людина мусить шукати в самій природі і в своїх власних силах засобів задоволення своїх потреб, ліків від своїх страждань і шляхів до щастя". (Гольбах).

В мистецтві класичний ідеал поступається місцем романтичному, в етиці Кант розробляє обов'язкову концепцію — морального імперативу; болючого удару по концепції царства розуму на землі завдає французька буржуазна революція, що намагалася втілювати ідеал за допомогою гільйотини.

Пафос революційного переформування дійсності поступово вичерпувався в XIX ст., і якщо ще залишались якісь сподівання, то лише на науку. Успіхи природознавства, швидкий прогрес технології породжували ілюзії сцієнтизму і технократизму. XX ст. поклато край і цим ілюзіям. Відкриття квантової і релятивістської фізики показали, що світ не такий простий і довершений, як це видавалось творцями класичної механіки. Екологічна криза з усією наочністю довела, що "технологічний розум веде людство до загибелі.

Знову на порядку денному постала проблема ціннісних орієнтирів людства. Знову потрібно вводити безмежний оптимізм людської самовпевненості в рамки етичного закону.

Глосарій

Агностицизм — філософське вчення, яке заперечує пізнання об'єктивного світу та об'єктивного значення істини.

Аксіологія — теорія цінностей, узагальнені стійкі уявлення про блага, об'єкти, які є речами бажань та прагнень людини та яким надано переваги самою людиною.

Антропоцентризм — вчення, за яким людина є центром всесвіту та кінцевою метою усієї світобудови.

Атомісти — послідовники матеріалістичного вчення про природу, розвинуте близько VI ст. до н.е. давньоіндійськими філософами та V ст. до н. е. древньогрецькими філософами Левкіпом та Демокрітом, а потім Епікуром та Лукрецієм. За цим вченням матерія складається з вічних, незмінних, неподільних частинок — атомів.

Брахманізм — об'єктивне ідеалістичне вчення в Стародавній Індії, за яким світ складається з невидимого, непізнаного, незмінюваного духу Брахмана, який не має ні початку, ні кінця. За цим вченням рослини, тварини і люди мають душу, яка після смерті переселяється в інші тіла, це перевтілення залежать від карми людини. Існує поділ людей на вищі та нижчі касты.

Буддизм — одна зі світових релігій, яка виникла в VI ст. до н. е. в Індії і названа ім'ям свого легендарного засновника Гаутами, що згодом отримав ім'я Будда. Буддизм був поширений у Південно-Східній та Центральній Азії, а також Середній Азії та Сибіру.

Буття — це те, що реально існує, це філософська категорія, що означає реальність, яка існує об'єктивно та незалежно від свідомості людини.

Геоцентризм та геліоцентризм — уявлення, що Земля є нерухомим центром Всесвіту, навколо якого рухається Сонце та всі інші небесні тіла. Геліоцентризм довів, що земля не є центром Всесвіту, рухається навколо Сонця та обертається навколо своєї осі.

Герменевтика — майстерність тлумачення текстів та вчення про принципи їх інтерпретації

Гілозоїзм — філософське вчення про всесильність одухотвореності матерії, але помилково приписує всім формам матерії здатність відчувати та мислити.

Гносеологія — теорія пізнання, розділ філософії, що вивчає можливості пізнання, досліджує джерела, форми та методи пізнання, умови його достовірності та істинності.

Гностицизм — релігійно-філософська течія раннього християнства, яка представляє собою з'єднання християнських догматів з грецької ідеалістичної філософії та східними релігіями.

Даосизм — один із головних напрямів давньокитайської філософії, який заснував Лао-цзи; одна з релігій Китаю, яка виросла з філософії даосизму, в основі віровчення — пошуки вічного щастя, яке досягають 10 «чеснотами» та додержанням заповітів.

Діалектика Гегеля — це теорія розвитку «абсолютної ідеї», «абсолютного духу».

Діалектичний та історичний матеріалізм — науково-філософський світогляд, невід'ємна частина марксистського вчення, в якому синтезовано матеріалізм та діалектичний ідеалізм. Вироблявся як науковий погляд на хід суспільного розвитку та його закони.

Дуалізм — філософське вчення, яке визнає дух та матерію, ідеальне та матеріальне двома самостійними та незалежними початками.

Екзистенціалізм — ірраціоналістичний напрям у філософії, який вважає, що предметом філософії є людське існування, людина, яка розглядається як духовне начало.

Елеати — послідовники вчення елеатів у старогрецької філософії, яке вивчало розвиток категорій філософії та особливо категорії «субстанція», бо вона — буття.

Емпіризм — філософське вчення, яке визнає чуттєвий досвід єдиним джерелом знань та недооцінює роль раціонального пізнання.

Епікуреїзм — філософська течія, заснована Епікуром у кінці IV ст. до н. е., що являє собою матеріалістичне вчення про матеріальні частини — атоми, які є неподільними та незмінними за формою, вагою та величиною.

Закон — це об'єктивність, те, що не залежить від волі та бажання людини, від її свідомості. Також це суттєве відношення, зв'язок між сутностями

Закон єдності і боротьби протилежностей — основний закон діалектики, який визначає внутрішнє джерело руху і розвитку в природі, суспільстві, пізнанні.

Закон заперечення — кожне явище проходить три сходинки (теза — антитеза — синтез), причому кожна наступна сходинка зберігає результати попереднього розвитку.

Ідеалізм — напрям у філософії, який визнає первинність свідомості відносно буття, духу — щодо матерії й намагається довести що дух, свідомість та мислення є первинні, а природа, матерія — похідні.

Індуїзм — релігія, поширена у сучасній Індії; виникла близько V ст. н. е.

Інтуїція — спосіб пізнання через безпосереднє чуттєве споглядання чи умови, на відміну від опосередкованого послідовного логічного мислення.

Іслам — одна зі світових релігій, яка виникла в VII ст. в Аравії. Засновником ісламу вважається Мухамед, якого Аллах вибрав своїм «посланником» та пророком. Віровчення ісламу втілено в Корані: розповсюджений у країнах Середнього та Близького Сходу, Північної Африки, Південно-Східної Азії.

Істина — це теоретична форма розв'язання суперечності між суб'єктом та об'єктом у процесі пізнання.

Іудаїзм — релігія, поширена переважно серед євреїв; виникла наприкінці II тис. до н. е., є монотеїстичною з культом бога Яхве.

Картезіанство — вчення французького філософа — дуаліста Рене Декарта та його послідовників.

Категоричний імператив — базове поняття етики І. Канта, яке фіксує загальновизнані моральні норми, що мають силу безумовного принципу людської поведінки. Кант шукав всезагальні та необхідні закони, які визначають вчинки людей.

Конфуціанство — філософсько-етична система, розроблена у V ст. до н. е. давньокитайським мислителем Конфуцієм (Кун-ци); одна з китайських релігій, яка відстоює соціальну нерівність, гуманність, розробляє концепцію ідеальної людини.

Концептуалізм — напрям середньовічної традиції номіналізму, який трактує універсали як притаманні людині. Свідомість — назва відповідних об'єктів, які при цьому передбачають наявність реальних істот, загальних призначень єдиної речі.

Космізм — філософський напрямок XIX ст., який орієнтується на синтетичну реальність, сприйняття людини як частини космічної єдності.

Культура — історично визначений рівень розвитку суспільства, творчих сил та здібностей людини, який виражається у типах та формах організації життя та діяльності людей, в їх взаємовідносинах, а також у вироблених, або матеріальних, та духовних цінностях.

Людина — соціальна істота, представник людського роду, який має такі риси: розум, воля, мудрість, емоції, рішучість, навички, вміння, установки, переконання, інтуїція, любов, ненависть, пристрасть, тощо.

Матеріалізм — напрям у філософії, протилежний ідеалізму. Розв'язуючи питання про відношення мислення та буття, матеріалізм виходить з того, що матерія первинна щодо свідомості та існує незалежно від свідомості.

Матерія — об'єктивна реальність, яка існує незалежно від людської свідомості та відображується нею. Все об'єктивно існуюче являє собою різні форми існування та руху матерії у просторі та часі.

Метод — спосіб пізнання, вивчення та дослідження явищ природи та суспільного життя.

Методи наукового пізнання — способи, що застосовуються свідомо на основі знання загальних законів природи суспільства і мислення, особливих законів пізнання і окремих, специфічних законів наукового пізнання.

Методологія — вчення про науковий метод пізнання.

Механіцизм — філософський метод, який зводить всі якісні форми руху матерії до механічного руху, а всі складні закономірності розвитку — до законів механіки.

Мислення — це процес відображення світу в поняттях, категоріях, судженнях, умовиводах, концепціях, теоріях.

Міфологія — форма суспільної свідомості, спосіб розуміння світу, характерний для ранніх стадій суспільного розвитку.

Можливість і дійсність — це філософські категорії, за допомогою яких відтворюється розвиток матеріального світу. Можливість фіксує об'єктивні тенденції розвитку існування явищ, наявність умов їх виникнення. Категорія дійсності представляє будь-який об'єкт (предмет, стан, ситуація), котрий вже існує як деякі можливості.

Молодогегельянство — послідовники радикального крила гегельянської філософської школи. Критикували християнство, яке пробудило буржуазно-демократичне мислення і політичні інтереси в суспільстві.

Монадологія — філософське вчення Лейбніца та його послідовників, яке приймає монади (неподільні духовні первинні елементи, які складають основу світобудови) за первинні елементи всього існуючого.

Монізм — філософське вчення, яке визнає основою всього існуючого одне начало: або матерію, або дух.

Номіналізм і реалізм. Реалізм — онтологічне доведення буття Бога, яке визнавало реальність існування універсалів. Номіналізм — зворотна позиція, яка доводить, що універсали — це не лише назви, імена предметів, існують не універсали, а конкретні речі.

Об'єкт пізнання — фрагменти об'єктивної реальності, які потрапили в коло практичної і пізнавальної діяльності людини.

Об'єктивна діалектика — це діалектика існує та діє у власне речах.

Об'єктивна істина — зміст знань, який не залежить ні від окремої людини, ні від людства в цілому і є найважливішою гуманістичною цінністю людини.

Одиничне і загальне. Одиничне — це окремий предмет, **рiч**, явище, подія, факт, які характеризуються відповідними просторовими і часовими межами, відповідною визначеністю, а загальне — це об'єктивно існуюча тотожність між предметами, речами, явищами, що властива багатьом предметам, речам і явищам у рамках конкретної якісної визначеності.

Онтологія — філософське вчення про буття, його основи, принципи, структуру та закономірності.

Пантеїзм — філософське вчення, яке ототожнює бога з природою та розглядає природу як втілення божества, але інколи буває формою матеріалізму (Джордано Бруно, Спіноза).

Патристика період середньовічної філософії, завдання якого полягає в обґрунтуванні ідеї християнства та безсмертя душі, надприродної сутності Бога, божого характеру Трійці.

Перипатетики — послідовники древньогрецької філософської школи Арістотеля, яка заснована у 335 р. до н. е. та існувала біля 1 000 років, була найбільшим центром античної науки.

Пізнання — процес цілеспрямованого, активного відображення дійсності у свідомості людини, зумовлений суспільно-історичною практикою людства.

Піфагорійці — послідовники піфагорізму — релігійно-філософське вчення давньогрецького філософа Піфагора та його послідовників, яке було поширене у IV ст. до н. е. і виходить з того, що кількісні відносини є сутністю речей.

Платоніки — послідовники древньогрецького філософа Платона: дійсною річчю пізнання є надчуттєві ідеї, які складають основи буття, матеріальні предмети існують завдяки реалізації в них ідеї, а найвища ідея — ідея Бога.

Плюралізм — філософське вчення, яке стверджує, що в основі буття лежить багато незалежних начал.

Позитивізм — філософський напрям, заснований на принципі: справжнє знання досягається лише як результат окремих конкретних наук.

Політеїзм (багатобожжя) — релігія, заснована на вірі у багато богів.

Політична свідомість — макрохарактеристика духовних явищ політичного життя, що втілює єдність їхніх гносеологічних, онтологічних і функціональних характеристик.

Праксеологія — певна галузь соціологічних досліджень, яка вивчає методiku розглядання різних дій або сукупності дій з точки зору встановлення їх ефективності.

Прогрес і регрес. Прогрес — напрям розвитку від нижчого до вищого, рух вперед, до більш сучасного та першого, перехід на більш високий ступінь розвитку, зміна на найкраще, а регрес — це перехід від вищого до нижчого, рух назад, зміна на гірше.

Психоаналіз — розроблений Фрейдом у кінці XIX — на початку XX ст. метод лікування психічних захворювань, а також комплекс гіпотез і теорій, які пояснюють роль позасвідомого у житті людини та розвитку людства.

Раціоналізм — філософський напрям, який визнає розум вирішальним джерелом істинного пізнання.

Релігія — одна із форм суспільної свідомості — сукупність духовних уявлень, заснованих на вірі в існування бога або богів, у надприродні сили, а також відповідна поведінка та дії.

Ренесанс (Відродження) — період в культурному та ідейному розвитку ряду країн Європи, який наступив після Середньовіччя і характеризувався розпадом феодальних відносин та зародженням капіталізму.

Реформація — широкий суспільно-політичний і релігійний напрям у Західній та Центральній Європі у XVI ст., що мав антифеодальний характер та набув форми боротьби проти католицької церкви.

Розвиток — це зміна матеріального та духовного світу, його перехід від старого до нового, який має властивість відтворення старого та виникнення нового.

Рух — це внутрішньо пов'язана єдність буття і небуття, стабільності та плинності, того, що зникає, з тим, що з'являється. Рух — це зміна взагалі.

Свідомість — це найвища, притаманна тільки людям і пов'язана з мовою функція мозку, яка полягає в узагальненому і цілеспрямованому відображенні дійсності, в попередній уявній побудові дій, передбаченні їх результатів, у розумному регулюванні і самоконтролі поведінки людини. Вона не тільки відображає, а й творить світ на основі практичної діяльності.

Світогляд — сукупність поглядів, оцінок, принципів, знань, вірувань, ідеалів, цінностей, які визначають діяльність людини, ставлення людини до світу, її місце у світі.

Сенсуалізм — філософське вчення, яке визнає єдиним джерелом пізнання відчуття, що можуть трактуватися матеріалістично — як відображення об'єктивної реальності.

Софісти — професійні вчителі філософії і красномовства (**Протагор**, **Горгій**, **Гіппій**), їм належить розробка таких питань, як прагматична поведінка людини у суспільстві. Вони виступали з критикою традиційної моралі, скептично висловлювалися щодо теорії пізнання.

Стоїцизм — філософська течія, заснована Зеноном, який вважав, що світ єдиний, складений з матерії. Причина руху і змін міститься у своїй матерії, яка вічна, її кількість незмінна, вона не збільшується і не зменшується, але переходить з одного стану в інший. Розробив основи етики.

Суб'єктивна діалектика — діалектика, яка існує в людському мисленні, як відображення об'єктивної діалектики.

Суспільна свідомість — духовне життя людини, відображення суспільного буття у свідомості людини.

Суспільство — надзвичайно складний і суперечливий предмет пізнання, який постійно змінюється, набуваючи нових форм; це не просто сукупність людей, а єдина система соціальних відносин, цілісний соціальний організм, що розвивається певною мірою незалежно від інших соціальних організмів.

Сутність і явище. Філософські категорії, які відображають всі загальні необхідні сторони існуючих процесів. Сутність — це сукупність глибинних зв'язків, відносні та внутрішні закони, що визначають основні ознаки й тенденції матеріальної системи. Явище

— конкретні події, властивості або процеси, які виражають зовнішні сторони дійсності та представляють прояв деяких властивостей.

Творчість — це продуктивна людська діяльність, здатна породжувати якісно нові матеріальні і духовні цінності суспільного значення.

Теологія богослов'я — сукупність релігійних доктрин про сутність та дії Бога, систематизоване віровчення, яке є істинним та необхідним для людини, включає в себе догматику, екзегетику, апологетику, гомілетуку та ін.

Теоретичне пізнання — пояснення підстав відтворення, яке має загальний і необхідний характер і містить відомості про внутрішні закономірності спостережуваних явищ.

Томізм і неотомізм — напрям католицької філософії й теології, який з'єднує християнські догмати та метод філософії. Неотомізм — офіційна філософія католицької церкви, яка включає в себе філософське обґрунтування сучасних природничо-наукових теорій.

Український романтизм — ідейний філософічний рух в Україні, який охоплював найрізноманітніші галузі науки та філософії; були притаманні консервативні реакції на перемогу буржуазного устрою та виразний страх перед революцією.

Філософія — теоретичний рівень мислення, який прагне не тільки накопичувати окреме знання про світ, а й розуміти його як цілісний і єдиний.

Філософія історії — концепція в складі філософського знання, націлена на осмислення історичного процесу в цілому та аналіз методологічних проблем історичного пізнання.

Філософська антропологія — розглядає людину як найвищу та найдосконалішу істоту — витвір природи, протистоїть ідеалізму, дуалістичному розриву душі та тіла.

Форма і зміст. Філософські категорії, які відображають взаємозв'язок двох сторін природної та соціальної реальності. Форма — це зовнішній вигляд, а зміст — це структура.

Християнство — одна зі світових релігій, названа за ім'ям її засновника Ісуса Христа — боголюдини, що зійшла з неба на землю і прийняла страждання і смерть заради спасіння людей. Виникло на початку I ст.

Цивілізація — рівень суспільного розвитку, матеріальної культури.

Чарвака — вчення в стародавній Індії, засновником якого є Бріхаспаті і суть якого полягає вчення в тому, що в основі світу лежать чотири елементи: вода, вогонь, земля, повітря.

Якість і кількість. Якість — це тотожна буттю визначеність, а кількість — це філософська категорія, що відображає такі пара метри речі, явища чи процесу, як число, величина, обсяг, вага, роз міри, темп руху, температура тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України: Про свободу совісті та релігійні організації.
2. Алексеев П.В., Панин А.В. Философия: Учебник. – М.: Проспект, 1996.
3. Андрущенко В.П., Михальченко М.І. Сучасна соціальна філософія. – К.: Генеза, 1996.
4. Бичко І.В. та ін. Філософія: Курс лекцій. – К.: Либідь, 1993.
5. Богута Й.Й. История философии в кратком изложении: перев. с чеш. – М.: Мысль, 1995.
6. Бойченко І.В. Філософія історії. – К.: Знання, 2000.
7. Бондаренко В., Єленський В., Журавський В. Релігійне життя в Україні: стан, проблеми, шляхи оптимізації. – К. 1996.
8. Бублик С.А. Релігієзнавство – Київ. Юрінком Інтер. 1998.
9. Головащенко. Біблієзнавство. Вступний курс. Київ “Либідь”. 2001.
10. Горак Г.І. Філософія. – К.: Вілбор, 1997.
11. Гордиенко А.Т. Історія філософії України: Хрестоматія. – К.: Либідь, 1993.
12. Горлач М.І. Філософія: Підручник. – Харків: Консул, 2000.
13. Горський В.С. Історія української філософії: Курс лекцій. – К.: Наукова думка, 1996.
14. Гуревич П.С., Столяров В.И. Мир философии: в 2-х т. – М.: Политиздат, 1991.
15. Гурина М. Философия: Учебное пособие. – М.: Республика, 1998.
16. Дохристиянські вірування. Прийняття християнства. / За ред. Б.Ломовика. – К., 1996.
17. Єришев А.А. Религиоведение. Учебное пособие. Киев. 1999.
18. Жаров Л.В. Современная философия: Словарь и хрестоматия. – Ростов-на Дону: Феникс, 1996.
19. Заїченко Г.А. та ін. Філософія: Підручник для вузів. – К.: Вища школа, 1995.
20. Закон України “Про свободу совісті та релігійні організації”.
21. Іванишин В. Українська церква і процес національного відродження. – Дрогобич, 1990.

22. Історія і теорія релігії та вільнодумства. /Під редакцією Заковича М.М. – К., 1996.
23. Історія Православної церкви в Україні. – К., 1997.
24. Історія релігій в Україні: Навчальний посібник //За редакцією Колодного А.М., Ярославського П.Л. – К., 1999.
25. Історія церкви та релігійної думки в Україні: Навчальний посібник у 3-х книгах. – К., 1994.
26. Калінін Ю.А., Лубський В.І. Релігієзнавство. Курс лекцій. – К., 1996.
27. Калінін Ю.А., Харьковщенко Є.А. Релігієзнавство. Підручник. Київ. 1995
28. Канке В.А. Философия. Исторический и систематический курс. – М., 2001.
29. Колодний В. Історія протестантизму в Україні. – Львів, 1995.
30. Кохановський В.П. Философия: Учебник для высших учебных заведений. – Ростов-на Дону: Феникс, 1995.
31. Кульчицький О. Основи філософії і філософських наук. – Мюнхен-Львів, 1995.
32. Лосев А.Ф. Очерки античного символизма и мифологии. – М., 1993.
33. Лосев А.Ф. Словарь античной мифологии. – М., 1995.
34. Лубський В.І. Релігієзнавство. – К., 1997.
35. Мамардашвили М.К. Как я понимаю философию. – М., 1990.
36. Мир философии. Книга для чтения: В 2-х ч. – М., 1998.
37. Мифы народов мира. Энциклопедия: В 2-х т. – М., 1992.
38. Мотрошилова Н.В., Руткевич А.М. История философии. Запад – Россия – Восток / книга 111 Философия XIX-XX ст. – М.: Греко-латинский кабинет, 1998.
39. Надольний І.Ф. та ін. Філософія: Навчальний посібник. – К.: Вікар, 1997.
40. Никонова К.М. Семинарские занятия по философии. – М.: Высшая школа, 1991.
41. Нові релігійні течії та організації в Україні. – К., 1997.
42. Огієнко І.І. Українська церква. Нариси з історії православної церкви. У 2-х томах. – К., 1993.

43. Огородник І.В. Історія філософської думки в Україні. – К.: Вища школа, Знання, 1996.
44. Ортега-и-Гасет Х. Что такое философия? – М., 1991.
45. Павлов С.В., Мезенцев К.В., Любіцева О.О. Географія релігій. – К., 1998.
46. Панченко П.П. Релігійні конфесії в Україні. – К., 1993.
47. Петрушенко В.Л. Філософія: Навчальний посібник. – К.: Каравела. – Львів: Новий світ – 2000, 2001.
48. Причепій Є.М. Філософія: Посібник. – К.: Академія, 2001.
49. Радугин А.А. Философия. – М.: Центр, 1996.
50. Радугин А.А. Философия: Курс лекций. – 2-е изд., перераб. И дополн. – М., 2001.
51. Релігієзнавство: предмет, структура, методологія. / За ред. Колодного А., Лобовика Б. – К., 1996.
52. Релігійна свобода: історичне підґрунтя, правові основи і реалії. – К., 1998.
53. Рибачук М.Ф. Релігієзнавство. Навчальний посібник. Київ “Освіта”. 1997
54. Спиркин А.Г. Философия. Учебник для технических вузов. – М., 2000.
55. Старовойт І.С., Сілаєва Т.О. Філософія: Навчальний посібник. – Тернопіль: Астон, 1996.
56. Струк Й. Філософія: Курс лекцій. – К.: Інтас, 1995.
57. Тарасенко М.Ф. Історія філософської України. – К.: Либідь, 1994.

РЕЦЕНЗІЯ

на робочий зошит з навчальної дисципліни
“Основи філософських знань
Семінарські заняття”

Демократизація суспільства гостро поставила питання розвитку активності, моральних цінностей, здібностей громадян. Успіх при вирішенні даних питань залежить від освіченості і виховання. Саме такі дисципліни, як філософія виховують покликання сформуванню особистості з високим рівнем внутрішньої культури.

Важливим аспектом при вивченні даної дисципліни є вивчення методики викладання. Інноваційні підходи передбачають одним з методів організацію самостійного навчання.

Єрохіна Н.М. розробила посібник для семінарських занять з навчальної дисципліни “Основи філософських знань”. Дана робота є однією з складових частин методичного комплексу з дисципліни.

Навчальний посібник складений з урахуванням відповідних вимог та передових технологій викладання. Аналіз даної роботи показує високий професіоналізм і педагогічну майстерність викладача.

Актуалізуючи посібник необхідно відмітити:

- цілеспрямованість заняття полягає у визначенні мети: практичної, виховної, розвиваючої, загальноосвітньої; відповідність цілей заняття його місцю в ситуативно-тематичному циклі, типу заняття та етапу навчання;
- детально розроблена структура і зміст семінарських занять, врахована співвіднесеність їх послідовності і розподіл у часі з поставленими цілями.

Даний посібник сприяє формуванню наукового світогляду, навичок вільного спілкування, аналітичного мислення, самоконтролю, формуванню моральних цінностей, раціонального використання часу.

Дана робота випробувана в групах Технолого-економічного коледжу і пропонується викладачам і студентам всіх спеціальностей навчальних закладів I – II рівнів акредитації.

Рецензію розглянуто і схвалено
на засіданні предметної комісії
соціально-економічних дисциплін
Протокол № _____ від “_____” _____ 201_ р.

Голова комісії

Г.М.Коренькова

РЕЦЕНЗІЯ

на навчальний посібник з навчальної дисципліни
“Основи філософських знань
Семінарські заняття”

Розробка даного посібника з курсу “Основи філософських знань” для вищих учбових закладів I-II рівнів акредитації – доцільна, особливо актуальна в даний час.

Посібник достатньо повно охоплює основні теми з предмету “Основи філософських знань”. Темати розроблені ясно, чітко сформульовані, логічно послідовні.

Дана робота дає можливість прищеплювати студентам навички самостійного поповнення знань, формувати у них творче мислення, що є однією з важливих у навчальному процесі.

Посібник допомагає студентам зорієнтуватися в сучасній філософській проблематиці, окреслити напрями розуміння основних філософських питань, підготуватися до семінарського заняття, зорієнтуватися у виборі матеріалу.

Обсяг матеріалу у даній роботі визначається навчальною програмою з дисципліни, регламентується робочим навчальним планом, забезпечується

навчально-методичними засобами конкретної дисципліни: підручниками, монографіями, науковими статтями, методичними розробками, навчальними посібниками, конспектами лекцій тощо.

У моделюванні структури семінарського заняття звертається увага на те, що велику роль у навчальному процесі відіграє індивідуальний підхід, творчість, особистість викладача.

Даний навчальний посібник складено на високому методичному рівні з урахуванням інноваційних технологій та сучасних підходів до організації навчального процесу.

Посібник, розроблений Єрохіною Н.М. заслуговує на увагу, є доцільним при організації підготовки до семінарських занять, охоплює всебічно навчальну дисципліну “Основи філософських знань”, дає можливість творчо підходити до будь-якої проблеми.

Посібник з курсу філософії покликаний забезпечити високу світоглядну методологічну підготовку студентів, сформулювати їх філософську культуру як теоретичне підґрунтя університетського рівня підготовки спеціалістів. Мета посібника – допомогти студентам зорієнтуватися в сучасній філософській проблематиці, окреслити напрями розуміння основних філософських питань.

Рецензент Матвієнко В.М.,
заступник директора з
навчально-методичної роботи,
викладач вищої категорії,
викладач-методист

В.М. Матвієнко